

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): I Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2017

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SİNOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): I Sayı (Issue): 1 Yıl (Year): 2017

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Puplication Type

Sürelî Yayın | Periodicial

Sahibi | Publisher

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Rektör|Rector

Editör | Editor in Chief

Yrd. Doç. Dr. Emrah DİNDİ

Editör Yardımcısı | Editorial Assistant

Yrd. Doç. Dr. Doğan FIRINCI - Yrd. Doç. Dr. Pınar KARAMAN

Editör Kurulu | Editorial Board

Yrd. Doç. Dr. Hasan Barlak, Yrd. Doç. Dr. Sezen Özek,
Yrd. Doç. Dr. Hazar Kaba, Yrd. Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet,
Yrd. Doç. Dr. Vafa Savaşkan, Yrd. Doç. Dr. Özlem Altunöz Sürücü,
Yrd. Doç. Dr. Doğan Fırınıcı, Yrd. Doç. Dr. Pınar Karaman,
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Topçu, Okutman Işık Dağdeviren

Sayı Hakemleri | Referees On 1'th Issue

Prof. Dr. Orhan Batman, Prof. Dr. Nilgün Sazak, Doç. Dr. Erdal Yılmaz,
Doç. Dr. İbrahim Yılmaz, Doç. Dr. Murat Keçiş, Doç. Dr. Nesrin Alkan
Doç. Dr. Ahmet Özgür Güvenç, Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN TAŞKIN,
Yrd. Doç. Dr. Sedat Balyemez, Yrd. Doç. Dr. Çağlayan Yılmaz,
Yrd. Doç. Dr. Bayram Arif KÖSE, Yrd. Doç. Dr. Özlem Genç,
Yrd. Doç. Dr. Fatih Aman, Yrd. Doç. Yasemin Abalı Öztürk,
Yrd. Doç. Dr. Özgür Kıran, Yrd. Doç. Dr. Rasim Bayraktar,
Yrd. Doç. Dr. Songül Çek, Yrd. Doç. Dr. Gül Erkol Bayram,
Yrd. Doç. Dr. Zeliha Öteleş, Yrd. Doç. Dr. Hatice Çubukçu,
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Karaman, Yrd. Doç. Dr. İdris Türk,
Yrd. Doç. Dr. Sezen Özek, Yrd. Doç. Dr. Serdar Yener,
Yrd. Doç. Dr. Turan Açık, Yrd. Doç. Dr. Bilal Çankır,
Öğr. Gör. Dr. Nur Feyzal KESEN

Redaksiyon | Redaction

Ar. Gör. Muhammet KARAAĞAÇ

Ar. Gör. İbrahim TOPRAK

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Sinop, Mayıs 2017

Baskı/Printing

Sinop

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

e-posta: sbd@sinop.edu.tr | web: <http://dergipark.gov.tr/sinopusd>

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial

Makaleler | Articles

Seçil Gül MEYDAN YILDIZ

Ekolojik Ütopyalar

The Ecological Utopias

1–15

Fatih AMAN

Sosyoloji Teorilerine Aktörler-Faktörler Bağlamında Bir Bakış Denemesi

A View Trial to Sociology Theories in The Context of Actors-Factors

17–28

Ergün ACAR

Sinop ve Yöresi Ağzlarında Hayvan Adları

Animal Names in Sinop and it's Dialects

29–43

Serdar YENER, Can SAKA

Örgütsel Öğrenme Bağlamında Psikolojik Rahatlık

Psychological Safety within Context of Orgnisational Learning

45–66

Volkan VAROL

Öğretmen Yetiştirme Programlarında Öğretmen Eğilimlerinin Öğretilmesine Dair
Öğretmen Adaylarının Algıları

*Pre-service Teachers' Perceptions about Integration of Teacher Dispositions in
Teacher Education Programs*

67–84

Mehmet UYAR

İrşâd Bağlamında Orta Yol Sûfiliği: Hicâbî Abdülbâkî Efendi (Gül Baba)

The Middle Way Sufism in Context of Irshad: Hicabi Abdalbaki Efendi (Gül Baba)

85–113

Mustafa ŞAHİN

Kadışehir İlçesinin Deveci Dağı Eteğindeki Altı Köyün Tarihi Halk Hekimliği,

Yemekleri, İnanışları ve Yerel Kelimeleri

*History, Folk Medicine, Meals, Beliefs and Local Words of the Six Village in De-
veci Foothill of Kadışehri*

115–154

Abdullah ERAVCI

Helâl Turizmde Destinasyon Özelliklerinin Destinasyon Seçim Sürecine Etkisi

The Effect of Destination Characteristics of Helâl Tourism to Destination Selection

Process

155–181

EDİTÖRDEN

Değerli okuyucular!

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisini (SÜSBD) okuyucularla buluşturmanın, Ocak-Haziran 2017 sayısıylayla, Edebiyat, Tarih, Eğitim, Sosyoloji, İlahiyat, İşletme ve Turizm'e dair her biri diğerinden değerli makalelerle ilk yayın hayatına girmiş olmanın heyecan ve mutluluğunu yaşamaktayız.

Dergimiz, her ne kadar yayın hayatına yeni başlamış olmanın getirmiş olduğu bir takım zorluklarla karşılaşsa da gerek makalelerin editör incelemelerinde gerekse de hakem atama ve değerlendirmelerinde tarafsızlık, nesnellik (objektiflik) gibi bilimsel etik kurallarının esas alındığı noktasında bir tereddüt söz konusu değildir. Bu kurallar doğrultusunda yayın hayatına devam edecek olan dergimizin, en kısa sürede öncelikli olarak ulusal ve uluslararası tanınmış, gözde süreli yayınlar arasında hak ettiği konuma gelmesini ve bu yayınlar arasında bilimin Kuzey'den parlayan bir yıldızı olmasını ümit etmekteyiz. Elbette ki bu temennilerin gerçekleşmesinin, büyük oranda akademisyenlerin gönderecekleri özgün nitelikli makalelere bağlı olduğu kadar bu makalelerin alanında uzman hakemlerin değerlendirmelerinden geçmesinin de bir o kadar önemli olduğunu şimdiden ifade etmek istiyorum. O bakımdan *Dergipark* veri tabanı üzerinden yayın hayatını sürdürmekte olan dergimize, bilimin değerli insanlarının yazar ve hakem olarak katkıları bizleri onurlandıracaktır.

Bu arada dergimizin ilk sayısının çıkmasında makaleleriyle alanına katkı sağlayan tüm yazar ve sayı hakemlerimize, emeği geçen editör yardımcılarını Yrd. Doç. Dr. Doğan Fırıncı ve Yrd. Doç. Dr. Pınar Karaman'a ve bölüm editörlerimize teşekkür ediyorum.

Yrd. Doç. Dr. Emrah DİNDİ
Editör

EKOLOJİK ÜTOPYALAR

Seçil Gül MEYDAN YILDIZ*

Özet:

Mevcut sistemin aksayan yönlerini çözmeyi ve toplumun kaybolmaya yüz tutmuş değerlerini canlandırmayı amaçlayan, aynı zamanda bu süreci özgürlük, eşitlik ve barış düşüncesiyle birleştiren mükemmeliyet arayışı ütopyaları yaratmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan ekolojik ütopyalar, doğayla uyumlu, kırsal yaşam özünde idealleştirilmiş ve komün topluluklar biçiminde oluşturulmuş çağdaş kentleşme politikaları ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ekolojik ütopyalardan, Ernest Callenbach'ın, *Ekotopya*, Robert Havemann'ın *Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya* ve Joel de Rosnay'ın *Le Macroscopie ve Ortakyaşar İnsan* yapıtları incelenmektedir. Ekolojik ütopyalar, ideal bir toplum düzeni ve sağlıklı bir kentleşme için tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, doğaya saygılı olunması, insanın doğanın bir parçası olduğunun unutulmaması ve en önemlisi çevre bilincinin gelişmesi gerektiği konusunda önemli varsayımlar içermektedir. Bu çalışmada, üç ekolojik ütopyacının, sanayi devrimi, küreselleşme, makineleşme ve kalkınma gibi faktörlerin etkisiyle değişime uğrayan tüketim alışkanlıklarını doğa temelli değiştirmeye yönelik kurguladıkları kentsel yaşamlar karşılaştırılarak açıklanmakta ve bu sürecin güncel kentleşme süreçleriyle ilişkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Çevre, Ütopya, Ekotopya, Gerçek Ütopya, Ortakyaşam

The Ecological Utopias

Abstract:

The search for perfection with the desire of solving the falling aspects of the system and reviving the almost-vanished values, at the same time combining this process with the idea

---

* Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, secilmeydan@gmail.com

of freedom, equality and peace have resulted in utopias. The ecological utopias written in the second half of the 20th century suggest contemporary urbanization policies idealized in the essence of rural way of living in the form of communal societies in harmony with nature. In this study, the ecological utopias including Ecotopia, work of Ernest Callenbach, Tomorrow, The Industrial Society at the Crossroads, Criticism and Real Utopia, work of Havemann and *Le Macroscopic and the Symbiotic Man*, work of Joel de Rosnay are analyzed. Ecological utopias contain important assumptions about changing of consumption habits for an ideal social order and wealthy urbanization, being respectful to the nature, not forgetting that man is a part of the nature, and most important of all, the necessity for raising the awareness of environment. In this study, the urban lives fictionalized by the three ecological utopists directed at changing the habits of consumption changed under the influence of industrial revolution, globalization, mechanizing and improvement on the base of nature are compared and explained, and the relationship of this process with the contemporary urbanization processes is analyzed.

Keywords: Consumption, Environment, Utopia, Ecotopia, Real utopia, Symbiosis

Giriş

Sanayi toplumunun üretim-tüketim biçimi, örgütlenişi ve işleyişi kentsel ve çevresel sorunların temel kaynağıdır. Üretim ve tüketim süreçleri arasındaki etkinlikler ekoloji ve ekonomi arasındaki ilişkiyi çok yönlü kılmaktadır. Üretim sürecinden tüketim aşamasına kadar geçen süreçte ilk enerji girdisi, son enerji çıkışına denk olmadığına, dolayısıyla atıkların dönüştürülmemesi ya da değeri düşük bir kullanıma dönüştürülmesi ekolojik döngü içindeki dengesizlikleri artırmaktadır (Keleş, 2013: 101-102). Bu süreç geleceğin yaşam alanlarının ideal toplum düzeni içinde yeniden tasarlanmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada sanayi toplumunun yaratmış olduğu tüketim kültürü ve tüketim kültürüne tepki olarak oluşturulan ekolojik ütopyalar incelenmektedir. Ekolojik ütopyalardan, Ernest Callenbach'ın, Ekotopya, Robert Havemann'ın Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya ve Joel de Rosnay'ın Le Macroscopic ve Ortakyaşar İnsan yapıtları ele alınmaktadır. Bu makalede metot olarak literatür incelemesine yer verilmiştir.

I. Çevre-Ekoloji Kavramları ve Tüketim Toplumu

Çevre sözcüğünün bakış açısına göre değişebilen dar ve geniş anlamları bulunmaktadır (Keleş, 2013: 23). Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğünde (2016), çevre kavramı dar anlamıyla a) bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi b) kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam c) aynı konu ile ilgisi bulunan kimselerin tümü, muhit d) bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit e) bir birimden önce veya sonra gelen aynı türden birimlerin tümü, bunların oluşturduğu küçük grup f) düzlem üzerindeki bir şekli sınırlayan çizgi g) hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü olarak açıklanmaktadır.

Çevre, Kentbilim Terimleri Sözlüğünde: “Kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel (maddi ve manevi olmayan) gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel (biyolojik), iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü” (Keleş, 1998) şeklinde geniş ve kapsamlı tanımıyla verilmiştir. Çevreye ilişkin konuların çeşitliliği, derinliği, çok boyutlu bir yaklaşım gerektirmesi ve çevre ile ilgili değerlerin, sorunların ya da politika ve yaklaşımların bütüncül bir şekilde ele alınması zorunluluğu, kavramın tanımını da kendisi kadar karmaşık hale getirmektedir.

Ekoloji, biyolojinin bir kolu olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Kökenbilimsel (etimolojik) olarak yerleşme bilimi ya da yurt anlamlarını içermektedir. Uzun yıllar ilgi çekmeyen ve bilim dünyasında genellikle geri planda kalan ekoloji, 20. yüzyılın sonlarına doğru hızlı nüfus artışı, besin kıtlığı, çevre kirliliği gibi sorunların etkisiyle en önemli bilim dallarından biri olarak öne çıkmıştır (Keleş vd., 2009: 46). Ekoloji önceleri hayvan ve bitki ekonomisi olarak kullanılırken günümüzde tüm canlı ve cansız varlıkları ve onların birbirleriyle olan etkileşimlerini kapsayan geniş bir anlam kazanmıştır. Ekoloji, canlı organizmaları ve bu organizmaların çevreleri ile olan ilişkilerini konu alan bir disiplindir. Modern ekolojinin kurucusu olarak görülen Eugene Odum'un 'Ekolojinin Temel İlkeleri (1971)' adlı kitabına göre ekoloji, ekosistemlerin işlevlerini inceleyen bilim dalıdır. Bir başka deyişle, ekoloji, ekosistemlerin niceliksel ve matematiksel olarak çalışabilmeleri

için temeli oluşturan enerji akımı, kimyasal madde döngüsü ve popülasyon denetimi işlevlerini incelemektedir.

Tüketim alışkanlıkları, yaşanan toplumun tarihsel süreç içerisinde belirlenmiş olduğu kültürel unsurlarının bir birikimidir. Tüketim kültürü, kapitalist gelişme ve refah toplumunun yükselişiyle paralellik gösterir (Aytaç, 2006: 30). Modern kapitalizm bir tüketim döngüsü içinde yer almaktadır. Üretim ve tüketim süreçleri arasındaki etkinlikler ekoloji ve ekonomi arasındaki ilişkiyi çok yönlü kılmaktadır. Aşırı tüketim küresel ölçekte sorunlar yaratan kentsel ve çevresel bir suçtur.

Doğal nüfus artışı ve göçün etkisiyle demografik yapıda oluşan değişimler; moda, reklam, pazarlama, saygınlık, bireysel düşünce ve davranış gibi konularda da değişime yol açmakta, ayrıca teknolojiye bağlı yenilikler ve yaşam standartları, tüketici davranışlarını sürekli değiştirmektedir. Dolayısıyla yeni yaşamsal ve çevresel gereksinimler yeni konut, çalışma, dinlenme ve eğlenme gibi bir dizi farklı alan kullanımlarına ve sonuç olarak yeni kentsel maliyetlere ve kentsel toprakta değer artışına yol açmaktadır.

Kelime anlamı olarak, tüketme kavramı, tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek anlamlarını içermektedir (Aytaç, 2006: 30). Tüketim, emeğin, kaynakların ve iş gücünün sömürüsüne dayanmaktadır. Eşitsizlik, sevgisizlik, güvensizlik gibi olgular tüketim kültürünün oluşturduğu bencillik olgusunun ve bu olguyu geliştiren kapitalizmin yaratmış olduğu aşırı tüketme duygusudur (Odabaşı, 2013: 181). Kapitalizmle tüketim, ideoloji, üstünlük miti, hiyerarşik kıstas ve sınıfsal temsil aracı haline dönüşmüştür (Aytaç, 2006: 28).

Kapitalist sistem içinde, sermaye, yaşam koşullarını yönlendiren bir pusula gibidir. Sanayi kenti, bireyin arzu ettiği her şeye ulaşmayı hedefleyen bir tüketiciye dönüşmesine, kullan ve at bakış açısına ve bireyin ben-merkezci düşünceyi doğal bir davranış olarak görmesine neden olmuştur. Değer yargıları, manevi kültürel unsurlar içinde yer alan, uzun zaman diliminde oluşan ve değişimi zor bir kültürel birikimdir. Sistemin unsurlarıyla birleşen tüketim kültürü kentsel ve çevresel de-

ğerlere olan bakış açısını değiştirmektedir. Kapitalist bakış açısında, bir malın kullanım değeri değil; kazanma ve servet biriktirme boyutu önemlidir.

Teknoloji ve iletişim araçlarında yaşanan gelişme üretim düzeyleri farklı olan toplumları etkilemekte ve ileri teknolojiye sahip, sanayileşme sürecini tamamlayarak bilişim teknolojisi bilincine ve değerler sistemine ulaşan ülkeler, gelişmekte olan ülkeleri etkilemektedir. Kentleşme süreci sanayileşme ile uyumlu gelişmeyen ülkemizde, tüketim toplumunun değerler sistemi ve geleneksel değerler arasında kalmaktadır.

Tüketim ve tüketici ilişkisi Douglas ve Isherwood'a göre:

“Tüketicinin en genel amacı sadece, seçtiği mallarla kavranılabilir bir evren inşa etmek olabilir. Bu öğrenme süreci nasıl gerçekleşir? Başlangıç olarak, toplumsal bir evren, bir zaman boyutunun işaretlenmesini gerektirir. ...bu tüketimde mekan kavramı için de geçerlidir; kültürel sürecin hizmetine koşulan mekanın bölümleri anlamla yüklüdür: konut, boyutlar, sokak cephesi, öbür merkezlerden uzaklık, özel sınırlar; bunların hepsi kavramsal kategorilere dayanak olurlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Aktaran: Tandaçgüneş, 2011: 105).

Bireysel değerler ve gereksinimlerden çok, toplumsal standartlaşmalar ve bir zaman boyutu içinde oluşan maddi ve manevi olarak benimsenen kültürel süreçler tüketimi etkilemektedir. Dolayısıyla bireylerin dünyaya bakış açıları, dünyayı anlama ve anlamlandırma biçimleri değiştiğinde, tüketim alışkanlıkları değişmektedir. Tüketim kültürü ve tüketici ilişkisinde, kent yaşamı ve değişen tüketim alışkanlıkları birey ve toplum ilişkisini de değiştirmektedir.

Tüketim kavramına yönelik Warde'ın:

“İnsanların kendi kimliklerini göstermesi, sosyal gruplara katılmayı gösterme, kaynakları biriktirme, sosyal farklılıkları gösterme, sosyal etkinliklere katılma ve bunlar gibi pek çok şeyi sağlayan bir dizi uygulamayı kapsar” (Aktaran: Thorns, 2004: 121) şeklindeki tanımı tüketimin toplumsal ayrışmanın bir ifadesi olan yaşam tarzının, statünün, saygınlığın ve kimliğin yansımaları olduğunu göstermektedir.

Tüketilen şey, sosyal gruplar ve bireyler arasındaki farklılığı yansıtmakta, tüketicilerin ürünlere yükledikleri anlamlar statülerini ve grup aidiyetlerini göstermektedir. Bu durum, temel yaşamsal gereksinimlerin tatmininden çok, rahatlık, konfor, gösteriş ve rahat yaşamayı bir hak olarak gören bakış açısının bir sonucudur (Odabaşı, 2013: 175).

Tüketim kültürü, egemen ideolojik yapılar ve kurumlar tarafından sürekli desteklenmekte, teşvikler ve baskılarla ilgi uyandırılarak, bireylerin mevcut tüketim kalıplarına uyması sağlanmaktadır. Oysa, kapitalist toplumun, sürekli tüketimi artırma ve üründen en yüksek verimi sağlama mantığı birbiriyle çelişmektedir. A. Gorz'a göre:

“Toplumun ekolojik olarak yeniden yapılanması, ekonomik rasyonalitenin, ekososyal bir rasyonaliteye tabi kılınmasını gerektirir. Bu bağımlılık, verimliliğin ve kârın en düşük seviyeye getirilmesine yönelik kapitalist paradigmayla uyum içinde değildir. Bu rekabet halindeki işletmeleri yenilenmeye ve sunularını sürekli olarak farklılaştırmaya, yeni istekler yaratmaya, mümkün olduğunca büyük bir tüketimle tatmin bulmaya ve kendine yeterli üretime ve seçilmiş zamana yöneltilen ihtiyaçların öz sınırlanışını engellemeye zorlayan bir pazar ekonomisi ile uyum içinde değildir” (Aktaran: Kılıç, 2013: 99).

Günümüzde, bireylerin daha iyi, pahalı, çeşitli ve haz yaratan, sembolik değerlere sahip ürünleri edinmeleri ve tüketmeleri, başarıların ve belli bir sosyal sınıfa ait olmanın göstergesi ve sembolü haline gelmiştir. Yüksek gelir gruplarının yeşille iç içe, doğa manzaralı, kentsel gürültü gibi diğer kirliliklerden uzak alanlarda imar uygulamalarını başlatmaları, arsa vurgunculuğu ve baskı ve çıkar gruplarının planlama kararları üzerindeki etkileri mekansal tüketimin nedenlerinden olup, bu durum, uzun vadede, orman alanlarının, göllerin, kıyıların ve doğal değere sahip alanların rant yaratılarak tüketimine yol açmaktadır.

Geleneksel toplumdan, çağdaş topluma geçen ülkemizde, geleneksel değerler terk edilerek güvenli, huzurlu ve mutlu bir yaşamın tüketimden geçtiği yönündeki politikalarla tüketim özendirilerek çalışma, mal edinme, ilerleme, gelişme gibi de-

ğerler beraberinde, iletişimsizlik, yalnızlık, huzursuzluk, bağ kuramamak gibi durumları ortaya çıkarmaktadır. En iyi olma arzusunun yarattığı yarış ve rekabet ortamı ülkeleri, kentleri ve bireyleri esir almaktadır (Odabaşı, 2013: 183). Bireyin kendi geleceğini bile düşünmeden kapıldığı tüketme hırsı insanı doğaya yabancılaştırmaktadır.

II. Ekolojik Ütopyalar

20. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan ekolojik ütopyalar, doğayla uyumlu, kırsal yaşam özünde idealleştirilmiş ve komün topluluklar biçiminde oluşturulmuş çağdaş ütopyalardır (Tandaçgüneş, 2011: 104). Çağdaş ekolojik ütopyalar, Ernest Callenbach, *Ekotopya*, Robert Havemann *Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya* ve Joel de Rosnay'ın *Le Macroscope ve Ortakyaşar İnsan*, iyi toplum düzeni için tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi; yaşamın sürekliliği için doğaya saygılı olunması, insanın doğanın bir parçası olduğunun unutulmaması ve en önemlisi çevre bilincinin gelişmesi gerektiği konusunda önemli varsayımlar içermektedirler (Keleş, 2014).

Ernest Callenbach, *Ekotopya* (1975) isimli çevreci ütopyasıyla doğal kaynakların öncelikle güneş ve su enerjisinin en yüksek verimlilikte kullanıldığı, üretimde ve tüketimde akılcılığın savunulduğu bunun yanı sıra arabaların olmadığı, erişilebilirliğin yaya temelli geliştiği, cinsiyet ayrımcılığının olmadığı, kadın, çocuk ve emekçi haklarının savunulduğu eşitlikçi bir toplum tasarlamaktadır (Callenbach, 2010, Keleş, 2013: 185). Kültürel, ekonomik ve siyasal açıdan önemli çözümler içeren kentsel yaşam, dengeli ve düzenli nüfus yapısına sahiptir. Bisiklet şeritleri, çeşmeler, heykeller ve aktif yeşil alan kullanımına ayrılmış olan mekan, serbest zaman etkinlikleriyle doludur. Aceleciliği, tüketimi, sürümü ve sermayeyi benimseten kapitalist ekonominin kültürel unsurları, duyarlılık, doğaya uyum ve sakinlik içinde çevre bilinciyle değişmektedir. Biyolojik ve ekonomik süreçler arasında denge sağlamaya çalışılmakta ve teknolojinin yıkıcı etkisi en aza indirilmektedir. Teknoloji doğayla uyum sınırı içinde özellikle geri dönüşüm, çöp ve atık uygulamalar kapsamında detaylı olarak ve özveriyle kullanılmaktadır. Toplu taşı-

ma sistemlerine yönelik teşvikler bulunmaktadır. Ekotopya'da reklam afişleri ve tabelalar yapaylık ve görsel kirlilik olarak ele alınır. Sokak işaretleri çok az sayıda olup küçük oranda ve görsel kirlilik yaratmayacak şekilde yapılara yerleştirilmiştir. Kentsel birçok sorun, toplumsal maliyet unsurları ve ahlaki ikna mekanizması içinde çözümlenmektedir. Psikolojik olarak güçlü, duyarlı, birbirleriyle iyi geçinen ve yardımsever olan Ekotopyalı için, mülk, statü ve güç değersizdir. İnsanların saygınlık kazanmaları, pratikteki başarılarına bağlı olup, hem kişisel vasıflar, hem de topluma yararlı olacak yaratıcılık ve mucitlik ödüllendirilmektedir. Eğitim, becerilerin artırılabilmesi ve pratik kazanılabilecek alanlara yönelmiştir. Yirmi saatlik çalışma haftası serbest zaman aktiviteleri için olanak sağlamaktadır. Böylece yaşamaktan zevk alabilen, kurulu bir makine olarak çalışmak zorunda olmayan bireyler, toplumsal yarara dayalı bir cömertlikle daha verimli çalışmaktadır. Toprak, Kızılderili inancı esas alınarak kutsallaştırılmıştır. Geleceğe umutla bakılmakta ve teknolojinin ve bilimin insanlığın hizmetinde doğa yasalarına uygun bir şekilde gelişeceğine inanılmaktadır (Callenbach, 2010).

Robert Havemann, Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştirisi ve Gerçek Ütopya (1979) yapıtında, kapitalist sistemin temel çelişkilerini ele alarak çevresel, kentsel ve toplumsal sorunların kapitalizmle çözülemeyeceğini savunmaktadır (Havemann, 2005, Keleş, 2013: 185). *Robert Havemann*'ın, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesiyle sürdürülebilir bir kalkınmanın ve ideal bir toplum düzeninin sağlanacağını vurguladığı ütopyasında, devlet, polis ve asker gibi güvenlik güçleri bulunmamaktadır. İdari yapının olmadığı toplumsal düzende başkente ve başkentin karmaşık mekansal yapılanmasına ihtiyaç yoktur. Kent, bilim, sanat, teknoloji ve eğitim-öğretim ünitelerinden oluşmaktadır. Doğa ile iç içe kurgulanan yaşam alanları doğanın sunduğu olanaklar çerçevesinde dağınık olarak yer seçer ve yaya ulaşımına uygundur. Çalışma alanları, eğitim ve yaşam alanlarıyla iç içedir. Herkes ütopya yararına çalışmakta, yapacağı işi ilgi alanına göre kendisi seçmekte ve seçtiği işe devam edip etmeme konusunda özgür olmaktadır. Herkesin çalıştığı toplumda, genç veya yaşlı bağımlı nüfus kavramı bulunmamakta ve dengeli bir

nüfus kurgulanmaktadır. Sevgi üzerine kurgulanan toplumsal düzende, hırs, kıskançlık, sömürü, en iyisini elde etme ve sahip olma arzusu, unvan ve mülkiyet yoktur. Böylece tabular ve ahlak kuralları da ortadan kalkmıştır. Üretim ve bölüşüm elektronik bilgi işlem merkezleri tarafından yapılmakta olup yaşamak için gerekli tüm üretim sistemleri otomatikleşmiştir. Modern tarım teknikleri kullanılmakta ve seracılığa önem verilmektedir. Ağır sanayi üretiminin gerekli olmadıkça yapılmadığı Ütopya'da demiryolu, havayolu ve otoban gibi hava ve gürültü kirliliğine yol açan kullanımlar yoktur. Tüketmeme kültürü benimsenerek tüm yaşamsal gereksinimlerde eskimeyen ve uzun ömürlü maddelerin kullanımı sağlanmaktadır. Kapitalist ekonominin yüceltiği rekabet, kâr ve moda önemini yitirmiştir.

Ütopya'da, ütöpik yaşam kültürel devrimle birkaç kuşak sonra kendiliğinden oluşur. Eski düzende, normal kabul edilen kentsel yapılanmalar gökdelenler, betonlar ve devasa yollar gelecek nesillerin ibret alması için kendi kaderine bırakılarak barbarlığın ve çözümsüzlüğün eseri olarak korunmaktadır. Ütopya'da liman ticareti önemlidir. Enerji üretiminde ileri teknoloji kullanılmaktadır. Radyoaktif atıklara yol açan nükleer santrallerin kullanımı yasaktır. Ekolojik sorunlara yol açmayan hidrojen füzyonu reaktörler ve yenilenebilir enerji kaynakları en yüksek verimlilikte kullanılmaktadır. Sahip olmamanın zenginlik olarak sayıldığı Ütopya'da insan ilişkileri uyum içinde olup cinsel ayrımcılık, evlilik ve kapalı aile ilişkileri yoktur. Çocuk köylerinde yapılan ve toplu yaşamı gerekli kılan sosyokültürel faaliyetler herkesi aktif ve yaratıcı biçimde ütöpik kültürün bir parçası yapar.

Joel de Rosnay'in *Le Macroscop*e (1975) ve *Ortakyaşar İnsan Üçüncü Binyıla Bakışlar* (1995) yapıtlarında, geleceğin insanını ortakyaşar insan olarak kurgulamıştır (Rosnay, 2014, Rosnay, 1998). Mikro-organizma olarak tanımlanan siber-canlı, insanlar ve insanların yaratmış olduğu teknik, teknoloji, mekanik ve kültürel ağlardan oluşan canlı bir sistemi temsil etmektedir. Makro-organizmanın yaşamsal dokuları canlı bir organizmanın gibi farklılaşarak çeşitlenmektedir (Rosnay, 2014). Bilgisayarlarla bağlanan gezegen çapındaki iletişim ağları, siber-

canlının sinir sisteminin ve beyninin ilk aşamalarıdır. İnsan tarafından yaratılan neobiyojoloji gelişerek yeni bilimlere yaratmakta, bu bilimsel ve teknolojik gelişim, insanın çevresinde önce mekanik, sonra da toplumla ilişkisi sayesinde biyo-elektronik yeni bir doku yaratarak makro-organizmaya bağlanmaktadır. Toplumsal yaşam mekanik, sanal ve yapay gelişimlerle şekillenerek yeni bir ekosistem dengesi kurmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, Rosnay'ın ütopyası, yapay doğa ile doğal yapaylık arasında bir farkın kalmadığı, doğal-yapay, gerçek-sanal, maddesel ve maddesel olmayan arasındaki sınırların silindiği bir yaşam ortamına dönüşmektedir. Olağanüstü çeşitlilikte olan ve insanoğlunun kendi yararına yaratmış olduğu yapay çevre, zamanla denetlenemeyen özerk evrimlerle karşı karşıya kalacaktır. Böylece, daha geniş bir çerçevede insanlığı da kapsayan bir üst karmaşık düzeyde yeni bir organizma ortaya çıkmaktadır. İnsan ile yeni organizma arasındaki ilişki ortakyaşam insanı doğurmaktadır (Rosnay, 1998).

Rosnay'e göre, tarım ve enerji metabolizması sayesinde kendini kurma ya da sürdürme, sanayi ve ekonomi ile kendini üretme ve bilgisayar ve bilgi ağlarıyla kendini düzenleme yeteneğine sahip olan siber-canlı, enerji, enformasyon, ekonomi ve ekoloji bileşenlerinden oluşmaktadır. Öyle ki siber-canlı, makro-biyolojinin rasyonel olarak tasarlanıp denetlenmesinden meydana gelir. Makro-biyoloji disiplini, insanla makro-organizma arasındaki ortakyaşam ilişkisi üzerine kurulmaktadır. Bu ilişki de insan beyni ile gezegenin beyni arasında yeni arabirimleri gerekli kılmaktadır. Ortakyaşam, insanın, gezegenin beynini oluşturan bilişim ağlarıyla olan ilişkisini yansıtır. Rosnay, insan beyniyle bilgisayar beyni arasındaki dolaysız ilişkiyi ele almaktadır. Ütopyasının gerçekleşebilir olduğunu güncel biyolojik ve teknik gelişmelerle destekleyen Rosnay, bilgisayarlar ve ağlar arasındaki ortakyaşam sürecinin insanlığın vazgeçilmez bir parçası olduğunu sınıai, mali, idari, ticari, askeri vb. büyük telepatik sistemlerin gezegeni etkilediğini ve gün geçtikçe insanlığın siber dünyaya bağımlılığının artacağını belirtmektedir. Özellikle son yıllarda bilgisayarların insan duyu organlarıyla benzer organlarla donatılmaya başladığını ve bilgisayarın insanı öğrenmesiyle, insanla bilgisayar arasındaki ortakyaşamın

daha ayrıntılı ve derin bir işlev kazandığını belirten Rosnay, insanı, toplumu, teknolojiyi ve gezegeni, birlikte-evrim içinde, bir bütün olarak ele almaktadır. Rosnay için, bin yıl sonraki insan betimlemesi birçok bilim adamının ve bilim kurgu yazarının tanımladığı gibi ne RoboCop, Terminatör, yarı-insan yarı-robot gibi bir sibernetik canlı, ne teknolojiyi üst düzey kullanan kısa boylu, kafası büyük ve sökülüp takılabilen duyu ve organlara sahip, ne de ışınlanma sayesinde yürüme yeteneğini unutan minicik bacaklı, yoğunlaştırılmış (konsantre) besinlerle beslendiğinden dişi olmayan bir fiziksel yapıdadır. Rosnay'e göre, geleceğin insanı, beden ve zihin bakımından 20. yüzyıl insanından farklı değildir. Ama siber-canlıyla kurduğu biyolojik, psikolojik veya biyonic bağlantılar sayesinde, insanoğlu, olağanüstü bilgi ve eylem olanaklarına sahiptir. Bu siber-canlı, yani makro-organizma, ilkel bir halde olmasına rağmen birçok yönüyle şimdiden, kentleri ve kırsal yaşam alanlarını, ulaşım ağlarını ve iletişimi kendi dinamiği içinde sürdüren yaşamsal organ ve dokulara sahip bir yapıda hızla üreyerek çoğalmakta ve çeşitlenmektedir.

Siber-canlının ilişki ağları, toplumu, ekonomik ve ekolojik yapıları kendine özgü kurallarıyla yeniden kurgulamaktadır. Rosnay'e göre, üçüncü bin yılda kentler, doğrudan gözle görülebilen makro-dünya alanları olarak varlığını sürdürecektir. Ancak yeni iletişim, ulaştırma ve büyük insan yapılarına sonsuz çeşitlilikte yapay manzaralar eklemektedir. Görünmeyen makro-dünya alanları ise ekonomi ve ona bağlı sayısız işlem ağından oluşacaktır. Çiftlik yaşamı insanla doğa arasında ileri düzeyde bir ortakyaşamı temsil etmektedir. Rosney'in ütopyasında, kırsal kesimler biokütlenin enerji mekanizmaları olarak kurgulanmaktadır. Üçüncü bin yılın kentlileri, ego-yurttaş bakış açısından uzaklaşarak, eko-yurttaş bilincine sahip olacaktır. Rosnay bu süreci, 'her birimiz kendine' ilkesinin bırakılıp 'her birimiz herkese' görüşüne yönelme olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, gerçek bir ortakyaşamın mümkün olabilmesi, bireylerin tutum değiştirerek doğa ile yapay çevre (ağlar sistemi) arasında bütüncül bir bilinç oluşturmasıyla gerçekleşebilir. Rosnay'in geleceğe yönelik tasarısında çevre ve mekanik-teknolojik sistem uyum içindedir ve birlikte evrimleşmektedir. Ekonomi ve ekoloji arasında kurulacak olan

ortakyaşam ilişkisi makro-organizmanın ve insanlığın varlığını sürdürebilmesi için zorunludur. Rosnay için bu süreç, insan-merkezci bakış açısından çıkıp, çevre-merkezci yaklaşımlara yönelmeyi gerekli kılmaktadır. Toplumcu bakış açısı, insanların özel arabalarını başkalarıyla paylaşabilmesi gibi birçok açıdan enerji tasarrufu ve geri-beslenimi özendirerek yönetim anlayışlarını içermektedir. Rosnay'ın üçüncü binyıl için önerileri; a) demografik geçişi sürdürerek hızlı nüfus artışını dengelemek, çocuk sayısını düşürmek ve kadının toplumdaki statüsünü artırmak, b) askeri harcamaları azaltarak sağlık, eğitim, çevre ve enerji alanlarına yönelik yatırımları artırmak, c) siber-canlının metabolizmasını çalıştıracak ve doğa ile ortakyaşam sağlayacak dengeli bir enerji politikası oluşturmak, ç) kendi kendini düzenleyen bir ortakyaşam ekonomisi ortaya koymak, d) çevresel etkileri, yerküre çapında eko-etik anlayışıyla denetlemek, e) herkese temel sağlık, eğitim hizmeti sunmak ve kültürel değerleri korumak, f) gerçek ve sanal ulaşım ağlarını geliştirmek, g) toplumun gereksinimlerine odaklanmış uyumlu teknolojiler geliştirmek, ğ) toplu taşımayı biçimlendiren, mahalle-sokak yaşamını canlandıran, kirletici teknik altyapıyı çevre odaklı dönüştüren yeni kent projeleri geliştirmek, h) yönetim ve toplumsal geri-beslenme mekanizmalarıyla uyumlu katılımcı, adaletli ve eşitlikçi ilkelerle beslenen eko-yurttaş, biyo-etik ve çevre-merkezci bakış açısına sahip ortakyaşam kurgulamaktır (Rosnay, 1998).

Sonuç

Ekolojik ütopyalar, ideal bir toplum düzeni ve sağlıklı bir kentleşme için tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, doğaya saygılı olunması, insanın doğanın bir parçası olduğunun unutulmaması ve en önemlisi çevre bilincinin gelişmesi gerektiği konusunda önemli varsayımlar içermektedir (Keleş, 2014: 59-62). Ernest Callenbach, *Ekotopya* (1975) isimli ekolojik ütopyasıyla doğal kaynakların öncelikle güneş ve su enerjisinin en yüksek verimlilikte kullanıldığı, üretimde ve tüketimde akılcılığın savunulduğu, bunun yanı sıra arabaların olmadığı, erişilebilirliğin yaya temelli geliştiği, cinsiyet ayrımcılığının olmadığı, kadın, çocuk ve emekçi

haklarının savunulduğu eşitlikçi bir kent tasarlamaktadır. *Robert Havemann, Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumunu Eleştiri ve Gerçek Ütopya* (1979) yapıtında, kapitalist sistemin temel çelişkilerini ele alarak çevresel, kentsel ve toplumsal sorunların kapitalizmle çözülemeyeceğini savunmaktadır. Tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesiyle sürdürülebilir bir kalkınmanın ve ideal bir toplum düzeninin sağlanacağı vurgulandığı Gerçek Ütopya'da devlet, polis ve asker gibi güvenlik güçleri bulunmamaktadır. Kentsel yaşam, bilim, sanat, teknoloji ve eğitim-öğretim ünitelerinden oluşmaktadır. Joel de Rosnay'in *Le Macroscopie* (1975) ve *Ortakyaşar İnsan Üçüncü Binyıla Bakışlar* (1995) yapıtlarında, geleceğin insanını ortakyaşar insan olarak kurgulamıştır. Mikro-organizma olarak tanımlanan siber-canlı, insanlar ve insanların yaratmış olduğu teknik, teknoloji, mekanik ve kültürel ağlardan oluşan canlı bir sistemi temsil etmektedir. Kentsel çevrenin mekanik, sanal ve yapay gelişimlerle şekillenerek yeni bir ekosistem dengesi kurmaya başlayacağını belirten Rosnay'in ütopyası, yapay doğa ile doğal yapaylık arasında bir farkın kalmadığı, gerçek-sanal, maddesel ve maddesel olmayan arasındaki sınırların silindiği bir kenti tanımlamaktadır.

Üç ekolojik ütopyacının da, sanayi devrimi, küreselleşme, makineleşme ve kalkınma gibi faktörlerin etkisiyle değişime uğrayan tüketim alışkanlıklarının, doğa temelli değişmesi üzerine yeni bir toplumsal yapılanma kurguladığını, doğaya ve kendine yabancılaşan insanoğlunun daha sağlıklı, daha düzenli, daha adil ve daha eşit bir dünya düzeni için doğayla bütünleşmesi ve ekonomi-ekoloji dengesini sağlaması gerektiğini önerdiklerini görmekteyiz. Bu öneriler eko-kent modelinin kavramsal temelini oluşturması açısından önemlidir. Ayrıca üç ütopyacı da, dengeli bir nüfus yapısı, yaya öncelikli ulaşım ağları, aktif yeşil alanlarla çevrili sağlıklı kentler ve hoşgörü üzerine kurulmuş bir toplumsal yapı tasarlamaktadır. Bunun yanı sıra, Rosnay tarafından ortaya koyulan siber-canlı ve enformasyon bileşenlerinin, günümüzün hızla artan bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ve küreselleşme politikaları doğrultusunda ele alındığında diğer ütopyacılardan farklılaşarak öne çıktığı görülmektedir.

Kaynakça

- Aytaç, Ömer. (2006). “Tüketimcilik ve Metalaşma Kısılcacında Boş Zaman”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 27-53.14
- Callenbach, Ernest. (2010). *Ekotopya*, Çev.: Osman Akınhay, Agorakitaplığı, 2. Baskı, İstanbul: İdil Matbaacılık.
- Havemann, Robert. (2005). *Yarın: Yol Ayrımındaki Sanayi Toplumu Eleştiri ve Gerçek Ütopya*, Çev.: Filiz Özçelik, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keleş, Ruşen. (2015). *Kentleşme Politikası*, 14. Baskı, (Mart), Ankara: İmge Kitabevi.
- (2014). *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, 1. Baskı, (Şubat), İstanbul: Cem Yayınevi.
- (2013). *100 Soruda Çevre: Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, İzmir: Yakın Kitabevi.
- (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi.
- (1987). “Kentleşme ve Çevre Politikaları”, *Şehirleşme ve Çevre Konferansı*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları.
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, Çoban, Aykut. (2009). *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıç, Selim. (2013). *Çevre Etiği*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Meydan Yıldız, Seçil Gül. (2016). “Çevre Bilinci ve Eko-Kent Planlaması: Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Odabaşı, Yavuz. (2013). “Tüketim Toplumu”, *Ekonomi Sosyolojisi*, Editörler: Veysel Bozkurt, Fatime Güneş, Yayın No: 2303, 172-191, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Rosnay, Joel de. (1998). *Ortakyaşar İnsan Üçüncü Binyıla Bakışlar*, Çev.: İsmet Birkan, 1. Baskı, İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Rosnay, Joel de. *The Macroscope*, <http://pespmc1.vub.ac.be/macbook.html>, (Erişim Tarihi: 07.11.2014).
- Tandaçgüneş, Nilnur. (2011). “Pazarlama İletişiminde Sürdürülebilir Tüketim Olgusuna Farklı Bir Bakış: Ernest Callenbach ve Ekotopya Yapıtı Üzerine Hermeneutik Okuma Çalışması”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 41, s. 103-124.

Thorns, David C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*, Çev.: Şahin Bingöl, Gözde Çetin, İstanbul: Soyak Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2016). *Türkçe Sözlük*, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58887bb58a95a7.62560979, (Erişim Tarihi: 29.12.2016).

SOSYOLOJİ TEORİLERİNE AKTÖRLER-FAKTÖRLER BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ DENEMESİ

Fatih AMAN*

Özet:

Toplum araştırmaları ‘söz konusu toplumsa hiçbir Şey görüdüğü gibi değildir’ kabulüyle başlar ve ‘öyleyse neler oluyor?’ sorusunun cevabı olarak toplumun katmanlarını işaret eder. Ekonomi, rasyonalizasyon, işbölümü, teknoloji... gibi temel katmanlar sosyologlarca belirlenmiştir ve bu katmanların insanlar tarafından mı kullanıldığı yoksa o katmanların mı insanları kullandığı sorusuna verilen cevap sosyoloji teorilerini şekillendirmiştir. Bir başka deyişle ‘toplumda etkin aktör bireyler midir yoksa toplum, temel katmanlar olan faktörlerin etkisinde midir?’ Bu bağlamda aktörlerle faktörler arasındaki ayırım sosyoloji akımlarını kökten ikiye bölmektedir: Bir tarafta aktör olan bireyler diğer tarafta faktörlerin etkisindeki bireyler. Makalede, temel bazı sosyoloji teorileri (Fonksiyonalizm, Çatışmacılık, Sembolik etkileşimcilik ve Fenomenoloji) genel olarak tanıtılacak ve aktörler-faktörler bağlamında yerleri tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Teori, Aktörler, Faktörler

A View Trial to Sociology Theories in The Context of Actors-Factors

Abstract:

Community surveys begin with the assumption that 'society is not what it seems to be' and it points to layers of society as the answer to the question 'what is happening?' Basic layers such as economy, rationalization, division of labor, technology... have been determined by sociologists and the answer given to the question of whether these layers are used by humans or whether those humans are used by layers has shaped sociological theories. In other

---

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
f.aman@sinop.edu.tr

words, persons 'active actors in the society' or are they influenced by the factors that are the basic layers? In this context, the distinction between actors and factors radically divides sociological trends: Persons with actors on one side and persons with influence on the other. In article, some basic sociological theories (Functionalism, Conflict theory, Symbolic Interactionism and Phenomenology) will be introduced in general and in actors-factors context their locations will be determined.

Keywords: Sociology, Theory, Actors, Factors

Giriş

Sosyoloji “insan toplumsal bir varlıktır ve sosyal değişme kaçınılmazdır” temel önermesi etrafında oluşan bilim dalıdır. Toplum araştırmaları ‘söz konusu toplumsa hiçbir şey görüldüğü gibi değildir’ kabulüyle başlar ve ‘öyleyse neler oluyor?’ sorusunun cevabı olarak toplumun katmanlarını işaret eder. Bazı sonuçlara ulaşabilmek için bu katmanlar sosyolojinin yöntem ve teknikleriyle tek tek eşil-melidir¹.

Sosyoloji değişim merkezli olduğundan en üst katmanda görülen değişimlerin asıl müsebbibini bulmak sosyologların temel hedefi olmuştur denilebilir. Sosyoloji teorilerinin hepsi de fark edelim veya etmeyelim gerçekte en alttaki temel katmanı bulma arayışıdır. Mesela İbn Haldun’a göre en temel katman olan asabi-yet (grup dayanışması) toplumdaki değişimlerin asıl müsebbibidir. Temel katman Marx’ta ekonomi, Weber’de rasyonalizasyon, Durkheim’da işbölümü olarak belirir. Teoriler tarafında da durum aynıdır. Çatışma, fonksiyon, sembolik etkileşim, alışveriş... gibi terimler aynı zamanda o teorilerin hangi temel katmana gönderme yaptığını belirtmektedir. Ancak sosyologlar konu toplum olunca tek sebepli açıklamalardan uzak durmak gerektiğini bildiklerinden temel katmana yapılan vurgunun ‘değişimin en etkili müsebbibi budur’ şeklinde algılanması gerektiğini belirtirler. Yani yukarıda belirtilen temel katmanlardan hiçbiri tek başına toplumsal değişimin tek belirleyicisi olmasa da onlar en etkin, en merkezi belirleyicilerdir.

---

¹ Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş: Ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara, 2012, s. 136 vd.

Her ne kadar temel katmanlar belirlenmiş olsa da bu katmanların insanlar tarafından mı kullanıldığı yoksa o katmanların mı insanları kullandığı sosyoloji teorilerini şekillendirmiştir. Bir başka deyişle ‘toplumda etkin aktör bireyler midir yoksa toplum, temel katmanlar olan faktörlerin etkisinde midir?’ sorusuna verilen cevap o akımın yerini net olarak belirlemektedir. Bu bağlamda aktörlerle faktörler arasındaki ayırım sosyoloji akımlarını kökten ikiye bölmektedir²: Bir tarafta aktör olan bireyler diğer tarafta faktörlerin etkisindeki bireyler. Makalede, temel bazı sosyoloji teorileri, aktörler-faktörler skalasındaki yerlerinin tespiti için genel olarak tanıtılacaktır. Sonuç bölümü yer tespitine ayrılacaktır. Konu genel sosyoloji metodolojisi içerisinde teknik anlamda literatür merkezli incelenecektir.

1. Fonksiyonalizm

Fonksiyonalizm³ belki de sosyolojideki en etkili teoridir. Özellikle Emile Durkheim ile anılsa da gerçekte hiçbir toplumbilimci fonksiyonalizmin en azından bazı kabullerini göz ardı edemez⁴. Fonksiyonalizm, toplumsal ve kültürel olguların toplumsal-kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği fonksiyonların çözümlenmesidir. Fonksiyonalizmde toplum, hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak anlaşılacağı ve birbirleri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemdir. Herhangi bir kısımdaki değişim sistemin diğer kesimlerinde bir miktar dengesizliğe ve belli ölçüde de bütün olarak sistemin tekrar düzenlenmesine yol açar. Fonksiyonalizm, organik modele dayalı olarak geliştirilmiştir⁵.

Fonksiyonalizm, toplumu biyolojik bir organizmaya benzetme eğilimindedir. Organizmanın fizyolojik yapısındaki sistemler (sindirim sistemi, dolaşım sis-

---

² Kadir Canatan, *İslam Sosyolojisi*, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s. 167.

³ Fonksiyonalizm terimi yerine işlevselcilik, fonksiyon terimi yerine de işlevsel terimi kullanılabilir. Biz çalışmamızda fonksiyonalizm ve fonksiyon terimini kullanacağız.

⁴ Kingsley Davis’in “...her sosyolog bir fonksiyonalisttir” sözü bu teorinin etkisini anlatmak için bir örnektir. Kingsley Davis, *The Myth of Functional Analysis As a Special Method in Sociology and Antropology*, American Sociology Review, Vol. 24, December 1957, s. 757.

⁵ George A. Theodorson-Achilles S. Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, Thomas Y. Crowell Co., New York, 1969, s. 167.

temi vs.) nasıl işliyorsa toplum da öyle işleyen bir bütündür. Organizmada hâkim durum denge olduğundan fonksiyonalistler çatışmadan ziyade dengeye vurgu yaparlar⁶. Her ne kadar oluşabilecek bir yaralanma vücudun tümünde bir miktar denge-sizliğe yol açsa da vücut tüm organların yardımıyla belli bir süre sonra tekrar dengeye oturacaktır. Toplum için de bu örneği verebiliriz. Onlar toplumun her parçasının diğer parçalarla tam bir uyum içinde olduğunu kabul ederler. Sosyal düzenin korunması için denge, ahenk ve bütünlük çok önemli fonksiyonel unsurlardır ve “toplumsal sistemin öğeleri fonksiyonel olarak karşılıklı ilişki içindedir... sistemin işleyişine genellikle olumlu katkıda bulunurlar”⁷. Olumsuz fonksiyonlar (disfonksiyonlar) ve gerginlikler toplumda bulunsa da zaman içinde kurumlaşmaya başlarlar ve toplumun genel dengesini tamamen bozamazlar⁸. Konuyu açıklamak için verilen havaalanı örneğinden gidecek olursak durum şöyle özetlenebilir: Havaalanında pilotlar, yolcular, personel, bilet gişeleri, uçaklar... gibi birçok birbiriyle ilişkili unsur bulunmaktadır. Bunlardan herhangi birinde bir tedirginlik olursa -kötü hava şartları, radarların bozulması, yolcu trafiğinin yoğunlaşması gibi- bu durum tüm havaalanına yansiyacaktır. Ancak her ne kadar bir ölçüde dengesizlik olsa da sonuçta personelin fazla mesai yapması, ek personel görevlendirilmesi... gibi önlemlerle dengenin yeniden sağlanması için olabilecek her şey yapılacaktır⁹.

Fonksiyonalizm, toplumun en önemli fonksiyonunun bütünlüşme (integration) olduğu kanaatindedir. Bu bütünlüşmeyi gerçekleştirecek en önemli güç ise ortak değerler sistemidir. Çoğunluk tarafından kabul gören ilke ve amaçlardan oluşan ortak değerlerin bütünlüşmeye yaptığı katkıyı hiçbir şey yapamaz. Fonksiyona-

⁶ Sezgin Kızılcelik, *Sosyoloji Teorileri*, Emre Yay., Konya, 1994, c. II, s. 105.

⁷ Mark Abrahamson, *İşlevselcilik*, Çev. Nilgün Çelebi, Toplum Kitabevi, Konya, 1990, s. 3.

⁸ Talcott Parsons, *The Social System*, The Free Press, New York, 1951, s. 252.

⁹ Aynı örnek çatışma kuramcıları tarafından farklı ele alınır. Onlar, işçilerle idare arasındaki rekabetle, dolayısıyla her grubun kendi çıkarına olan durumla ilgilenirler. Mesela bir çatışma kuramcısı pilotların yüksek ücretli konumlarını devam ettirmek için mesleğe girişi sınırlamaya çalışacaklarına, alt kademe personelin çalışma şartlarını iyileştirmek için sendikalara üye olacaklarına, idarenin daha fazla kâr elde etmek için personeli olabildiğince çok çalıştıracağına odaklanır. Ruth A. Wallace-Alison Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Rami Ayas-Leyla Elburuz, Punto Yay., İzmir, 2004, s. 81.

listler yine de mükemmel bütünleşmenin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini ancak dinamik bir dengeyi sürekli egemen olacağını söylerler¹⁰.

Fonksiyonalizm gerginliklere ve çatışmaya negatif yaklaşır. Çatışmanın toplum açısından olumlu bir fonksiyonunun olmadığını kabul eder. Dolayısıyla ani değişimler fonksiyonalistler tarafından göz ardı edilmektedir denilebilir. Onlar değişimin derece derece ve belli bir düzene göre olduğunu vurgulama eğilimindedirler¹¹. Her ne kadar toplumda çatışmayı kabul etseler de, dengeyi her zaman çatışmayı önceleyeceğini ve mutlak baskın durum olduğunu ifade ederler.

2. Çatışma Teorisi

Çatışma teorisi birbiriyle ilintili üç kabulü içermektedir. Bunlardan birincisine göre insanların hepsinde bazı çıkarlar ortaktır ve bu çıkarlar toplum tarafından belirlenmemiştir. İkinci olarak, toplumsal ilişkilerde güç, merkezi konumdadır. Üçüncü ortak kabul ise, değer ve düşüncelerin toplumun hüviyeti olmadığı aksine gücü elinde tutanların amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullandıkları silahlar olduğu kabulüdür. Yukarıda saydığımız üç özellik tüm çatışma teorisyenlerinde ortaktır¹².

Çatışmacılar insanların belli bir tabiata ve önceden belirlenmiş çıkar duygularına sahip olduklarını kabul ederler. Çıkarlar ise doğal olarak ekonomi merkezlidir. Böyle bir kabul kaçınılmaz olarak ekonomiyi ön plana çıkarmıştır. Bu kuramcılar Marks'tan günümüze kadar ekonomiye çok fazla atıf yapmaktadırlar. Onlara göre toplum adeta çıkarları için çatışan grupların arenasıdır. Komünist manifestonun diliyle söyleyecek olursak “toplumların tarihi sınıf çatışmalarının tarihidir”¹³. Sınıflardan kasıt ise ekonomik olarak oluşan sınıflardır. Marksçı yazarların belirttiği şekilde “toplumdaki en önemli gruplar ekonomik sınıflardır ve ekonomik mevki

---

¹⁰ Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri*, c. I, s. 277.

¹¹ Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri*, c. II, s. 107.

¹² Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 93-119.

¹³ Karl Marx-Friedrich Engels, *The Communist Manifesto*, Penguin Books, Harmondsworth, 1967, s. 79.

veya sınıfı aynı olan insanlar, topluluk olarak bir arada hareket etme eğilimindedirler. Sonuç olarak bu sınıflar birbirine düşmandır ve aralarındaki çatışmaların sonucu, toplumun nasıl geliştiğini belirler”¹⁴. Bu bağlamda çatışma teorisyenleri sosyal değişimin temelini de sınıflar arası çatışmayı yerleştirmektedirler.

3. Sembolik Etkileşimcilik

Amerika kökenli sosyal-psikoloji kuramı olan sembolik etkileşimciliğin George H. Mead’ın yazılarıyla ortaya çıktığı ancak Herbert Blumer tarafından sistematize edildiği kabul edilmektedir¹⁵. Sembolik etkileşimcilik, eylemi “toplumsal bir uyarıcıya doğrudan bir tepki olarak almak yerine, toplumsal aktörün nesnel uyararı öznel tanımlaması ya da yorumlaması”¹⁶ olarak kabul eder. Dolayısıyla bu kuramın, bireyin toplum tarafından şekillendiği görüşünden bir kopuşu sergilediği söylenebilir.

Sembolik etkileşimcilik üç önermeye dayandırabilir: 1- Bireyler toplumdaki şeylere karşı, o şeylerin kendileri için ifade ettikleri anlamlara göre tavır almaktadırlar. 2- Anlamlar kişiler arasında olan etkileşimle ortaya çıkar ve 3- Anlamlar devamlı yorumlanma süreciyle değişime uğrarlar¹⁷. Yani bir nesnenin kendisinde, bireye anlam ifade eden özel bir durum yoktur¹⁸. Aktör, içinde bulunduğu durumun ve fiilin ışığında, anlamları seçip ayırır, kontrol eder, askıda bırakır, gruplandırır ve dönüşüme uğratar. Dolayısıyla sembolik etkileşimcilik toplumu merkeze alan ve uyarıcı-tepki şemasını kabul eden kuramları eksik bulur. Onlara göre birey; eylemleri yorumlar, tanımlar ve bunun sonucunda bir tepki ortaya koyar.

---

¹⁴ Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 97.

¹⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim-Sanat Yay., Ankara, 1999, s. 647.

¹⁶ Margaret M. Paloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Hayriye Erbaş, Eos Yay., Ankara, 2007, s. 229.

¹⁷ Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1969, s. 2.

¹⁸ Paloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 231.

Toplumdan ziyade bireye vurgu yapan sembolik etkileşimcilikte bireyin yaptığı “iç konuşmalar”¹⁹ merkezi konumdadır. Çünkü “insanlar bu yol ile etraflarındaki şeyleri hesaba katarak hareket etmek üzere örgütlenirler. Örneğin yakın bir zamanda sevdiği birisini kaybetmiş olan bir arkadaşı ile karşılaşmaya kendilerini hazırlama sıkıntısı yaşamış olanlar, arkadaşlarına ne söyleyecekleri ve ona nasıl yaklaşacakları hususlarında kendi kendileriyle ne kadar çok konuşmuş olurlarsa ‘diğer kişinin rolünü almaya’ o derece hazır olacaklarını ve etkileşimlerinin o ölçüde etkili olacağını görecektir”²⁰.

Sembolik etkileşimciliğin uyarıcı-tepki ikilisine bir terim daha ekleyerek uyarıcı-yorum-tepki formülünü ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak buradaki yorumun bireye göre değişen -çünkü her birey toplumda aktif bir katılımcı olarak kabul edilmektedir- göreceli bir durumu belirttiği unutulmamalıdır. Bazı durumlarda ise yorum sancılı ve zor olabilmektedir. Örneğin farklı toplumdaki insanların birbirlerini anlama süreci zordur. Ayrıca sembolik etkileşimciliğin merkezinde bulunan ‘yorum’, insanın her davranışında bulunmaz. Bu tür davranışlar sembolik etkileşimciliğin konusu değildir. Mesela öfkeli anlarımızda veya bir kişinin kendisini savunurken verdiğimiz tepkiler simgesel olmayan davranışlardır²¹.

4. Alışveriş Teorisi ve Fenomenoloji

Genel olarak ele aldığımız üç teorinin yanında sosyoloji alanında daha birçok teorinin olduğu malumdur. Amacımız tüm sosyoloji teorilerini (büyük-orta-küçük boy teorileri) ele almak olmadığından yukarıdakilere ek olarak burada çok genel anlamda alışveriş teorisi ve fenomenolojiye değineceğiz.

James Coleman, George Homans ve Peter Blau gibi isimlerle ön plana çıkan alışveriş teorisi “her şeyin bir fiyatı vardır” önermesine dayanır diyebiliriz.

---

¹⁹ “İç konuşmalar” kavramı sembolik etkileşimciliğin temelindeki isim olan George Herbert Mead’ın ortaya koyduğu bir kavramdır. Bkz. George Herbert Mead, *Mind, Self and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1934, s. 254.

²⁰ Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 237.

²¹ Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 245.

Bireyin davranışı bu anlamda maliyet ve ödüllere göre akılcı olarak şekillenir. Bir başka deyişle insanlar eylemlerinin faydalarını topluma göre değil mantıklarına göre hesaplarlar²². Başarı, ödül, değer, doyum, onay, güven gibi uyarıcılar faydalıdır/mantıklıdır ve birey bunlara göre davranışını şekillendirir²³. Bazı birey davranışları duygusal olsa da genel davranış skalasında az yer tuttuğundan alışveriş teorisyenleri tarafından bu tip davranışlar göz ardı edilmektedir. Kısaca ilkel toplumların alışverişi olan karşılıklılık ilkesinden²⁴ tüm toplumlarda geçerli olan armağanlara kadar her türlü ilişki, fayda merkezli ve mantıklı seçimlerle şekillenerek sosyal etkileşimi artırmaktadır.

Alışveriş teorisinin, katı fayda merkezliliğinden uzak olsa da toplumsal eylemin odağına bireylerin yüz yüze etkileşimini koyan ve terim olarak ilk defa Edmund Husserl tarafından kullanılan fenomenolojinin²⁵ sosyolojiye Alferd Schutz tarafından uyarlandığı bilinmektedir. Fenomenolojide bireyin günlük hayat durumlarına atfettiği anlam önemlidir²⁶. Dolayısıyla bu teori sorgulama merkezlidir ve bizden adeta uzaydan gelen ziyaretçi rolünü oynamamızı ister²⁷. Bunu yaparken ön kabuller ortadan kaldırılmaya çalışılmaz²⁸ ancak araştırmacının yapması gereken bunları askıya ve/veya paranteze almasıdır²⁹.

²² George Homans, *Social Behavior:Its Elementary Forms*, Harcourt Brace and World, New York, 1961, s. 16.

²³ James Coleman, *Foundations of Social Theory*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1990, s. 185.

²⁴ Haviland ve diğerleri, *Kültürel Antropoloji*, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yay., İstanbul, 2008, s. 381-382.

²⁵ Peter Berger-Thomas Luckman, *The Social Construction of Reality*, Doubleday, New York, 1966, s. 28.

²⁶ Harold Garfinkel, *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967, s. VII.

²⁷ Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 297.

²⁸ N. Abercrombie, , *Phenomenological Sociology*, The Penguin Dictionary of Sociology, London, 1988, s. 184.

²⁹ Robert C. Soloman, *From Rationalism to Existentialism*, Harper and Row, London, 1972, ss. 143-150.

Sosyoloji Teorilerinin Aktörler-Faktörler Bağlamında Yerleri

Sosyolojide öne çıkan bu teoriler aktörler-faktörler bağlamında nasıl kategorize edilebilir? Sembolik etkileşimcilik, bireylerin toplumdaki şeylere karşı, o şeylerin kendileri için ifade ettikleri anlamlara göre tavır almakta oldukları iddiasıyla aktörleri ön plana çıkarır³⁰. Aktörleri öne alan diğer akım olan alışveriş teorisi, toplumsal faaliyeti en az iki kişi arasında maddi koşullar çerçevesinde bir alışveriş olarak görmektedir³¹. Fenomenoloji toplumu bireylerin şekillendirdiğini belirtir ancak toplumun birey üzerindeki etkisini reddetmez. Bu şekillendirme kültür ve madde arasında gidip gelmektedir. Dolayısıyla fenomenoloji de aktörler tarafında bulunmaktadır.

Bunların karşısında toplumu faktörlerin etkisinde gören akımlar vardır. Çatışma teorisi toplumların tarihini sınıf çatışmalarının tarihi olarak görerek³² faktörlere ve özelde de ekonomiye atıf yapmaktadır³³. Bir diğer faktör, taraftarı akım olan fonksiyonalizm ise çatışmadan ziyade dengeye vurgu yapar³⁴. Fonksiyonalistlere göre asıl faktör, toplumun kültürüdür. Birey bu kültüre uygun davranır. Nasıl ki bir organizma, bulunduğu yere uygun davranınca denge hali devam ederse birey de kendi kültürüne uygun davranarak toplumun denge halini devam ettirir³⁵. Toplumda çatışmalar, olumsuz fonksiyonlar (disfonksiyon) olsa da bunlar toplumun genel halini tamamen bozamazlar. Bir süre sonra absorbe edilirler ve toplum görece istikrarlı haline devam eder.

Sosyoloji tarihinde sosyologların çoğunun faktörlerden yana olduğunu söyleyebiliriz. Mesela sosyolojinin kurucusu olan İbn Haldun tam olarak faktörler tarafındadır. Comte, Durkheim, Marx, Weber gibi diğer kurucu isimlerin de faktörleri öne çıkardıkları kesindir. Bu isimlere göre iklim, coğrafya, ekonomi, din, tek-

---

³⁰ Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, s.2; Paloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 231.

³¹ George C. Homans, *Social Behavior: Its Elementary Forms*, s. 13.

³² Marx-Engels, *The Communist Manifesto*, s. 79.

³³ Wallace-Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 97.

³⁴ Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, c. II, s. 105; Mark Abrahamson, *İşlevselcilik*, s. 3.

³⁵ Theodorson&Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, s. 167.

noloji, işbölümü, ideoloji, asabiyet (grup dayanışması), zihniyet, rasyonalizasyon... gibi birçok faktör toplumu şekillendirmektedir. Aktörlere vurgu yapan Sembolik Etkileşimcilik, Alışveriş Teorisi, Fenomenolojik Yaklaşım gibi sosyoloji teorileri ise nispeten yenidir ve bireylerin kendi isteklerine göre davranıp toplumu şekillendirdiklerini belirtirler.

Sonuç

Sosyoloji adeta teoriler yumağıdır. Bunda henüz ulaşılamamış sosyoloji kanunlarının etkisi büyüktür. Bir sorunsala işaret eden kanunlardan yoksunluk ‘teorilerin neye göre sınıflandırılacağı’ konusunu gündeme getirerek aktörler-faktörler düzleminde bir kategorizasyonu öne çıkarmış görünmektedir. Bir başka deyişle teoriler zorunlu olarak aktörler veya faktörler tarafında bulunmaktadırlar. İkisi arasında veya ikisi dışında durma şansları yoktur. Dolayısıyla sosyolojide anlama etrafındaki okumaların merkezini de bize göre aktörler-faktörler konusu oluşturmaktadır. Teorilerin bu bağlamda nerede durdukları nettir. Buna göre Alışveriş teorisi, Sembolik etkileşimcilik ve Fenomenoloji aktörler tarafında bulunurken Fonksiyonalizm ve Çatışma teorisi faktörler tarafında durmaktadır. Ancak aktörler-faktörler tartışması devam etmektedir ve her sosyolog bu iki çerçeveden birinde konum alır.

Kanaatimizce toplumu şekillendiren faktörlerdir. Her ne kadar birey kendisini bağımsız hareket ediyor zannetse de gerçekte davranışlarını yaşadığı toplumun belirlediği çerçeveye uydurarak faktör merkezli davranır. Tabii ki toplumlarda bazı bireyler kendilerine çizilen sınırlara uygun davranmayabilirler. Bu durum her toplum için normal kabul edilir. Ancak bizim burada konu edindiğimiz şey, tek tek bireyler değil en az yüzde elli biri oluşturan toplumdur. Toplum ise tarih boyunca her zaman faktörler tarafından şekillendirilmiştir.

Kaynakça

- Abercrombie, N. vd., *Phenomenological Sociology*, The Penguin Dictionary of Sociology, London, 1988.
- Abrahamson, Mark, *İşlevselcilik*, Çev. Nilgün Çelebi, Toplum Kitabevi, Konya, 1990.
- Berger, Peter - Luckman, Thomas, *The Social Construction of Reality*, Doubleday, New York, 1966.
- Blumer, Herbert, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, New Jersey: Prentice-Hall İnc., Englewood Cliffs, 1969.
- Canatan, Kadir, *İslam Sosyolojisi*, Beyan Yay., İstanbul, 2005.
- Coleman, James, *Foundations of Social Theory*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 1990.
- Çiftçi, Adil, *Sosyolojiye Giriş: Ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara, 2012.
- Davis, Kingsley, *The Myth of Functional Analysis As a Special Method in Sociology and Antropology*, American Sociology Review, Vol. 24, December 1957.
- Garfinkel, Harold, *Studies in Ethnomethodology*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1967.
- Haviland, William A. vd., *Kültürel Antropoloji*, Çev. İnan Deniz, Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yay., İstanbul, 2008.
- Homans, George, *Social Behavior: Its Elementary Forms*, Harcourt Brace and World, New York, 1961.
- Kızılcılık, Sezgin, *Sosyoloji Teorileri*, Emre Yay., Konya, 1994.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim-Sanat Yay., Ankara, 1999.
- Marx, Karl - Engels, Friedrich, *The Communist Manifesto*, Penguin Books, Harmondworth, 1967.
- Mead, George Herbert, *Mind, Self and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1934.
- Paloma, Margaret M., *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Hayriye Erbaş, Eos Yay., Ankara, 2007.
- Parsons, Talcott, *The Social System*, The Free Press, New York, 1951.
- Soloman, Robert C., *From Rationalism to Existentialism*, Harper and Row, London, 1972.
- Theodorson, George A. - Theodorson, Achilles S., *A Modern Dictionary of Sociology*, Thomas Y. Crowell Co., New York, 1969.

Wallace, Ruth A. – Wolf, Alison, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Rami Ayas-Leyla Elburuz, Punto Yay., İzmir, 2004.

SİNOP VE YÖRESİ AĞIZLARINDA HAYVAN ADLARI*

Ergün ACAR*

Özet:

Sinop ilinin dağlık ve engebeli fiziki yapısı çeşitli yabani hayvanların barınmasına olanak sağlarken ilin deniz kıyısında yer alması deniz hayvanlarının tanınmasını da sağlamıştır. Ayrıca ihtiyaç, beslenme ve ekonomik nedenlerle bölgede besi hayvancılığı gelişmiştir. Yöre halkının hayatında önemli bir yeri olan bu hayvanların adlandırılması oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmada kendi saha derlemelerimiz ve yazılı kaynaklardan tespit edilen 216 hayvan adı, türlerine göre tasnif edilerek ortaya konulmuştur. Böylece Sinop ve yöresinde zengin bir çeşitlilik gösteren hayvan adlarının önemine dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinop ve yöresi, Hayvan Adları, Sinop Ağızları, Söz Varlığı

Animal Names in Sinop and it's Dialects

Abstract:

As the mountainous and rugged physical condition of Sinop province has provided shelter for wild animals, the location of the province at the seaside has provided marine animals to be recognized. In addition, with economical and nutritional reasons fattening has improved. Naming of these animals which have an important place in the lives of locals is quite striking. In this study, 216 animal names which were derived through field work and written documents were put forth by their categories and kinds. By this way, attention to animal names which show a prosperous variety in Sinop was tried to be captured.

Keywords: Sinop and its Surrounding, Animal Names, Dialects of Sinop, Vocabulary

---

* Bu makale 4-7 Şubat 2016 tarihinde Barselona-İspanya Casa Convalescència'da düzenlenen "Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansı"nda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, eacar@sinop.edu.tr

Giriş

Ağız sözlüğü, bir yöreye ait standart yazı dilinde olmayan sözcükler ile anlamı ve fonetiği farklı eşzamanlı sözcüklerin oluşturduğu söz varlığıdır. Sinop ve çevresinin dağlık, engebeli fiziki yapısı ve kuzey sınırının denize kıyı olması yörede çeşitli kara ve deniz hayvanlarının yaşayıp tanınmasına imkân sağlamıştır. Bu durum köylerde ve kırsal kesimlerde yaşayan yöre halkının onlarla iç içe yaşam sürmesine ve karşılıklı mücadelesine sebep olmuştur. İnsanlar onlardan; gıda, giyim, nakliye, güvenlik ve iktisadi gereksinimleri için faydalanmışlardır. Yöre halkının hayatında önemli bir yer edinen bu hayvanların adlandırılması da dikkat çekici bir zenginliğe sahiptir. Sinop ve Yöresi Ağızlarında varyantlarıyla beraber 216 adet hayvan adı tespit edilmiştir. Tespit edilen hayvan adları şunlardır: *adı denmez, aker, akger, akyaşe, alabaş, alankese, alkara kılçık, anaç, aprak, as, asgelin, aru guşu, azmantıl, azulat, badı, bağarcık, bakal, balak(I), balak(II), belemüt, bınak, biçik, bişi, bosdili, böcek, böğürye, bökelek, buzana, bürükcü, canavar, celep, cıcık, cığla bakalı, cındak, cırık, cibir, cimin, circir, civirci, cozbakal, culk, culuk, cundak, cücü, cücük, çingirye, çaça, çarpan, çarşak, çebiş, çeli, çepilek, çetik, çıyan, çökelez, çötük, çuluk, danadışı, dırık, duvaç, ebeç, elik, enik, erkeç, eşek aıurtlağı, ferik, fituk, filik, gartgart, gaza, gebelek, gece guşu, gelincik, gelinkadın, gelō, geme, genek, gevur balığı, gıdı, gılavuz, gıraça, gızantak, gocaoğlan, godak(I), godak(II), godak(III), godu, göcen, göde, göden, gölbez, gölebice, gölük, gösen, gövürtya, guguk kuşu, gugukçu, guloğuz, guluguşu, gundak, gupay, gülük(I), gülük(II), güürüd, güürük, güürüsge, güyön sineği, ibi, iskiri, istiridye, ivirya, hahor, hasgelin, hel, huma, humātun, kabaz, kāmiloğlan, kaplıkurba, kara bakal, kara kötek, kaşdelen, kestenkelek, kılağız, kınık, kırık, kodak, korit, kölek, kömüş, köstenköpeği, köstüköpek, kuluç, kulun, küflü, külüskek, kürü, latin, malak(I), malak(II), mendek(I), mendek(II), menek, menük, mesek, minak, mıncak, mindak, mini, murat kuşu, nallu fatma, okseyil, olaman, önük, öpelek, persi, pinpin, pirs(i), pirs(i)(II), pirsik, pıtık, porasak, porsak, porsuk, portak, potuk(I), potuk(II), potak(I), potak(II), potanak, pöçük, pörsü, purç, saça, sal, salyan, samır, saınsak, sargan,*

semle, seyis, sümüklü böcek, şaki, şibi(I), şibi(II), tarak, tarakçıl, teknelikurba, teknezligrübö, terempe, toklu, toruş, tosmak, töktök, tükmükçü, ustan, ürye, üveyik, vidik(I), vidik(II), viz, vizelek, yanuç, yapalak, yavrak, yavşak, yavşu, yavşuk, yeşilustan, yıldancı, yılyaya, yılki, yılaç, yumak, yundu, yunducu.

Ağızlarda geçen bitki, hayvan, yer adları, lakaplar vs. gibi kavramlara verilen adlar, halkın ad vermedeki temel hareket noktasını belirlenmesi bakımından büyük önem taşır. Renkler, ad ve deyim aktarmaları, organ benzetmeleri hangi nedenlerden dolayı kullanılmaktadır? Bunların sosyolojik, psikolojik, ekonomik yapı ve ilişkilerinin ortaya çıkarılmasıyla bu adı verenlerin hayattaki öncelikleri, yaşam tarzları, hayata bakış açıları ortaya çıkacaktır. Yabancı kelimelerden geçen alıntıların uyarlamaları ise yörenin fonetik eğilimlerinin ortaya konması bakımından önemli veriler sağlayacaktır. Ayrıca bu adlandırmaların kullanım sıklığı ve kullanım alanları üzerinden yapılacak ağız atlasları bize çok değerli dil malzemeleri sunacaktır.

HAYVAN ADLARI

1. Genel İsimler: Bu tasnifte doğrudan hayvanlara verilen adlar değil de onların durumları ya da özellikleri hakkında yapılan genel adlandırmalara yer verilmiştir:

Çizelge 1: Hayvanlarla İlgili Genel Adlandırma Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
alabaş	Başı benekli hayvan	DS.173: Boyabat
anaç	Yaşını almış yavrusu olan kümes hayvanı	DS.245: Sinop; MDD: Durağan
azmantıl	Melez hayvan	SYS.13: Türkeli-Yeşiloba
çarşak	Çarpık bacaklı hayvan	MDD: Boyabat-Düzkaragaç, Dağtabaklı
gızantak	Çiftleşme arzusu duyan, kızışmış hayvan	MDD: Ayancık-Kayabaşı
göklü	Gebe hayvan	DS.2138: Gerze ve köyleri
gugukçu	İnatçı, hırçın hayvan	MDD: Boyabat-İsaoğlu

kabaz	Boynuzsuz hayvan	SYS.58
toruş	Arabaya koşulan yedek hayvan	DS.3970: Boyabat; MDD: Boyabat-Çurguşlar
olaman	Yaşına girmemiş koyun, keçi, inek gibi hayvanların doğum yapması	MDD: Dikmen-Küçükkızık
yıldancı	Her sene doğuran hayvan	SYS.197: Boyabat-Aşıklı. Çulhalı

2. Yabani Hayvanlar: Sinop, dağlık ve zengin bitki örtüsüne sahip bir ilimizdir.

Onun bu özelliği yabani hayvanların uygun yaşam alanlarına olanak sağlamıştır. Sinop'ta oldukça fazla yabani hayvan yaşamakta olup, bu hayvanların adlandırılması da ilgi çekicidir. Adlandırmalarda; ad ve deyim aktarmaları, güzel adlandırma, arkaik unsurlar gibi pek çok etken söz konusudur.

Çizelge 2: *Yabani Hayvan Adları Listesi*

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
adı denmez	Sansar	MDD: Erfelek-Şerefiye
alankese	Saksağan	DS.196: Gerze
as	Gelincik	SYS.10: Boyabat-Çatpınar
asgelin	Gelincik	SYS.10: Türkeli-Yeşiloba
bağarcık	Kaplumbağa	DS.473: Sinop; SYS.56
balak (II)	Ayı yavrusu	SYS.16: Gerze-Kirençukuru
böğürye	Deniz yengeci	MDD: Ayancık-Aliköy
bişi	Yabani ördek	MDD: Sinop
canavar	Domuz	MDD: Boyabat-Aşağıtabaklı
çingirye	Karides	SSD.4: Sinop
çökelez	Sincap	DS.1109: Boyabat; MDD: Ayancık-Aliköy, Saraydüzü-Aşağı Akpınar
dırık	Sarı renkli bir sincap türü	MDD: Boyabat-Çatpınar
duvaç	Ayı yavrusu	DS.1614: Sinop-Tıngır
ebeç	Su kurbağası	DS.1652: Ayancık; MDD: Ayancık-Ortalık Dolamay Mah.
elik	Dağ keçisi, ceylan	MDD.Boyabat

eşek aşırtlağı	Yengeç	MDD: Durağan-Kemerbahçe
fitik	Domuz yavrusu	SYS.68: Boyabat-Aşıklı
gaza	Karides	SSD.4: Gerze
gelincik	Küçük etçil dağ hayvanı	MDD: Dikmen-Küçükkızık
gelinkadın	Gelincik	DS.1981: Sinop; SYS.77: Erfelek-Şerefiye
gelō	Büyük tarla faresi, geme	MDD: Türkeli-Çataküney
geme	Fare	DS.1986: Sinop
gocaoğlan	Ayı	MDD: Boyabat-Aşıklı
godak (II)	Domuz yavrusu	SYS.82: Erfelek-Kazmasökü
göde	Kurbağa	MDD: Boyabat-Aşıklı
göden	Büyük, tombul, siyah renkli kara kurbağası	MDD: Gerze-Abdaloğlu
göcen	Tavşan yavrusu	DS.2119: Boyabat; SYS.84: Gerze-Kirençukuru
gösen	Tavşan yavrusu	DS.2119: Boyabat
hasgelin	Gelincik	MDD: Ayancık-Karakestane
kaplıkurba	Kaplumbağa	MDD: Ayancık-Ortalık
kestenkelek	Kertenkele	MDD: Boyabat-Çatpınar Yalak Mah., Durağan-Yeşilyurt
köstenköpeği	Köstebek	MDD: Boyabat
köstüköpek	Köstebek	MDD: Ayancık-Ortalık
küflü	Deniz yengeci, pavurya	SSD.4: Sinop
malak (II)	Ayı yavrusu	SYS.129: Ayancık-Bakırlı; Türkeli-Çatakören
mendek (I)	Tavşan yavrusu	DS.3160: Boyabat
mesek	Domuz yavrusu	DS.3171:Dikmen-Üçpınar; SYS.133: Dikmen-Akçekese
persi	Domuz yavrusu	DS.3432: Boyabat-Oğlakçılar
pirsi (I)	Domuz yavrusu	SYS.151: Boyabat-Uzunçay
pirsi (II)	Fare yavrusu	MDD: Ayancık-Alıköy
pirsik	Domuz yavrusu	DS.3460: Ayancık-İnalıtı
pıtık	Domuz yavrusu	DS.3448: Boyabat-Özek
porasak	Domuz yavrusu	SYS.151: Sinop-Oğuzeli
porsak	bk. porasak.	SYS.151: Gerze-Bolalı

porsuk	bk.porasak.	SYS.151: Sinop-Sazlı
portak	Domuz yavrusu	SYS.151: Türkeli-Çataküney
potuk (I)	Ayı yavrusu	DS.3474: Boyabat; SYS.151: Dikmen-Kuzalan
potuk (II)	Domuz yavrusu	DS.3475: Gerze; SYS.151: Saraydüzü-Yalmansaray
potak (I)	Ayı yavrusu	SYS.151: Boyabat-Aşıklı
potak (II)	Domuz yavrusu	SYS.151: Boyabat-Çulhalı
potanak	Domuz yavrusu	SYS.151: Dikmen-Bucak
pörsü	Domuz yavrusu	DS.3479:Erfelek-Kazmasöki; SYS. 152: Ayancık-Bakırlı Balca Mah.
salyan	Yengeç	SSD.4: Sinop
samır	Su sansarı	MDD: Boyabat-Akyörük
teknelikurba	Kaplumbağa	MDD: Erfelek-Gümüşsuyu
teknezigurbö	Kaplumbağa	MDD: Erfelek-Balıfakı
tosbağ	Kaplumbağa	DS.3971.Sinop
ustan	Kertenkele	SYS.60; DS.4043: Ayancık-Düzköy
yanuç	Yengeç	DS.4175: Sinop ve çevresi; MDD: Durağan-Kemerbahçe, Boyabat-Çatpınar
yavrak	Domuz yavrusu	SYS.194: Boyabat-Akçakese Garandun Mah.
yeşilustan	Kertenkele	MDD: Durağan-Yeşilyurt
yılkı	At sürüsü	DS.4271: Sinop

3. Balıklar: Sinop'un bir liman şehri olması ve kıyılarında çeşitli su ürünlerinin barınması ekonomik bakımdan balıkçılığın gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu balık adlandırılmaları daha çok alıntı kelimelerin uyarlanmasıyla ya da öne çıkan özelliklerinin dikkate alınmasıyla yapılmıştır:

Çizelge 3: Balık Adları Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
aker	Yılan balığı	SSD.4: Sinop
belemüt	Palamut	SYS.19: Gerze
çaça	Hamsinin bol çıktığı sıralarda bulunan bir cins balık	DS.839: Sinop
çarpan	Sırtı dikenli, büyüğü sarı, kırmızı, küçüğü siyah renkte olan, çarptığında eli ayağı kanatan iskorpit cinsinden bir balık	DS. 1083: Sinop, SSD.4: Sinop
gevr balığı	Çayda yetişen yenmeyen bir balık türü	SYS.78: Türkeli-Ayaz
gıraça	Küçük istavrit balığı	MDD: Gerze
gövürtya	Kaya balığı	SSD.4: Sinop
iskiri	Kaya levreği	SSD.4: Sinop
kara kötek	Eşkina balığı	SSD.4: Türkeli
latin	Lapina balığı	SSD.4: Sinop
okseyil	Sarıkulak kefal	SSD.4: Sinop
saça	Kefalin küçük yavrusu	DS.3508: Sinop
sargan	Zargana	DS.3543: Gerze, SSD.4: Sinop
şaki	Yavru kalkan	SSD.4: Sinop
tarak	İspari balığı, karagöz	SSD.4: Gerze
tükmükçü	Horozbina balığı	SSD.4: Sinop
yıllarya	Kefal balığının küçüğü	DS.4266: Gerze

4. Evcil Hayvanlar: İnsanlar, besin ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik gelir elde etmek ve işlerinde güçlerinden faydalanmak üzere evcil hayvanlar beslemişlerdir. Yörede bu hayvanlara verilen adlandırmalar da oldukça zengindir:

Çizelge 4: Evcil Hayvan Adları Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
akger	Kırmızı renkli kıl keçisi	MDD: Durağan-Yassıalan
alkara kılçık	Tiftik keçisi	MDD: Durağan-Yassıalan

azulat	Ayır, at	SYS.13: Boyabat-Killik
badı	Kaz	MDD: Boyabat
balak (I)	Malak, manda yavrusu	SYS.16: Dikmen-Çatak, Durağan-Yeşilyurt, Gerze-Yamacık
bınak	Kedi yavrusu	SYS.22: Boyabat-Uzunçay
biçik	Buzağı	MDD: Boyabat
bosdili	Oğlak, keçi yavrusu, bir yaşında hayvan	SYS.24: Durağan-Yeşilyurt, Sarıyar
celep	Dişi eşek	MDD: Türkeli-Ayaz
cıcık	Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv	DS.1022: Boyabat
cındak	Kedi yavrusu	SYS.29: Durağan-Köklen
culk	Kuluçkaya yatan tavuk	DS.1018: Boyabat
culuk	Hindi	MDD: Boyabat
cundak	Kedi yavrusu	MDD: Dikmen-Yumaklı
cücü	Civciv	MDD: Boyabat
cücük	Civciv	DS.1022: Sinop; MDD: Durağan-Yeşilyurt, Dikmen-Kerim, Gerze-Yamacık
çebiş	Bir yaşındaki keçi yavrusu	DS.1099: Sinop
çeli	Keçi yavrusu	DS.1122: Erfelek-Kazmasökü
çepilek	Keçi yavrusu, oğlak	MDD: Ayancık-Bakırlızaviye Kuzdağı Mah.
çetik	Kedi yavrusu	SYS.41: Boyabat-Uzunçay, Türkeli-Yeşiloba
çötük	Kedi yavrusu	SYS.46: Ayancık-Bakırlızaviye Kuzdağı Mah.
enik	Kedi ve köpek yavrusu	DS. 1757: Sinop; SYS.62: Dikmen-Kerim
erkeç	Üç-dört yaşlarında enenmiş erkek keçi	DS.1773: Sinop
ferik	Kümes hayvanlarının civcilikten çıkmış yavruları, piliç	DS.1846: Gerze, Boyabat; SYS.67: Ayancık-Göldağı
filik	Keçi yavrusu	DS.1865: Boyabat
gıdı	Dişi kuzu	MDD: Ayancık-Karakestane
gırık	Eşek yavrusu	MDD: Boyabat
godak (I)	Eşek yavrusu	SYS.82: Ayancık-Göldağı
godak (III)	Keçi yavrusu	SYS.82: Sinop-Dizdaroğlu

godu	Erkek hindi	MDD: Boyabat-Çatpınar
gölbez	Köpek yavrusu	DS.2140: Boyabat, Gerze; SYS.85: Türkeli-Yeşiloba, Erfelek-Kazmasökü, Ayancık
gölük	At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan	DS.2145: Boyabat; SYS.86: Duragan-Çerçiler; Boyabat-Yenice, Çukurhan
gundak	Kedi yavrusu	SYS.88: Saraydüzü-Yalmansaray, Duragan-Yeşilyurt
gupay	Av köpeği	SYS.88: Boyabat-Çaybaşı
gülük (I)	Kedi yavrusu	SYS.90: Türkeli-Aydoğdu, Işıklı
gülük (II)	Kuluçkaya yatan tavuk	SYS.90: Ayancık-Dibekli
gürük	Civciv	MDD: Türkeli-Çataküney
gürüsge	Civciv	MDD: Türkeli-Işıklı
ibi	Hindi	MDD: Boyabat-Aşıklı
kınık	Eşek yavrusu	SYS.117: Boyabat-Eğlence
kodak	Eşek yavrusu, sıpa	DS. 2896: Sinop; SYS.120: Gerze-Kirençukuru
korit	Bir yaşına kadar olan erkek keçi	DS.2925: Gerze-Karlı
kömüş	Manda	MDD: Boyabat
kulun	At ve eşek yavrusu	DS.2997: Sinop
külüskek	Kuluçkaya yatan tavuk	MDD: Dikmen-Kuzalan
kürü	Eşek yavrusu, sıpa	DS.2822: Ayancık
malak (I)	Manda yavrusu	DS.3108: Sinop; SYS.129: Saraydüzü-Aşağıakpınar
mendek (II)	Kedi yavrusu	SYS.132: Boyabat-İsaoğlu
mıncak	Kedi yavrusu	SYS.134: Boyabat-Bengübelen
mındak	Kedi yavrusu	DS.3185: Boyabat; MDD: Boyabat-Bengübelen
menek	Kedi yavrusu	SYS.133: Gerze-Bolalı
menük	Kedi yavrusu	DS.3165: Sinop-Korucuk
mınak	Kedi yavrusu	DS.3185: Boyabat; SYS.133: Boyabat-Arıoğlu
mini	Köpek yavrusu	MDD: Boyabat
nallu fatma	Eşek	MDD: Ayancık-Aliköy
önük	Kedi, köpek yavrusu	DS.3341: Boyabat

pöçük	Keçi yavrusu	MDD: Boyabat-Aşıklı
seyis	İki-üç yaşlarında enenmiş erkek keçi	MDD: Boyabat-Hacıahmetli, Saraydüzü-Aşağıakpınar
şibi (I)	Ördek	DS.3775: Boyabat
şibi (II)	Ördek yavrusu, kaz yavrusu	SYS.170: Boyabat-Esengazili
toklu	Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu	DS.3948: Sinop; MDD: Boyabat-Bengübelen
tosmak	Genç, küçük manda	DS. 3972: Boyabat; MDD: Dikmen-Yumaklı
töktök	Erkek hindi	MDD: Durağan-Yağbasan
ürye	Dişi tay	DS.4072: Sinop
vidik (I)	Köpek yavrusu	DS.4104: Boyabat köyleri
vidik (II)	Kaz yavrusu	SYS.189
yumak	Ayı yavrusu	SYS.199: Boyabat-Kurusaray
yundu	Güçlü, iri eşek	SYS.199: Durağan-Kemerbahçe
yunducu	Başiboş köpek	SYS.199: Boyabat-Aşıklı

5. Böcekler: Yöre halkının yaşam alanlarına tesir eden zararlı böcekler de vardır.

Bu hayvanların tespit edilen adları şunlardır:

Çizelge 5: Böcek Adları Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
akyaveş	Bit	DS.164: Boyabat
çıyan	Kırkayak	MDD: Boyabat-Çatpınar
danadışı	Danaburnu böceği	MDD: Türkeli-Ayaz
böcek	Bit	DS.754: Boyabat
circir	Ağustos böceği	DS.926: Boyabat
gebelek	Kelebek	MDD: Ayancık-Ortalık
genek	Kene	SYS.77: Türkeli-Kuzköy Yenice Mah.
gurud	Tahtakurusu	SYS.89:Erfelek-Gökçebel, Balı-fakı
gürüd	Tahtakurusu	MDD: Ayancık-Hatip
istiridye	Deniz salyangozu	SSD.4: Sinop

kaşdelen	Danaburnu böceği	MDD: Boyabat-Alibeyli, Bağlıca
yavşak	Bit yavrusu	DS.4206: Sinop
yavşu	bk.yavşak.	SYS.194: Boyabat-Çeşnigir
yavşuk	bk.yavşak.	SYS.194: Durağan-Gölalan
öpelek	Kelebek	SYS.144: Ayancık-Yarenler Pelitçik Mah., Aliköy
sümüklü böcek	Salyangoz	MDD: Ayancık, Türkeli, Boyabat

6. Sinekler: Çift kanatlı eklembacaklardan olan sinekler, Sinop ve yöresinde daha çok büyükbaş hayvanları rahatsız eden türler için adlandırılmıştır:

Çizelge 6: Sinek Adları Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
bökelek	Büyükbaş hayvanları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği	DS.760: Sinop; SYS.24: Ayancık-Aşağıköy, Boyabat-Arıoğlu
buzana	Siyah, ince kanatlı, uçucu bir böcek	DS.810: Sinop
cibin	Karasinek	DS.1202: Sinop
cimin	Küçük sinek, tatarcık	DS. 968: Sinop; SYS.32: Durağan-Yeşilyurt
güyön sineği	Yazın hayvanları sokarak dört nala koşturan bir sinek cinsi	SYS.91: Boyabat-Gökçeagaçsakızı
kölek	Yazın, sıcakta hayvanların kanını emen yeşil başlı büyük sinek	SYS.121: Boyabat-Dağtabaklı
viz	bk.vizelek.	SYS.189: Türkeli-Ayaz
vizelek	Büyükbaş hayvanları ısıarak rahatsız eden bir sinek	DS.4106: Boyabat; SYS.189: Boyabat-Hacıahmetli

7. Kuşlar: Sinop'un ılıman iklim yapısı, yüksek ve alçak yüzey şekilleri pek çok yerleşik ve göçmen kuş türünün yaşamına olanak sağlamıştır. Lagün gölü özelliğindeki "Sarıkuş gölü" su kuşları için oldukça elverişli ekolojik bir alandır. Bu alanda ve Sinop'un değişik yörelerinde tespit ettiğimiz yöresel kuş adları ise şunlardır:

Çizelge 7: Kuş Adları Listesi

Yöresel İsmi	Anlamı	Kaynak
aprak	Güvercin	MDD: Boyabat-Akyörük
aru kuşu	Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, renkli bir kuş. Bağ bozumu zamanı gelen göçmen bir kuştur	DS.318: Boyabat
bakal	Karatavuk	DS.490: Sinop; MDD: Erfelek-Şerefiye
bürükcü	Ormanda yaşayan bir çeşit kuş	DS.828: Sinop
cığla bakalı	Renkli bir kuş türü	MDD: Türkeli-Ayaz
cırık	Kuş yavrusu	SYS.30: Boyabat-Engilekin
civirci	Bir kuş türü	MDD: Boyabat-Çatpınar
cozbakal	Karatavuk	DS.1004: Sinop
çuluk	Siyah bir kuş çeşidi	MDD: Durağan-Gömlalan
gartgart	Bir çeşit deniz kuşu	DS.1931: Sinop
gece guşu	Baykuş	MDD: Erfelek-Balıfakı
gılavuz	Baykuş	MDD: Ayancık-Ortalık Dolamay Mah., Türkeli-Gökçealan
gölebice	Su kuşu	MDD: Gerze
guloğuz	Baykuş	MDD: Türkeli-Gökçealan, Ak-çabük
guluguşu	Baykuş	MDD: Ayancık-Göldağı
hahor	Baykuş	DS.2395: Gerze-Karlı
hel	Doğan	MDD: Saraydüzü-Göynükören
huma	Baykuş	MDD: Dikmen-Bucak
humātun	Baykuş	MDD: Durağan-Aşağıalınca
kara bakal	Serçegillerden, eti için avlanan siyah tüylü bir kuş, karatavuk	DS.2637: Sinop
kılağız	Puhu kuşu	DS.2792: Ayancık-Ortaklık
kuluç	Eğitilmiş atmaca	DS.2997: Sinop
murat kuşu	Baykuş	MDD: Erfelek-Gümüşsuyu
pinpin	İspinoz kuşu	DS.3456: Sinop
purç	Bakal türü bir kuş	MDD: Ayancık-Alıköy
sal	Nevruzda ortaya çıkan kırmızı, uzun kuyruklu bir kuş türü	MDD: Dikmen-Dudaş

sañsak	Saksağan kuşu	MDD: Boyabat-Dağtabaklı
selme	Saka gibi küçük kuşları tutmak için alıştırılmış, sopa üstüne bağlanan avcı kuş	DS.3577: Sinop
tarakçıl	Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş	DS.3831: Sinop; MDD: Ayan-cık-Alıköy
terempe	Eğitilerek kuş avında kullanılan atmaca, doğan vb. avcı kuşlar	DS.3890: Sinop
üveyik	Güvercine benzer göçmen bir kuştur	MDD: Ayan-cık-Alıköy
yapalak	Baykuş	DS.4175: Gerze
yıllaç	Yılımlı doldurmuş saka vb. kafes kuşu	DS.4271: Sinop

Sonuç

Hayvan adları Türkçede oldukça zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu çalışmayla Sinop ve yöresine ait sözlü ve yazılı kaynaklardan tespit edilen 216 hayvan adıyla Türkçenin söz varlığına katkı sunulmak amaçlanmıştır. Bu adlandırmalar hayvanlarla ilgili genel adlandırmalar, yabani hayvanlar, evcil hayvanlar, balıklar, böcekler, kuşlar ve sinekler olmak üzere yedi grupta tasnif edilmiştir. Bu adların kavramsal, anlamsal, onomatolojik ve dil dışı gerçeklik düzeyleri dikkate alındığında şöyle bir tasnif yapılabilir:

1. Renk adlarına dayalı adlandırmalar: *alabaş, as, kara bakal, kara kötek, yeşilustan, ...*
2. Başka hayvanlardan benzetilen adlandırmalar: *aru kuşu, danadışı, teknelikurba,...*
3. Büyük ya da küçüklüğüne göre yapılan adlandırmalar: *mini, gocaoğlan,...*
4. Ses özelliklerine dayalı adlandırmalar: *vizelek, çingirye, eşek añırtlağı,...*
5. Karakter özelliklerinden kaynaklı adlandırmalar: *yunducu, gece guşu, tükümüçkü,...*
6. Cinsiyetine göre yapılan adlandırmalar: *erkeç, nallı fatma, ...*
7. Yapı özelliklerine dayalı adlandırmalar: *sümüklü böcek, çarşak, yanuç,...*

8. Güzel adlandırmalar: *adı denmez, canavar, gocaoğlan, ...*
9. Arkaik adlandırmalar: *as, kulun, elik, çıyan, toklu, yulki, ...*
10. Alıntılardan uyarlamalar: *latin, iksiri, okseyil, ...*
11. Kaynağı tespit edilemeyen adlandırmalar: *gölbez, çökelez, ...*

Bu veriler bize halkın ad vermedeki temel hareket noktalarını ve ad verme yöntemlerini belirlemede katkı sağlayacaktır.

Kaynak Kısaltmaları:

DS: Derleme Sözlüğü, Bkz. Komisyon (1963-1982)

MDD: Metin Dışı Derleme

SSD: Sinop'un Sualtı Dünyası, Bkz. Çelik ve Erdem (2013)

SYS: Sinop Yöresi Söz Varlığı, Bkz. Acar (2016)

Kaynakça

- Acar, E. (2015). "Sinop Ağızlarında Arkaik Unsurlar Üzerine", *Sinop İli Değerleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: HTC Matbaacılık, s. 200-207.
- Acar, E. (2016). *Sinop Manileri (Giriş-Dil İncelemesi-Maniler-Sözlük)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- .(2016). "Sinop Yerli Ağızlarını Belirleyen Genel Özellikler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX, 42, 7-11.
- .(2016). *Sinop Yöresi Söz Varlığı*, (2.Basım) Ankara: Gazi Kitabevi.
- .(2016). "Sinop ve Yöresi Ağızlarında Mantar Adları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX, 43, 7-26.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil*, Ankara: TDK Yayınları.
- .(2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- .(2014). *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- .(2015). *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lügati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelik, S. ve Erdem, Y. (2013). *Sinop'un Sualtı Dünyası*, Sinop: İl Genel Meclisi Yayınları.

- Doğan, N. (2015). “Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Yeni Renkleri Ad Bilimsel Bir İnceleme”, *Dede Korkut Dergisi*, IV, 7, 12-37.
- Ergene, O. (2014). “Türkiye Türkçesinin Söz Varlığında Hayvan Adlarının Organ Adlarıyla ya da Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturduğu Deyim Aktarması Örnekleri”, *Turkish Studies*, Volume 9/6, 319/365.
- Erkoç, H.İ. (2015). “Divanü Lugati’t-Türk’te Vahşi Hayvanlarla İlgili Kelimeler ve Terimler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 177-208.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*, (Çev. Berke Vardar), İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Sami, Ş. (2005). *Kamûs-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şahin, İ. (2015). *Adbilim*, Ankara: Pegem Akademi.
- Kibar, O. (2004). *Türk Kültüründe Ad Verme*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kosellecki R. (2013). *Kavramlar Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Komisyon. (1963-1982). *Derleme Sözlüğü I-XII*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Komisyon. (1977). *Tarama Sözlüğü I-VIII*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, K. (2011). “Organ Adlarının Nesnelere Aktarılmasında Dil-Zihin İlişkisi”, *Turkish Studies*, Volume 6/2, 1083-1092.

ÖRGÜTSEL ÖĞRENME BAĞLAMINDA PSİKOLOJİK RAHATLIK

Serdar YENER*

Can SAKA*

Özet:

Bu çalışmanın amacı örgütsel öğrenme sürecinde psikolojik rahatlık algısının önemini alanyazın taramasına göre ortaya koymaktır. Sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak isteyen örgütler için örgütsel öğrenmenin olumlu etkisi her geçen gün daha fazla hissedilmektedir. Nitelikli kişilerarası ilişkilerin sonucunda etkileşim artabilir. Çalışmalar örgütlerde liderlik davranışlarıyla oluşan yoğun etkileşimin örgütsel öğrenmeyi sağlayarak yenilikçi davranışlar yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajını sağlayabileceğini göstermektedir. Çalışmada öncelikle psikolojik rahatlık algısının dayandığı Hirschman'ın kaçma-konuşma-sadakat kuramı daha sonra Blau'nun sosyal mübadele kuramı ve Graen ve Uhl-Bien'in lider-üye etkileşim kuramı çerçevesinde psikolojik rahatlık algısının örgütsel öğrenme davranışını arttırabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel öğrenme, Psikolojik rahatlık

Psychological Safety within Context of Organisational Learning

Abstract:

The purpose of this study is to reveal the importance of psychological safety in organisational learning process up to the literature review. Positive effect of organisational learning on sustainable competitive advantage is being sensed by organisations day by day. In consequence of qualified interpersonal relations which are formed by leaders, may provide interaction. Innovative behavior which is seen as an important predictor of sustainable competitive

---

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, serdaryener@sinop.edu.tr

* Dr., Kara Kuvvetleri Levazım ve Maliye Okulu, sakacan55@gmail.com

advantage, is thought to be predicted by through organisational learning with the help of intense interaction in organisations. The positive effect of psychological safety on organisational learning is tried to be defined up to the Hirschman's exit-voice-loyalty, Blau's social exchange theory and Graen and Uhl-Bien's Leader-member exchange theories.

Keywords: Organisational learning, Psychological safety

Giriş

Yenilik süreci enerjisini yeni bilgidan almaktadır. Nonaka ve Takeuchi, (1995) başarılı işletmelerin yeni bilgi üretme ve yeniliğe dönüştürme süreçlerinin sürekli işlediğini ifade etmektedirler. Bilgi üreten işletmeler olarak öne çıkan bu işletmeler yeniliğe dönüştürdükleri bilgiler sayesinde rekabet avantajını daim tutmaktadırlar. Bu süreç bir anlamda stratejik yönetimi destekleyen stratejik üretim çabalarının da temel düşüncelerinden biridir. Bu süreçte işletmenin temel yeteneklerine ilişkin sahip olduğu bilginin yeniliğe dönüştürülerek temel üretim yetenekleri sayesinde rekabet avantajını elinde bulundurması amaçlanır.

Öğrenme davranışı bireylerin engellenemeyen bir içsel dürtüsü olarak kabul edilmektedir (Rebelo ve Gomes, 2008). Değişen çevrede örgütlerin bu değişimde rekabet avantajını sürdürmesi için değişimin getirdiklerini algılaması yani öğrenmesi ve bu öğrenmeyi uygulamaya aktarması gerekmektedir. Verim ve etkinliği arttıracak yeni bilginin işletme sürecine uygun hale getirilerek kullanılması yoluyla işletmenin öz yeteneklerinin artırılması sürdürülebilir rekabet avantajının anahtarı olarak görülmektedir (Murray ve Donegan, 2003).

Örgütsel öğrenme örgütün yeni bilgi ve yetenekleri elde ederek verimlilik ve etkinliğin artırılması yoluyla örgütsel gelişme amacıyla kullanmasını ifade etmektedir (CIC, 2003). Bir başka çalışmada örgütsel öğrenme, örgütlerin sahibi olduğu kaynaklar vasıtasıyla rekabet avantajı elde etmek için ihtiyaç duyduğu bilgiyi oluşturma, geliştirme ve paylaşması olarak tanımlanmaktadır (Jashapara, 1993). Smith (2004) örgütlerin örgütsel öğrenme olmadan çevrede mevcut uygulama ve yolları doğrudan izleyerek hedeflerine ulaşmasının mümkün olamayacağı-

nı ifade etmektedir. Örgütsel öğrenme, işletmelerin içinde bulunduğu çevrede karşılaştığı problemleri aşmak için sahip olduğu kaynakları, deneyimi ve alan bilgisini optimum düzeyde kullanma derecesini ifade etmektedir (Trim ve Lee, 2004). Örgütsel öğrenme, davranışını alışkanlık haline getiren öğrenen örgütler genel olarak karşılaştıkları problemleri ortadan kaldıracak tepki mekanizmasına sahip örgütler olarak görülmektedir. King (2001) öğrenen örgütleri bilginin elde edilerek geliştirilmesi yoluyla hedeflerine ulaşmak için davranış geliştiren örgütler olarak tanımlamaktadır. Örgütün tüm kaynaklarıyla öğrenme ve yeniliğe uyum sağlama yeteneğinin kazandırılmasının sürekli hale gelmesi öğrenen örgütlerin bir özelliğidir. Öğrenen örgütler, değişime direnç göstermeden sorgulayarak kendi içsel kaynaklarıyla birleştirip değişimi olumlu yönde kullanabilmektedir ve bunun seviyesi örgütsel öğrenmenin seviyesini gösterir. Örgütsel öğrenme, öğrenmenin bireysel seviyeden örgütsel seviyede gerçekleşmesi halidir. Değişimin göstergesi olarak öğrenmenin örgütün genelindeki davranışları olumlu yönde değiştirmesidir. Örgütsel öğrenme, bu bağlamda çevrede mevcut bilginin doğrudan alınmasını değil yüksek etkileşim seviyesinde örgütün sahip olduğu örtük bilgiyle birlikte kullanılmasını ifade etmektedir. Örtük bilgi çalışanların deneyim ve farklı yollarla sahip olduğu alan bilgisidir (Smith, 2001). Kitap vb. yollarla herkesin ulaşabildiği açık alan bilgisinin yanında yıllarca aynı işi yapmanın vermiş olduğu tecrübeyle sahip olunan bilgiyi tanımlayan bilgidir. Örtük bilgi kişiye özel deneyimlerle alan bilgisinin yoğunlaşmış olduğu ve işletmelerin rekabet avantajı için paha biçilmez olarak kabul edilen bilgidir (Arslan ve Yener, 2016). Örgütün rekabet avantajını kaynaklarından bir tanesi olan işgücü kaynağıyla sağlama sürecinde en büyük sermayesi olarak çalışanlarının sahip olduğu örtük bilgi görülmektedir. Örtük bilgi deneyimle birlikte alan bilgisini de içerdiği için yeni alan bilgisiyle birlikte örtük bilgi de gelişirken örtük bilginin etkisiyle de yeni alan bilgisi ortaya çıkmaktadır. Yani alan bilgisi ve örtük bilgi birbirini desteklemektedir.

Psikolojik rahatlık algısı, örgüt üyelerinin örgütsel süreçte ihtiyaç duyması halinde bilgi talebi, yardım isteği, verimlilik ve etkinliği arttıracak öneri ve feda-

karlık davranışlarında algılamış olduğu psikolojik risk algısıdır (Edmondson, 1999). Psikolojik rahatlık algısını belirleyen risk algısının seviyesi üyenin kişilerarası ilişkilerinden doğmakta olup birey açısından yüksek veya düşük olarak algılanmaktadır (Yener, 2015). Bu algının oluşması için bireyin aynı örgüt içinde belirli bir etkileşim ve kişilerarası ilişki tecrübesine sahip olması gerekmektedir (Kahn, 1990). Bu etkileşim ve ilişki deneyiminde çalışanların işletme sürecinde yapmış oldukları hata vb. davranışlar sonucunda örgütteki diğer üyelerin tepkileri psikolojik rahatlık algısının niteliğini ve seviyesini gösteren önemli bir parametredir (Yener, 2016). Kişilerarası ilişkilerin niteliği ve etkileşimin boyutu psikolojik rahatlık algısının olumlu veya olumsuz olmasını etkilemektedir. Örgüt üyelerinin çalışma sürecinde problemlerle karşılaşmasını doğal bir durum olarak kabul ederek bu problemlerin çözümünü kişilerarası etkileşim yoluyla ortaya çıkacak işbirliğiyle sağlama yönündeki liderlik davranışları olumlu psikolojik rahatlık algısının yüksek olduğu örgütlerde görülür (Edmondson, 2004). Bu örgütlerde problemi çözmek için alan bilgisi ve çalışanların örtük bilgileri yoğun bir şekilde kullanılarak örgütsel öğrenme gerçekleşmektedir. Bu tür örgütler, hatalardan öğrenme davranışını alışkanlık haline getiren örgütler olarak görülmektedir (Edmondson, 1996).

Örgütsel öğrenme, işletmelerde sürdürülebilir rekabet avantajı sağlama sürecinde değişimin anahtar davranışı olarak görülmektedir. Örgütsel öğrenme, bireysel öğrenmenin davranış haline gelerek yaygınlaşmasının sonucunda oluşmaktadır (Argyris, 1999). Örgütlerde öğrenme davranışının ortaya çıkması için gereken kişilerarası hoşgörü, yardımlaşma olgularının psikolojik rahatlık faktörleriyle sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda örgütsel öğrenme sürecinin dinamikleri ve öğrenmeyi kolaylaştıracak psikolojik rahatlık faktörleri tanımlandıktan sonra alanyazın çalışması sonucu ortaya çıkan kuram ve saha çalışmalarıyla psikolojik rahatlık algısının örgütsel öğrenmeyi olumlu etkilediği ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Örgütsel Öğrenme

Marguardt (1996) öğrenmeyi hedeflere ulaşmak amacıyla istendik davranışların kazanılması süreci olarak tanımlamaktadır. Öğrenmeyi başlatan geleceğe yönelik bir istek ve beklenti olup bu motivasyonla beklentileri gerçekleştirecek davranışların kazanılması amaçlanır. Davranışların kazanılması ilgili alışkanlıklarda değişikliği gerektirmektedir. Senge (1996), bu çerçevede bu sürece giren bireyin düşünsel sürecinin de değiştiğini, öğrenmeyi sağlayan motivasyona bu sayede ulaştığını ifade etmektedir. Öğrenme davranışlarda somutlaşmaktadır. Davranışa dökülemeyen herhangi bir zihinsel süreç yada motivasyon öğrenme olarak adlandırılmamaktadır (Argyris ve Schön, 1978). Öğrenme sürecinde birey kendisine göre yeni bir bilgiyi elde etmektedir. Bu bağlamda öğrenmenin gerçekleştiği birey ya da ortama özel yani öznel bir yapıda olduğu söylenebilir. Herhangi birine göre öğrenilmiş bir bilgi bir başka kişiye göre öğrenmenin amacı olabilir. Öğrenme bireysel ve örgütsel seviyede ve birbirini takip eden süreçte yani önce bireysel öğrenme sonra örgütsel öğrenmenin gerçekleşme süreciyle ortaya çıkabilir (Fiol ve Lyles, 1985). Etkileşimli bir örgütte öğrenen bireylerin sayısı arttıkça örgütsel öğrenme seviyesi de sonuç olarak artacaktır. Çünkü öğrenen bireyler bilginin arz ve talebini oluştururken öğrenme sonucu ortaya çıkan davranışlarla diğer bireyleri etkileyeceklerdir. Etkilenen birey ya durumdan kendisini soyutlayacak ve kapalı sistemler gibi yıkıma uğrayacak ya da öğrenen çevresinden alabileceği bilgiyi alıp kendine adapte edip davranışa dönecektir. Marguardt (1996), öğrenme olgusunun örgütlerdeki etkisinin tahmin edilenden daha yüksek olduğunu ifade ederek örgütün öğrenme davranışını gösteremediği sürece hayatını idame ettirmesinin mümkün olmayacağını iddia etmektedir. Bu örgütleri dinozorlara benzeten Marguardt (1996) dinozorların değişen dünyaya uyum sağlayamadığı için neslinin tükenmesi gibi öğrenmeyen örgütlerin de ortadan kalkacağını söylemiştir. Örgütsel öğrenme, farklı açılardan farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Argyris ve Schön (1978) örgütsel süreçte verim ve etkinliği olumsuz etkileyen sorunların ortaya çıkarılması

süreci olarak ifade ederken Guns ve Anundsen (1998) işletmelerin hayatını idame ettirmesi ve gelişmesini sağlamak için yeni bilgi, yetenekleri kazanma süreci olarak tanımlamıştır. Steward (2001) bireylerin örtük bilgilerinin paylaşılması yoluyla diğer bireylerin bu bilgileri kendi bakış açılarıyla yeni ve olumlu etkiye sahip bilgiye dönüştürme süreci olarak tanımlamaktadır.

Örgütsel öğrenme işletmelere rekabet avantajı kazandıran kritik ve karmaşık bir süreçtir (Nair, 2001). Örgütsel öğrenme, örgütlerde rekabet avantajı kazandıracak verimlilik ve etkinliği olumlu etkileyecek iş yöntemlerinin ve süreçlerinin örgüt boyutunda öğrenilerek örgüt çapında uygulanması ve bunun bir kültür şeklinde devam etmesini ifade etmektedir (Brown ve Duguid, 2000). Örgütsel öğrenme, halihazırda uygulanan yöntem ve metotların verimli ve etkin hale getirilmesi için yapılan değişiklikleri de ihtiva edebilir. Örgütsel öğrenme, verimlilik ve etkinliği olumsuz etkileyen faktörleri tespit ederek çözüm arayışını da kapsamaktadır. Genelde çalışanların kendi sorumluluk alanlarında yapılan işe hâkim olmaktadır fakat bazen alışılmış davranışlar ve süreçler hataların veya aksaklıkların görülmesini engelleyebilir. Hatalara alışılması durumunda örgüt çalışanları tarafından subjektif bağlamda hata olarak kabul edilmeyebilir. Bu durumda örgüt içinde farklı deneyimlere sahip çalışanların farklı gözle sürece bakmaları hataların fark edilmesini sağlayabilir. Öğrenme davranışları örgütlerde gelişim sürecinde yeni bilgilerin arayışı ve verimlilik ve etkinliğin artırılması yönündeki düşüncelerin geçerliliğinin test edilmesini ifade eder.

Örgütsel öğrenme kavramı yaygın ve etkin bir şekilde alanyazında ilk olarak Argyris ve Schön (1976), Fiol ve Lyles (1985) ve Senge (1990)'in çalışmalarında genelde iki şekilde sınıflandırılmıştır. Argyris ve Schön (1996) tek ve çift aşamalı örgütsel öğrenme kuramında örgütsel öğrenmeyi örgüt içindeki yol açtığı değişim boyutunda sınıflandırmaktadır. Tek aşamalı örgütsel öğrenme kuramı örgütün mevcut örgütsel yönetim politikasında verimli ve etkin işlemesine olumsuz etki eden sorunların tespit edilerek ortadan kaldırılmasını ifade ederken çift aşamalı örgütsel öğrenme kuramında sorunların tekrar ortaya çıkmaması için yönetim vb.

alanlarda da değişiklik yapılması öngörülür. Çift aşamalı örgütsel öğrenme kuramı daha geniş kapsamlı olup yapılan örgütsel öğrenme tanımlarını tam olarak ifade etmektedir. Tek aşamalı örgütsel öğrenme kuramında yaşanan deneyimler bir sonraki aşamada davranışlara dönüştürülmez. Aynı sorunlarla sonraki süreçte karşılaşılabilir. Sorunların temeline inilmeden sonuçlarıyla mücadele edilir. Edmondson (1996) hatalardan öğrenme konulu araştırmasında hatalardan öğrenemeyen örgütlerin ömürlerinin kısa olduğunu belirletmektedir. Hatalardan öğrenme kapsamlı değişiklikleri uygulamaya koymayı ifade eder. En etkin öğrenme yolu olarak görülür. Tek aşamalı öğrenme modelinde karşılaşılan sorunlar geri bildirimle ilgili birimde çözüme yoluna gidilirken örgütün genelinde soruna karşı bir tedbir alınmaz. Çünkü genelinde bir tedbir alınması için genel olarak misyon ve vizyon tanımlamalarının yapılması ve gerekirse yönetim modelinin değiştirilmesi gerekebilir. Bu değişim odaklı olmayan bir yönetim sürecinde tehdit olarak görülür. Değişimin getireceği belirsizlikler bireyleri değişim konusunda kaygılandırır. Bu yüzden hatanın o an için ilgili alanlarda giderilmesi esastır. Bunun yanında sorunun kaynaklarına inmek daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirirken örgüt içinde birçok çalışma alanını içine alıp birçok çalışanın gayretini gerektirebilir. Sorunun kaynaklarına inildiğinde karşılaşılan farklı sorunlar kapsamlı bir tedbiri gerekli kılabilir. Radikal değişiklikleri gerekli kılan sorunlar genellikle değişken çevresel şartlara uyamayan örgütlerde görülmektedir. Çift aşamalı örgütsel öğrenme bu aşamada değişken çevresel şartlarda hayatını idame ettirmek isteyen örgütler için bir çözüm modeli olarak önerilmektedir (Argyris ve Schön, 1996). Etkin bir geri bildirim davranışını gerekli kılmaktadır. Etkin bir geri bildirim davranışı yüksek etkileşim seviyesine sahip kişilerarası ilişkilerin yaşandığı örgütlerde yaygın olarak görülmektedir (Yener, 2015). Fiol ve Lyles (1985) örgütsel öğrenmeyi yüksek ve düşük düzey örgütsel öğrenme olarak sınıflandırılmaktadır. Argyris ve Schön (1996)'ın iki aşamalı örgütsel öğrenme kuramına benzer bir şekilde düşük seviye örgütsel öğrenme kuramında mevcut durumda sorunların ortadan kaldırılmasına odaklanılırken yüksek seviye örgütsel öğrenmede sorunların tekrerrür etmemesi için alın-

cak tedbirler sorgulanır. Bu tedbirler radikal uygulamalar olabilir. Sorunların tekrar etmemesi sorunların temeline inilmesini gerekli kılarken sorunları ortaya çıkaran geçmiş çalışma şekilleri veya yönetim şekillerinin gerekirse tamamından vazgeçilir. Düşük seviye örgütsel öğrenme kuramında karşılaşılan sorunların sonuçlarının ortadan kaldırılmasıyla bir anlamda sorunlarla yaşamayı öğrenme vurgusu yapılırken yüksek seviye örgütsel öğrenme kuramında nedenlerinin de sorgulanması sorunlarla yaşamamayı öğrenme yada eski uygulama ve yöntemlerin sorunların kaynağı olduğunu kabul etme anlamında ifade edilir (Ayden ve Düşükcan, 2004).

Senge'in (1990) örgütsel öğrenme kuramı da Argyris ve Schön (1996) ve Fiol ve Lyles (1985)'in örgütsel öğrenme kuramları gibi uyumlaştırıcı ve yaratıcı olarak adlandırılan iki boyuttan oluşmaktadır. Uyumlaştırıcı örgütsel öğrenme kuramında sorunların çözümüne yönelik bir bakış açısıyla sorunlarla karşılaştıkça örgütün sorunu ortadan kaldırması ifade edilirken yaratıcı örgütsel öğrenme önermesi sürekli karşılaşılan sorunları radikal değişikliklerin gereksinimlerinin belirtileri olarak görmektedir. Radikal yaratıcı değişikliklerin seviyesi ve yönü karşılaşılan sorunların iyi okunabilmesine bağlı olup doğru değişimler sorunların detayına ve kaynağına inilerek sağlanır (Senge, 1990). Senge örgütsel öğrenmeyi ifade ederken örgütlerin yaşamlarında hiçbir şeyin kesin olarak tanımlanamayacağını veya örgütlerin hedefinin kesin olarak ortaya koyulamayacağını ifade etmektedir. Bu, örgütlerin yaşamında esnekliği gerekli kılmaktadır. Esnek örgütlerin kabul edilmiş önyargıları bulunmamaktadır. Öğrenen örgütler için hedefler ne siyah ne beyazdır önemli olan hedef değil hedefe yol alırken yaşanan süreçtir. Yani öğrenme sürecidir. Öğrenme sürecinin konusu bugün ve yarın farklı olabilir. Sonuçlara bağımlı kalmak yıkımı getirirken örgütün öğrenmenin davranış haline getirilmesi örgütün sürekliliğini garanti eder (Senge, 1990). Örgütün çevresinin kesin bir tanımı olmamakla birlikte örgütün ilgili olduğu bağlamda tanımlanması gerekir. Bu bağlamda kesin ve net tanımlar da yapılamaz. Farklı bakış açısı ve deneyimlerin çevreyi ve karşılaşılan sorunları tanımlamakta olan gücünü vurgulayan Senge (1990), örgütsel öğrenme sürecinde en önemli kaynağın yaşanan tecrübeler oldu-

ğunu ifade etmektedir. Örgüt üyelerinin birbiriyle olan iletişim ve etkileşiminin örgütsel öğrenmenin esas dinamiği olduğunu ifade ederek karşılaşılan sorunların çözümünde kullanılan deneyim ve bilginin paylaşım seviyesi yani çalışanların katılımı ne kadar yüksek olursa örgütsel öğrenmenin oluşumu da o kadar yüksek ve etkili olur (Senge, 1990). Senge, karşılaşılan sorunlarda en değerli çözüm kaynağı olan çalışanların deneyim ve bilgilerini açığa çıkaracak örgütsel ortamların sağlanmasını gerekli görmektedir. Senge (1990), çalışanların normal şartlarda başkalarının zorlamasıyla değil öğrenmek istedikleri için öğrendiklerini ve paylaştıklarını ifade eder. Çalışanları öğrenmeye motive eden faktörler sağlamak örgütsel öğrenmeyi kolaylaştırabilir. Alanyazında çalışanları öğrenmeye motive eden farklı faktörler incelenmesine rağmen bu çalışmada psikolojik faktörlerin etkisi sorgulanacaktır. Örgütsel öğrenmenin önündeki en büyük engel olan değişime direnç ya da değişime karşı duyulan endişe örgütteki olumlu psikolojik iklim sayesinde ortadan kaldırılabılır (Schein, 1993). Çalışanların sorgulama, karşılaşılan sorunlarda sorumluluk hissederek ön etkin davranma davranışlarına sahip olmasında örgütsel psikolojik iklimin fonksiyonunun etkin olduğu ifade edilmektedir (Yener, 2015a).

1.2. Psikolojik Rahatlık

Edmondson (1999), psikolojik rahatlık algısını örgüt üyelerinin örgüt içinde ve örgüt sürecinde algıladıkları kişilerarası endişe olarak adlandırmaktadır. Üyenin örgütsel süreçte karşılaşılan sorunlarda veya kendine göre sorun gördüğü durumlarda ön etkin davranması, düşüncelerini ifade etmesi ya da sorunun çözümü için yardım ve destek talebinde bulunması durumunda diğer örgüt üyelerinin tepkileri ve davranışları örgütteki psikolojik rahatlık algısının sınırlarını çizmektedir. Bu durumda örgüt üyesinin karşılaştığı tepki düşük veya yüksek psikolojik rahatlık seviyesini ortaya koymaktadır. Psikolojik rahatlık algısı paylaşılan bir algı olup örgüt genelinde her birey için yaklaşık aynı şekilde hissedilmektedir. Psikolojik rahatlık algısı alanyazında Edmonson (1999)'ın çalışmasıyla anılmaya başlanmış olup Türkçe'ye Yener (2015b)'in çalışmasıyla çevrilmiş ve farklı çalışmalarında

kullanılmıştır. Edmondson (2004) psikolojik rahatlık algısının örgütte kişilerarası güven faktöründen kaynaklandığını ifade etmektedir. Edmondson güven olgusunun oluşmasında zarar görme algısının önemli olduğunu ifade etmektedir (Edmondson, 1999). Güven olgusu yoluyla kişiler karşılıklı olarak duygusal incinme, zarar görme duygusu olmadan güven ortamı oluştururlar. Bu sayede iki kişi arasında yaşanan güven ortamı davranışlar yoluyla örgütün geneline yayılarak örgütün genel güven algısını oluşturur. Psikolojik rahatlığı yordayan faktör olarak güven olgusunun yanında Yener (2015b) yaptığı saha çalışmasında hoşgörü ve saygı olgularının da psikolojik rahatlık algısının oluşmasında etkin rol oynadığını gözlemlemiştir.

Bireyler örgütlerde güven duygusunu deneyimlerine göre yaşamaktadırlar. Bireylerin kişilerarası ilişkilerinde yaşamış oldukları olumsuz deneyimler kişilerarası güven olgusunu yok ederek psikolojik rahatlık seviyesini düşürüp davranışlarının sonuçlarını tahmin edememesine yol açmaktadır (Eggers, 2010). Hirschman'ın kaçma-konuşma-sadakət kuramına göre bireyin yaşamış olduğu bu belirsizlik endişe ve kaygıya yol açmaktadır. Bunun tam tersi durumda bireyin güven duyması sonucu sahip olduğu olumlu psikolojik rahatlık algısıyla kendini örgütle özdeşleştirerek ön etkin davranışlar gösterebilir. Psikolojik rahatlık algısı bireysel bir olgu olarak değil, örgütün tüm üyelerinin paylaştığı örgüt genelinde risk algısı olarak da tanımlanmaktadır (Kahn,1990). Örgütteki genel güven olgusu üyelerin birbirine destek ve güveninin sonucu oluşmaktadır. Örgüt üyeleri olumlu psikolojik rahatlık algıladıkları bir çalışma alanında endişe, kaygı, risk hissetmeden sadece öneri, geri besleme yapmadıkları aynı zamanda merak ettikleri, bilmedikleri, içeriğini öğrenmek istedikleri süreçleri de sorgulayarak ön etkin davranışlar sergilemektedirler. Ayrıca bu davranışlarında örgütün diğer üyelerinden destek ve yardım görmektedirler (Anderson ve West, 1996). Örgütlerde ön etkin davranışlar yenilik ve girişimcilik yoluyla sürdürülebilir rekabetin anahtarı olarak görülmektedir (Lopez-Nicholas ve Merono-Cerdan, 2011).

Psikolojik rahatlık algısı alanyazında Hirschman'ın kaçma-konuşma ve sadakat kuramına dayandırılabilir (Yener, 2015a). Hirschman, kaçma-konuşma sada-

kat kuramı örgüt üyelerinin güven duymadığı, riskli gördüğü ortamlarda kendilerini ifade etmekten kaçınacağı ve örgütten kendini soyutlayacağını ifade etmektedir. Bunun yanında örgütten destekleyici ve güven verici tepkiler olarak yüksek etkileşim seviyesine sahip kişilerarası ilişkiler kuran örgüt üyesinin bu sürecin devamı için örgüte sadakat duyarak fedakârlık yapacağı ifade edilmektedir.

1.3. Psikolojik Rahatlık ve Örgütsel Öğrenme Arasındaki İlişki

Amabile (1988), örgütlerin yaratıcılık olgusunu takım üyelerinin daha önce var olmayan bir bilgiyi üretmek, işletmeye fayda sağlayacak şekilde kullanması olarak ifade etmektedir. Örgütsel öğrenmenin bir diğer sonucu olan örgütsel yaratıcılık olgusuyla işletmeler verimlilik ve etkinliğini arttırmaktadır (De Sousa vd., 2012). Bu konuda Pirola-Merlo ve Mann (2004) örgütlerin yaratıcılık yeteneğinin üyelerin yaratıcılık gücünden geldiğini ifade etmektedir.

Örgütlerde üyelerin sahip olduğu veya elde edebileceği örgüte fayda sağlayacak bilgiyi örgütün geneliyle paylaşma davranışı sonuçların belirsiz olmasından dolayı üyelerin zor karar verebileceği bir durum olmaktadır (Yener, 2015). Örgütlerde karşılaşılan problemlerde çözüme ilişkin fikirlerin örgüt üyesi tarafından önerilmesi örgüt üyesinin duyduğu güven algısıyla olumlu olarak artmaktadır (Schepers, 2007). Bu öneri sosyal ağ kuramı ve takım uyum kuramıyla da desteklenmektedir (Kessel vd., 2012). Sosyal ağ kuramına göre örgüt üyeleri kendilerini psikolojik olarak rahat hissettikleri ortamlarda karşılaştıkları durumlarda örgütsel sonuçları bireysel sonuçlardan daha fazla önemsemektedirler (Hansen, 1999). Ayrıca sorunların çözüm sürecinde üyelerin bilgi ve tecrübeleriyle olgunlaşan bilgilerin örgüt genelinde yüksek etkileşim sonucu oluşan öğrenmeyle davranışa dökülmektedir. Sosyal ağ kuramında yapılan bir diğer önerme örgütün yeni üyelerinin yeni bilgileri sağlayabileceğidir (Tsai, 2001). Örgütün yeni üyelerinin geçmiş deneyim ve alan bilgisiyle örgütte algıladığı psikolojik rahatlığa göre kullanılabilir bilgiler sunması sorunların çözümünde katkı sağlayabilir. Fakat örgüte yeni katılan bir üyenin yaşadığı belirsizlik algısı ve ilişkilerinin zayıf olmasından dolayı sahip

olduğu bilgiyi örgütün kullanımına sunması çok mümkün görülmemektedir. Bu süreç örgütte olumlu psikolojik rahatlık algısının yaşanmasıyla aşılabilir (Levin ve Cross, 2004). Yeni bilgilerin organizasyona sunulmasını destekleyen bir başka kuram olan takım uyum kuramı üyelerin örgütte kendilerini psikolojik olarak iyi hissetmelerinin örgüte fayda sağlayacak fikirleri sunma, iletişim kurma ve örgütsel öğrenme davranışlarını arttıracaklarını önermektedir (Burke vd., 2006). Sonuç olarak örgütteki genel güven algısı üyelerin birbirine destek ve güveninin toplamından oluşmaktadır (Yener, 2015). Örgüt üyeleri olumlu psikolojik rahatlık hissettikleri bir çalışma alanında endişe, kaygı, risk hissetmeden sadece öneri, geri besleme değil aynı zamanda merak ettikleri, bilmedikleri, içeriğini öğrenmek istedikleri süreçleri de sorgulayarak proaktif davranışlar sergilemektedirler. Ayrıca bu davranışlarında takımın diğer üyelerinden destek ve yardım görmektedirler (Anderson ve West,1996). Bu bağlamda psikolojik rahatlık algısı organizasyonda kişilerarası güven ve saygı ortamının göstergesi olduğu için örgütsel öğrenmeyi arttıran takım olma sürecinde önemli bir değişken olarak görülmektedir (Kessel vd., 2012). Psikolojik rahatlık algısı bireysel bir olgu değil örgütün tüm üyelerinin paylaştığı örgütün genelini niteleyen kişilerarası risk algısı olarak tanımlanmaktadır (Edmondson, 2004). Örgütteki psikolojik rahatlık algısı örgüt üyelerinin herhangi bir durumda ayıplanma, aşağılanma, engellenme endişesi duymayacaklarına olan güveni ifade etmektedir (Kahn,1990). Bu güven takım üyelerinin birbirine destek ve birbirine güveninden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar bu güven bireysel davranışlardan ortaya çıksa da örgüt içindeki genel bir algıyı ifade ettiği için örgüt oluşumunu nitelemektedir (James vd.,1984). Psikolojik rahatlık algısı örgüt üyelerinin sahip olduklarını diğer çalışanlarla paylaşma yönünde ihtiyaç duyacakları güveni sağladığı için yaratıcılık ve yenilik hedefli davranışları desteklemekte yani öğrenme davranışını desteklemektedir. Schein (1985) çalışanların kişilerarası ilişkilerinde ayıplanma, küçük düşme, hor görülme kaygısını yaşamadıkları bir çalışma ortamında problem ve engellerin üstesinden çok kolay geldiklerini ve yenilikçilik yönünde fikir üretimlerinin kolaylaştığını iddia etmektedir. Baer ve Frese (2003) ör-

gütlerde psikolojik rahatlık algısıyla işletme performansı, öğrenme odaklı yenilikçilik arasında olumlu ilişki olduğunu ortaya koydukları çalışmalarında işletmelerde uyum, öğrenme, yenilikçilik ve problemlerinin yaşanmaması için kişilerarası güven, hoşgörü ve empati duygularının sağlanması gerektiğini ifade etmektedirler.

Burke (2006) çalışmasında psikolojik rahatlık algısının örgütlerde yaratıcılık davranışının temel belirleyicilerinden olduğunu ifade etmektedir. Yaratıcılığın dinamiklerinden bir tanesinin örgütsel öğrenme olduğu yukarıda alanyazında ifade edilmişti. Edmondson (1999) liderlerin oluşturdukları örgüt ruhuyla yerleştirdiği psikolojik rahatlık algısı sayesinde çalışanlarının planlama, uygulama, geri besleme süreçlerinde daha fazla söz almalarını sağlayarak farklı bakış açılarıyla zenginleşen alternatif stratejilere ulaştıklarını ifade etmektedir. Psikolojik rahatlık olgusunun görüldüğü bir çalışma ortamında çalışanların öz eleştiri yapmaları, aksaklıkları dile getirmeleri ve bu konuda düzeltici tedbirleri önermeleri örgüt kültürünün bir parçası haline gelmektedir (Kessel, 2012).

Karşılıklı güven, saygı, hoşgörü ve empatiye dayanan kişilerarası ilişkiler bu bağlamda örgütsel öğrenmenin artmasına katkı sağlayabilir. Psikolojik rahatlık algısı bireylerin herhangi bir kaygı ve korku duymadan işe ilişkin sahip oldukları deneyim ve bilgiyi ortaya sunması ya da bilgiyi talep etmesini kolaylaştırmaktadır (Kahn, 1990). Çalışmalar psikolojik rahatlık algısının öğrenme odaklı örgütsel süreçlerde önemli bir katalizör olduğunu ortaya koymaktadır (Law, 2011).

Örgütlerde öğrenme üzerine yapılan çalışmalar öğrenmenin sosyal bir süreç olduğunu deneyim ve algının birleşimiyle birlikte örgüte özel bazı parametrelerle sağlanabildiğini göstermektedir (Uzzi ve Lancaster, 2003). Örgüt içindeki paylaşma davranışı sayesinde verimlilik ve etkinliği arttıracak nitelikteki bilgilerin doğru yerde kullanılması sağlanmaktadır. Örgütsel öğrenmenin sosyal bir süreç olduğunu kabul etmek aynı zamanda ilişkiyel bir süreç olduğunu da kabul etmek demektir. Bu ise örgüt çalışanlarının arasındaki belirli nitelikteki ilişkileri gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan bakıldığında örgütte yapılan işlerin giderek daha fazla şekilde karmaşıklaşması, soyutlaşması ve birlikte çalışmayı yada bağımlı olmayı

gerektirmesi etkileşimli kişilerarası ilişkileri zaruri hale getirmektedir (Wiesenfeld vd., 2001). Örgütsel öğrenmenin öneminin artması kişilerarası etkileşim ortamının niteliğinin de artmasını gerekli hale getirmektedir. Örgütsel öğrenmenin belirleyicileri gözönüne alınırsa güven ve nitelikli ilişkilerin etkin rol oynadığı görülmektedir (Edmondson, 2004). Bunun yanında güven ve hoşgörüyü dayanan bir etkileşim ortamında çalışanlar karşılaştıkları problemler hakkında veya ihtiyaç duydukları konular hakkında korkmadan çekinmeden bilgi talebinde bulunmakta veya paylaşım yapmaktadırlar. Edmondson (1996) kişilerarası ilişkilerin niteliğinin artmasının verimlilik ve etkinliği olumsuz etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılmasını kolaylaştırdığını ifade etmektedir. İyi dostluklar ya da iyi kişilerarası ilişkilerin anlamı örgüte olan bağlılık ve sadakatin göstergesi olan örgütü olumsuz etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak olarak görülmektedir (Law, 2011). Nitelikli kişilerarası ilişkiler ise güven, hoşgörü ve empatiyi vurgulayan psikolojik rahatlık ikliminin varlığını gerekli kılmaktadır. Kişilerarası ilişkiler diğer yandan insanların günlük yaşamında ve davranışlarındaki en önemli belirleyen olarak karşımıza çıkmaktadır (Dutton ve Raggins, 2007). Choi (2006) bireylerin günlük davranışlarında kişilerarası ilişkilerin görüldüğünden daha fazla etkiye sahip olduğunu hatta bireylerin içinde bulunduğu ortamda konumuna göre de bu etkinin büyüebileceğini ifade etmektedir. Nitelikli kişilerarası ilişkiler paylaşım ve değişim davranışlarını arttırmaktadır. Bireylerin deneyim ve ihtisas bilgisinin ihtiyacı olan diğer bireylere aktarılmasını sağlamaktadır. Psikolojik rahatlık algısı oluşturmuş olduğu güven, saygı ve hoşgörü olgularıyla nitelikli ilişkiler kurulmasına zemin hazırlayarak kişilerarası etkileşimin seviyesini yükseltmektedir. Kişilerarası etkileşim arttırdığı paylaşım davranışı yoluyla örgütsel öğrenmeyi desteklemektedir.

Carmeli ve Gittell (2009) örgütte geri besleme, eleştiri, öneri gibi davranışların yaygın olmasının örgütte olumlu psikolojik rahatlık algısının göstergesi olduğunu iddia etmektedir. Blau, sosyal değişim kuramında (1964) örgütte karşılıklı güven duygusu olmadığı süreci üyelerin birbirlerine yönelik davranışlarının sonuçlarının tahmin edilemeyeceğini iddia etmektedir. Karşılıklı güven olgusunun yer-

leşmiş olduğu örgütlerde çalışanların yaptıkları katkıların çalışanların etrafında psikolojik bir korunma atmosferi oluşturduğu, bu sayede örgütte iyilik ve saygı gördükleri iddia edilmektedir. Staples ve Webster (2008) karşılıklı saygıya dayalı güven olgusunun hâkim olduğu bir çalışma ortamında bilgi paylaşım davranışının örgüt kültürünün parçası olacağını ifade etmektedir. Organizasyonun geneline hâkim olan psikolojik rahatlık algısıyla yordanan bilgi paylaşımı sonucunda yenilik ve yaratıcılık davranışları da artacaktır (Butler, 1999). Çalışanların algıladıkları psikolojik rahatlık algısını destekleyen bir başka iddiada Van Dyck vd.(2005) hata yönetimi adını verdikleri çalışmada çalışanların yapacakları hataların hiçbir zaman tam anlamıyla engellenemeyeceğini fakat bu hatalar sonucunda gösterilen tepkinin (hata yönetimi davranışı) sonuçların olumlu (hatalardan öğrenme kuramı) ya da olumsuz (işgücü, iş, zaman kaybı) olmasını etkilediğini iddia etmektedirler. Sonuçta çalışanların kasten ve isteyerek hata yapmayacaklarına ilişkin oluşturulan güven ortamından dolayı hata yönetiminde olumlu sonuçlar alınması kişilerarası güven olgusunun oluşmasıyla doğru orantılı olacaktır.

Psikolojik rahatlık olgusunun örgütsel öğrenmeyi destekleyebileceğine yönelik önermemizin lider-üye etkileşim (LMX, Graen ve Uhl-Bien, 1995) kuramıyla da desteklendiği düşünülebilir. Lider-Üye Etkileşim Kuramı liderin her bir örgüt üyesine özel farklılaşmış iletişime dayalı ilişki kurmasının empati yoluyla olabileceğini ve karşılıklı güven olgusunu sağlayacağını önermektedir. Bu ilişki karşılıklı ve birebir şekildedir. Üyelerin ilişkisinin tamamen karşılıklı olduğu örgütlerde yüksek nitelikli (Blau, 1964) ilişkiler yoluyla değişim davranışı sergilenirken empati ve saygının yetersiz olduğu örgütlerde anlaşmalı (contractual exchange) değişim davranışları sergilenmektedir. Anlaşmalı değişim davranışları ise ilişkilerde sonuçların ince elenip sık dokunup hareket edilmesini ifade etmektedir. Kuramda liderlerin üyeleriyle daha fazla vakit geçirerek etkileşim kurduğu ortamlarda yapacağı bilgi paylaşımlarıyla belirsizliği azaltacağı ve güven olgusunun yerleşeceği önerilmektedir. Bu davranışları sürekli yapması ise lideri model haline dönüştürerek yaygın davranış oluşumunu sağlayacaktır.

Bilginin elde edilmesi, örgüte göre yorumlanarak kullanılması ve paylaşılması örgütsel öğrenmenin bir başka ifadesidir. Bu bağlamda örgütsel öğrenme bir etkileşim ortamı gerektirmektedir. Etkileşim ortamı çalışanların paylaşma davranışını gerekli kılmaktadır. Çalışanların takım olmasının göstergesi olarak da kabul edilen paylaşma davranışı sayesinde çalışanların işe ilişkin sahip oldukları deneyimsel bilgilerini bilgiye ihtiyacı olan çalışanlara sağlanması ve işletme içinde bu bilginin gerekli yer zamanda kullanılması örgütsel öğrenme ortamının varlığına işaret eder (Kozlowski ve Bell, 2007). Psikolojik rahatlık bu bağlamda etkin bir etkileşim ortamı sayesinde bilginin değişimi yoluyla örgütsel öğrenmeyi sağlayabilir. Deneyim ve alan bilgisinin birleşimi bir başka kavram olan örtük bilgiyi tanımlamaktadır. İşletmelerin rekabet avantajı için örtük bilgi diğer işletmelerle karşılaştırıldığında işletmeye katma değer katan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerarası ilişkilerin etkileşim düzeyinin artması yani nitelikli hale gelmesinin bir diğer sebebi ve aynı zamanda sonucu ise bu etkileşim düzeyinin artması için tarafların sürekli olarak birbirlerinin ihtiyacı olanı birbirlerine sağlamasıdır. Bu sayede etkileşim düzeyi artarak ilişkinin niteliği artmaktadır. Bu bağlamda birey ve örgüt arasında da sadakat ve güvenin göstergesi örgütün ihtiyacı olan bilginin birey tarafından sağlanması bireyin ihtiyacı olan sağlıklı psikolojik iklimin örgüt tarafından sağlanması olarak görülebilir. Sağlıklı kişilerarası etkileşime dayanan ilişkiler sonucunda taraflar birbirlerinin eksik olduğu alanları doldurabilir ve ilişki bir nitelik kazanır. Nitelikli bir ilişki de tarafların bu ilişkiyi sürdürme arzusunu ortaya çıkarır. Yani etkileşimin taraflarının bilgi kapasiteleri ve geçmiş deneyimleri ilişkinin devamını da etkilemektedir. Çünkü bireyin deneyim ve bilgisi karşı tarafta bir ilgi uyandırmaktadır. Günlük hayatta da insanlar arasındaki ilişki bu mantığa dayanmaktadır. İnsan ilgi duyduğu ya da bir şeyler kazanabildiği insanlarla sohbet veya diyalog ortamını sürdürmektedir. Daha da önemlisi esnek ve değişken örgütsel çevrede bireylerin her geçen gün karşılaştığı farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Bireyin bu duruma ilişkin daha önce bir deneyim ve bilgisi olmadığında yaşayabileceği endişeyi ve bu endişeden doğan performans düşüklüğünü nitelikli kişilerara-

sı ilişkiler giderebilir. Karşılıklı etkileşim güven ve hoşgörüyü de yanında getirdiği için bireylerin yaşayacağı kaygı azalabilir. Yüksek etkileşim ortamı aynı zamanda süreç konusunda yakın ilişkiyi de birlikte getirdiği için etkinlik ve verimliliği olumsuz etkileyen durumlarla karşılaşıldığında hemen tepki verilmesini sağlayabilir. Örgütsel öğrenme, çoğu zaman çalışanların ihtiyaç duyduğu bilgi ve yardımı diğer çalışanlardan talep etmesini gerektirmektedir. Çalışanların bu süreçte diğer çalışanlardan yardım veya bilgi talebi çalışanın risk alma davranışını da birlikte getirmektedir. Çalışan küçük düşme, yetersiz görülme risklerine rağmen yardım ve bilgi talebinde bulunuyorsa bu örgütteki hoşgörü, saygı ve güven ortamının da göstergesi olmaktadır (Higgins vd.,2014). Çünkü çalışanın etkisinin sonucunda olumsuz sonuçların yaşanması durumunda çalışanın günah keçisi haline gelmemesi örgütün çalışanlarına güveninin bir göstergesi olmaktadır.

Sonuç

Örgütsel öğrenme performansın artırılması için bir gereklilik olarak görülmektedir. Örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için gelişme yönündeki ihtiyaçlarını fark ederek bu ihtiyaçlarını giderme sürecinde öğrenme çözümleri olmaktadır. Alanyazında yoğun bir şekilde örgütsel öğrenmenin örgütlerin psikolojik iklimine bağlı olarak artacağı vurgulanmaktadır. Örgütlerin psikolojik ikliminin bir parçası olarak kabul edilen psikolojik rahatlık algısı, liderlerin rol model olarak sağlayacağı güven, hoşgörü ve empati duygularıyla mümkün olabilmektedir.

İşletmelerde kişilerarası ilişkilerin nitelikli hale dönüşmesi yani etkileşim seviyesinin artarak tarafların beklentilerini karşılıklı olarak gidermesi tarafları iletişimi sürdürmeye yöneltmektedir. Örgütlerde etkileşimden fayda sağlayarak tatmin olan taraflar aynı zamanda işle ilgili kaygılarını da yok etmektedir. Etkileşimin devam etmesi tarafların birbirlerinden yeni bir şeyler öğrenerek kendi alanlarında uygulamasını sağlamaktadır. Bu ise yenilik davranışlarını arttırmaktadır.

Nitelikli ilişkiler, bu yolla etkileşimin güçlenmesine ve öğrenmenin artarak yenilik davranışlarına yol açmaktadır (Losada ve Heapy, 2004).

Literatür taramasında sunulan çalışmalarda Hirschman'ın kaçma-konuşma-sadakat kuramına dayandırılan psikolojik rahatlık algısının olumlu hissedildiği örgütlerde öğrenme davranışının dinamiklerinden sayılan ön etkin davranışlar yaygın olarak gözlemlenerek önerimizi desteklemiştir. Bunun yanında Blau'nun sosyal mübadele kuramının bireyler olumlu etkilere olumlu tepkiler verir önerisi literatür çalışmalarında gözlemlenerek önerimizi desteklemiştir. Lider-üye etkileşim kuramının (LMX, Graen, ve Uhl-Bien, 1995) nitelikli ilişkilerin etkileşim ortamı oluşturarak güven ve sadakatle ön etkin çalışanlar ortaya çıkaracağını ifade eden önerisi literatür taramasında gözlenen bir başka sonuç olmuştur. Bu kadar somut göstergenin ışığında liderlerin nitelikli kişilerarası ilişkiler ve yüksek etkileşim seviyesine sahip örgüt oluşumunda güven, hoşgörü, saygı ve empati olgularına daha fazla önem verip çalışanlarını bu yolla kazanması yani sadık çalışanlar haline getirmesi elzem olmaktadır. Liderlerin bu amaçla çalışanlarıyla daha fazla zaman geçirerek nitelikli ilişkiler kurması ve kişilerarası ilişkilerin önemine rol model olarak çalışanlarını inandırması gerekmektedir. Bu sonuçların lider eğitim programları ve meslek içi eğitim kurslarında dikkate alınmasının sürdürülebilir rekabet avantajını sağlamada olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bunun yanında gelecek çalışmalar için psikolojik rahatlık algısının daha ileri süreci olan işgören sesliliği davranışının örgütsel öğrenme ve sürdürülebilir rekabet avantajını elde etmede rolü sorgulanabilir.

Kaynakça

- Amabile, T. M. (1988). A model of creativity and innovation in organizations. In B.M. Staw & L. L. Cummings (Ed.), *Research in organizational behavior*, 10, 123-167. Greenwich, CT: JAI Press.

- Anderson, N. R. ve West, M. A. (1996). The Team Climate Inventory; The Development of the TCI and Its Applications in Teambuilding for Innovativeness, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5, 53-66.
- Argyris, C. (1990). *Overcoming Organizational Defences*, Allyn and Bacon, Boston
- Argyris, C. ve Schön, D. A. (1978). *Organizational Learning: A Theory of Action Perspective*. Reading, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Argyris, C. ve Schön, D. (1996). *Organizational Learning II: Theory, Method and Practice*, Addison-Wesley, Reading, MA
- Arslan, A. ve Yener, S. (2016). *Okul Yöneticilerinin Güdüleyici Dili ve Öğretmen Örtük Bilgi Paylaşımı İlişkisinde İşgören Sessizliğinin Aracı Rolü ve Psikolojik Rahatlık Algısının Düzenleyici Rolü*. 16. İstanbul Üniversitesi İşletme Kongresi, 26-29 Mayıs 2016, İstanbul.
- Baer, M., & Frese, M. (2003). Innovation is not enough: Climates for initiative and psychological safety, process innovations, and firm performance. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 45-68.
- Brown, J. S. ve Duguid. (2000). Re-Engineering the Future: A Response to Bill Joy and the doom-and-gloom technofuturists. *The Industry Standard*, 2000.
- Butler, J. K. (1999). Trust Expectations, Information Sharing, Climate of Trust, and Negotiation Effectiveness and Efficiency, *Group and Organization Management*, 24, 217-238.
- Carmeli, A., Brueller, D. ve Dutton, J. E. (2009) . Learning Behaviours in the Workplace. The Role of High-quality Interpersonal Relationships and Psychological Safety. 2009-26,81-89.
- Carmeli, A., ve Gittell, J .H. (2009). High-quality Relationships, Psychological Safety, and Learning from Failures in Work Organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 30, 709–729.
- CIC (2003) . *Modelo Intellectus: Medición y Gestión del Capital Intelectual*. Centro de Investigación sobre la Sociedad del Conocimiento (CIC), Madrid.
- De Sousa, F. C., Pellissier, R. ve Monteiro, I. P. (2012). Creativity, innovation and collaborative organisations. *International Journal of Organizational Innovation*, 5(1), 2012.

- Dutton, J. ve Ragins, B. R. (Eds.) (2007). Exploring positive relationships at work: Building a theoretical and research foundation. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum and Associates. *Reviewed in Administrative Science Quarterly*, March 2008.
- Edmondson, A. C. (1996). Learning from mistakes is easier said than done: group and organization influences on the detection and correction of human error. *Journal of Applied Behavioral Science*, 32: 5-28.
- Edmondson, A.C. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 1999, 44,2. 350-384.
- Edmondson, A. C. (2004). *Psychological safety, trust, and learning in organizations: a group-level lens. In Trust and Distrust in Organizations: Dilemmas and Approaches*, Kramer RM, Cook KS (eds). Russell Sage Foundation: New York; 239-272.
- Eggers, J. T. (2010). *Psychological Safety Influences Relationship Behaviour*. Erişim Tarihi 20 şubat 2014, Sciencedirect veritabanı.
- Ellerman, D., Denning S. ve Hanna, N. (2001). Active Learning and Development Assistance. *Journal of Knowledge Management*, 5(2), 171- 179.
- Graen, G. B., ve Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based Approach to Leadership: Development of the Leader-Member Exchange (LMX) Theory of Leadership Over 25 years. *Leadership Quarterly*, 6, 219-247.
- Hansen, M. T. (1999). The search-transfer problem: The role of weak ties in sharing knowledge across organization subunits. *Administrative Science Quarterly*, 44, 82-111.
- Heaphy E. D., ve Dutton, J. E. (2008). Positive social interactions and the human body at work: linking organizations and physiology. *Academy of Management Review*, 33: 137-162.
- Hirschman, A. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Harvard University Press.
- Higgins, M., Ishimaru, A., Holcombe, R. and Fowler, A. (2014). *Examining Organizational Learning in Schools The Role of Psychological Safety, Experimentation and Leadership that reinforces Learning*, Erişim Tarihi 18 Ocak 2014, Harvard University veritabanı.
- James, L., Demaree, R., ve Wolf, G. (1984). Estimating within-group interrater reliability with and without response bias. *Journal of Applied Psychology*, 69(1), 85-98.

- Jashapara, A. (2003). Cognition, culture and competition; an empirical test of the learning organization. *The Learning Organisation*, Vol. 10 No. 1, pp. 31-50.
- Kahn, W. A. (1990) . Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, 1990;33,4, 692-725.
- Kahn, W. A. (2001). Holding environments at work. *Journal of Applied Behavioral Science*, 37: 260–279.
- Kessel, M., Kratzer, J., and Schultz, C. (2012). Psychological Safety, Knowledge Sharing and Creative Performance in Healthcare Teams. *Creativity and Innovation Management*, 21, 2, 2012, 147-157.
- King, W.R. (2001). Strategies for creating a learning organisation. *Information Systems Management*, Vol.18 No. 1, 12-20.
- Kozlowski, S. W. J., ve Bell, B. S. (2007). *Team learning, development, and adaptation. In Work Group Learning: Understanding, Improving and Assessing how Groups Learn in Organizations*, Sessa VI, London M (eds). Erlbaum: Mahwah, NJ; 15-44.
- Law, R., Dollard, M., Tuckey, M. R., ve Dormann, C. (2011). Psychological Safety Climate as a Lead Indicator of Workplace Bullying and Harassment, Job Resources, Psychological Health and Employee Engagement. *Accident Analysis and Prevention* 43, 2011, 1782-1793.
- Lopez-Nicholas, C. ve Merono-Cerdan, A. L. (2011). Strategic knowledge management, innovation and performance. *International Journal of Information Management*, 31 (2), 502-509.
- Losada, M., ve Heaphy, E. (2004). The role of positivity and connectivity in the performance of business teams. *American Behavioral Scientist*, 47(6), 740–765. doi:10.1177/0002764203260208.
- Marquardt, M (1996). *Building the learning organization*. New York: McGraw-Hill.
- Murray, P. ve Donegan, K. (2003). Empirical Linkages between firm competencies and organisational learning. *The Learning Organisation*, Vol. 10 No.1, pp. 51-62.
- Nonaka, I. ve Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company*. New York: Oxford University Press.
- Rebelo, T. M. ve Gomes A. D. (2008). Organizational learning and the learning organization: Reviewing evolution for prospecting the future. *The Learning Organization*, 15 (4), 294- 308.

- Schein, H. E. (1993). How Can Organizations Learn Faster?. *Sloan Management Review*, 34, 85-92.
- Schepers, J., Jong, A., Wetzels, M. ve Ruyter, K. (2007). Psychological Safety and Social Support in Groupware Adoption. A Multi-level Assessment in education. *Computers and Education*, 51 (2008).757-775.
- Senge, P. (1990). *The fifth discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. Century Business, London
- Smith, E.A. (2001). The Role of Tacit and Explicit Knowledge in the Workplace, *Journal of Knowledge Management*, 5(4), 311-321.
- Smith, I. W. (2004). Continuing professional development and workplace learning 6: HRD and organisational learning. *Library Management*, Vol.25 No.1/2 , pp. 64-66.
- Staples, D. S. ve Webster, J. (2008). Exploring the Effects of Trust, Task Interdependence and Virtualness on Knowledge Sharing in Teams. *Information System Journal*, 18, 617-640.
- Pirola-Merlo A, Mann L (2004). The Relationship between Individual Creativity and Team Creativity: *Aggregating Across People and Time. J. Organ. Behav.*, 25: 236.
- Trim, P. R. J. ve Lee, Y. (2004). Enhancing customer service and organizational learning through qualitative research. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 7(4), 284-292.
- Tsai, W. (2001). Knowledge transfer in intraorganizational networks: Effects of network position and absorptive capacity on business unit innovation and performance. *Academy Of Management Journal*, 44, 996-1004.
- Uzzi, B., ve Lancaster, R. (2003). Relational embeddedness and learning: the case of bank loan managers and their clients. *Management Science* 49: 383-399.
- Van Dyck, C., Frese, M., Baer, M. and Sonnentag, S. (2005). Organizational Error Management Culture and its Impact on Performance: A Two-study Replication. *Journal of Applied Psychology*, 90, 1228-1240.
- Yener, S. (2015a). *Özel Ortaöğretim okullarında paylaşılan liderlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide psikolojik güvenlik algısının aracı rolü*. Haliç Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi. 2015.
- Yener, S. (2015b). Psikolojik Rahatlık Algısı Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *ODÜ Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 280-305.

ÖĞRETMEN YETİŞTİRME PROGRAMLARINDA ÖĞRETMEN EĞİLİMLERİNİN ÖĞRETİLMESİNE DAİR ÖĞRETMEN ADAYLARININ ALGILARI

Volkan VAROL*

Özet:

Günümüzde öğretmen kalitesinin, K-12 okullarındaki öğrencilerin başarısını en çok etkileyen faktör olduğu eğitim alanında yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Ayrıca, bu çalışmaların sonuçları öğretmen kalitesinin öğretmen yetiştiren programlarda belirlendiğini de göstermektedir. Öğrencilere kaliteli öğretmenler yetiştirmek için Öğretmen Eğitimi Akreditasyon Ulusal Konseyi (National Council for Accreditation of Teacher Education (NCATE*)) 2002’de öğretmen kalitesini yeniden tanımlamış ve öğretmen eğilimlerini, alan bilgisi ve pedagojik beceriler ile birlikte tutmuştur. Aynı zamanda NCATE akredite ettiği öğretmen eğitimi programlarına, öğretmen eğilimlerini mezun ettikleri öğretmenlere kazandırmalarını ve bunu kanıtlamalarını da zorunlu tutmuştur. Literatürde, bu yenilikler yapılırken öğretmen adaylarının da görüşlerine yer verilmesi tavsiye edilmektedir. Bu çalışma Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesinde 2014-2015 akademik yılı güz yarıyılında kayıtlı olan öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin kendi programlarında ne kadar öğretildiğine dair algı ve görüşlerini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen eğilimleri, öğretmen eğitimi, öğretmen algıları, öğretmen nitelikleri

---

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, vvarol@sinop.edu.tr

Pre-service Teachers' Perceptions about Integration of Teacher Dispositions in Teacher Education Programs

Abstract:

The results from studies conducted in education showed that teacher quality has been the most influential factor that affects students' achievement in K-12 schools. They also indicate that teacher quality plays a critical role shaping the teacher education program. In 2002, NCATE revised its accreditation standards and mandated teacher education institutions develop and assess teacher dispositions of teacher candidates in their programs. Furthermore, the literature revealed that obtaining teacher candidates' opinions about a change in the program contributes to the reform's success. The present study aimed to obtain teacher candidates perceptions about teacher dispositions.

Keywords: Teacher dispositions, teacher education, teacher perceptions, teacher quality

Giriş

Okullaşmanın ve eğitimin rolü, araştırmacılar ve eğitim politikası ile ilgilenenler tarafından tarih boyunca tartışılmıştır. Birçok eğitim araştırmacısına göre, eğitimin temel amacı, genç bireylere, bir yandan içerisinde yaşadıkları toplumun milli ve insani değerlerini kazandırırken, diğer yandan da akademik alanda başarılı olmalarını sağlamaktır (Gelen, Onay, ve Varol 2014; Şişman 2007). Geçtiğimiz yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri'nde, gençleri topluma daha nitelikli bireyler olarak hazırlamak amacıyla eğitim sisteminde birçok yenilik hayata geçirildi. Bu yenilikler, öğrencilerin akademik başarısını artırmayı amaçlamakla beraber, çoğu sadece eğitim programları ile okulun temel yapısı ve özelliklerine yönelik olan uygulamalardı (Karaman, 2007; Pool, Ellett, Schiavone, ve Carey-Lewis, 2001). Eğitim alanında yürütülen pek çok araştırmanın bulguları, öğrenci başarısının, müfredat, sınıf mevcudu, ailenin eğitime dâhil olması ve öğrencinin sosyo-ekonomik durumu gibi faktörlerden daha çok öğretmen faktöründen etkilendiğini işaret etse de (Darling-Hammond ve Bransford, 2005; Sanders ve Horn, 1998; Stronge ve

Tucker, 2000) öğretmen faktörü maalesef bu yenilik çalışmalarından hakettiği ilgiyi göremedi.

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, öğretmenlerin kalitesinin öğrenci başarısına etkisini araştırmak üzere yapılan çalışmalar, K-12 okullarındaki öğrencilerin başarısını etkileyen ana etken olarak öğretmen kalitesine vurgu yapmaktadır (Aaronson, Barrow, ve Sander, 2007; Darling-Hammond ve Bransford, 2005; Ferguson, 1998; Hanushek, Kain, ve Rivkin, 1999; Rockoff, 2004; Sanders ve Horn, 1998; Varol, 2011). 2002'ye kadar öğretmen kalitesi, alan bilgisi, pedagojik beceriler ve kişisel niteliklerin bir bütünü olarak tanımlanmıştır (Freeman, 2007). Ancak 2002'de NCATE öğretmen yetiştiren programların kalitesini artırmak amacıyla, akreditasyon standartlarında değişikliğe gitti (Freeman, 2007; Varol, 2016). NCATE'in yeni akreditasyon standartlarına göre başarılı bir öğretmen; yeterli alan bilgisine, pedagojik becerilere ve pozitif eğilimlere sahip öğretmen olarak tanımlanmıştır (Varol, 2016). NCATE'in öğretmen eğilimlerini akreditasyon standartlarına dâhil etmesiyle öğretmen eğilimleri öğretmen eğitimcilerinin ilgisini çekti ve öğretmen eğitimi literatüründe sıkça yer almaya başladı.

NCATE (2002), öğretmen eğilimlerini; öğrencilere, velilere, diğer öğretmenlere ve topluma karşı davranışları etkileyen; öğrencilerin başarı, motivasyon ve gelişimlerine olumlu katkıda bulunan değerler, sorumluluk bilinci ve meslek ahlakı olarak tanımlamaktadır. Bunların yanı sıra, eğilimler öğretmenin kendi mesleki gelişimini de etkilemektedir. 2007'de standartlarını gözden geçiren NCATE, öğretmen eğilimlerini “mesleki tutumlar, değerler ve inançlar” olarak tanımlamaktadır (NCATE, 2007). NCATE'e (2007) göre bu eğilimler öğretmenin öğrenciler, veliler ve diğer öğretmenler ile sözel ya da sözel olmayan etkileşimi ile ortaya konmaktadır ve bu pozitif davranışlar öğrencilerin gelişimini ve öğrenmesini desteklemektedir. Öğretmen eğitimi literatüründe de eğilimler için benzer tanımlamalar yapılmaktadır (Da Ros-Voseles ve Moss, 2007). Da Ros-Voseles ve Moss (2007), öğretmen eğilimleri için “genel amaca yönelmiş sık, bilinçli ve istendik davranış kalıbı” tanımını kullanmışlardır. Benzer olarak Eberly, Rand ve O'Connor

(2007), öğretmen eğilimlerini “anlamlandırma ve yorumlama neticesinde tutum, değer ve inanç olarak ortaya çıkan davranışlar” olarak tanımlamaktadır.

Son yıllarda, öğretmen eğilimlerinin öğretmen kalitesinin ve öğrencilerin akademik başarılarının artmasında oynadığı rol bu alandaki çalışmalarda sıkça dile getirilmektedir (Dottin, 2009; Freeman, 2007). NCATE akredite ettiği öğretmen yetiştiren kurumların, mezun ettikleri öğretmenlerin gerekli alan bilgisine, pedagojik beceriye ve öğretmen eğilimlerine sahip olmalarını sağlamalarını zorunlu tutmaktadır (Edick, Danielson, ve Edwards, 2007; NCATE, 2002). Dahası, NCATE, akredite ettiği kurumlardan, K-12 okullarında görev yapacak öğretmen adaylarının, öğrencilerin başarıları için gerekli alan bilgisine, pedagojik becerilere ve öğretmen eğilimlerine sahip olduklarını performans dayalı somut verilerle kanıtlamalarını da zorunlu tutmuştur (Diez, 2007; Dottin, 2009; Edick, Danielson ve Edwards, 2007; Ignico ve Gammon, 2009; NCATE, 2002). NCATE öncülüğünde gerçekleşen bu yeniliğin arkasında, K-12 öğretmenlerinin kalitesini artırmak ve dolayısı ile öğrencilerinin akademik başarılarını artırmak hedefi yatmaktadır.

NCATE’in önünü açtığı bu değişim, son otuz yıldır öğretmen eğitimi literatüründe dile getiriliyordu. Eisenhart, Behm, ve Romangnano 1991’de öğrencilerin öğrenme ve okul başarılarını artırmak için öğretmen kalitesini ve dolayısıyla öğretmen eğitiminin kalitesinin artırılması gerektiğini belirtmektedirler. Daha öncesinde Goodman 1988’de benzer olarak öğretmen eğiten kurumların geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Ama Eisenhart, Behm, ve Romangnano’dan farklı olarak Goodman bu değişim sürecinde öğretmen adaylarının da fikirlerinin alınması gerektiğini savunmaktadır. Goodman ile aynı fikri paylaşan Tishman, Perkin ve Jay (1995) eğitimin kalitesinin artırılması çalışmalarında öğretmenlerin düşüncelerinin büyük katkısı olacağını savunmaktadır. Buna ek olarak Varol (2011) öğretmen adaylarının öğretmen eğilimleri ile ilgili görüşleri ve algıları öğretmen yetiştiren kurumlara ve akademisyenlere eğilimlerin belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde kolaylık sağlayacağını belirtmektedir. Bu bakımdan öğretmen adaylarının

öğretmen eğilimleri hakkındaki görüşleri ve algıları önemlidir. Ancak öğretmen eğitimi literatüründe bu konuda yeterli bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışma ile öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin öğretmen eğitimi programlarında öğretilmesine ilişkin görüşlerini ve algıları incelenmiştir. Buna ek olarak, öğretmen adaylarının hangi öğretmen eğilimlerinin öğretmen yetiştirme programlarına ne kadar dâhil edildiğine ilişkin görüşleri ve algıları da incelenmiştir. Son olarak, bu çalışmada öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin görüş ve algıları katılımcıların kayıtlı oldukları program ve cinsiyet değişkenlerine göre de incelenmiştir.

Bu çalışma, öğretmen adaylarının öğretmen eğilimleri ile ilişkili görüş ve algılarını ortaya koyarak eğilimlerin tanımlanmasına ve NCATE'in zorunlu tuttuğu performansa dayalı kanıtların elde edilmesi ve sunulmasına farklı bir bakış açısı getirmektedir. Öğretmen eğilimlerinin tanımlanması, programa dâhil edilmesi ve değerlendirilmesi öğretmen eğitimi alanında ihtiyaçtır (Diez, 2007; Shiveley ve Misco, 2010). Öğretmen adaylarının algılarını inceleyerek ortaya koyan bu çalışma, nitelikli öğretmen olmak için gerekli olan öğretmen eğilimlerinin belirlenmesi ve bunların öğretmen yetiştirme programlarına dâhil edilmesi çalışmalarında öğretmen adaylarının görüşlerini inceleyerek literatüre katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, araştırmacılara ve öğretmen eğitimcilerine öğretmen adaylarının da katkılarıyla öğretmen eğilimlerini daha somut bir şekilde tanımlamaları hususunda yardımcı olacaktır. Bunun yanında, çalışmanın bulguları öğretmen eğilimlerinin geleceğin öğretmenlerinin bakış açısıyla tekrar gözden geçirilip düzenlenmesine olanak tanıyacaktır. Böylelikle NCATE'in ve eğitim araştırmacılarının hedeflediği kaliteli öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarına ulaşmak için bir adım atılabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme programlarına kayıtlı bulunan öğretmen adaylarının öğretmen eğilimleri hakkındaki görüş

ve algılarını ortaya koymaktır. Diğer bir değişle, bu araştırma “öğretmen yetiştirme programlarında mesleki, kişisel ve ahlaki eğilimler ne ölçüde öğretmen adaylarına kazandırılıyor ve bu konuda öğretmen adaylarının görüşleri ve algıları nedir?” sorusuna cevap aramaktadır. Bunun yanında bu çalışmanın alt amacı, öğretmen adaylarının görüş ve algılarının cinsiyet ve programlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Araştırma Sorusu

Bu çalışmanın cevap aradığı soru genel olarak “Öğretmen yetiştiren kurumlarda eğitime devam eden öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin algıları nelerdir?” Özel olarak bu çalışma aşağıda listelenen sorulara cevap aramaktadır.

- 1) Öğretmen adaylarının, öğretmen yetiştirme alan yazınının taranmasıyla belirlenen ve ankette katılımcılara sunulan öğretmen eğilimlerinin, öğretmen yetiştirme programlarında öğretmen adaylarına kazandırıldığı konusundaki algıları nelerdir?
- 2) Öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin görüşleri cinsiyet değişkenine göre fark var mıdır?
- 3) Öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin görüşleri okudukları programa göre değişiklik gösteriyor mu?

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının öğretmen eğilimleri hakkındaki algılarını keşfetmektir. Bunun için çalışma, araştırma sorularını cevaplamak için betimsel yöntemler kullanmıştır. Diğer yöntemler yerine betimsel yöntemlerin kullanılmasının ana sebebi bu çalışmanın amacının öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine dair algılarını tanımlamak olmasıdır. Sosyal araştırmalarda popülasyonun özelliklerinin tanımlanması ve tarif edilmesi sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Babbie, 2004). Gall, Gall ve Borg (2003)’e göre betimsel yöntemler doğası gereği

örneklem anketin yapıldığı andaki özelliklerini tanımlamada ve tarif etmede en uygun yöntemdir. Bu nedenle bu araştırmada betimsel yöntemlerden kesitsel araştırma modeli kullanılmıştır. Kesitsel araştırma modeli araştırmanın yapıldığı anda örneklem hakkında anlık bilgi toplamayı sağlar (Babbie, 2004). Bu model, araştırmacıya çalışmanın yapıldığı anda katılımcıların öğretmen eğilimlerinin öğretmen yetiştiren programlarda öğretilmesine dair görüşlerini ve algılarını tanımlama ve tarif etme olanağı sağlamıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket Varol (2011) tarafından geliştirilmiştir. Anketin içerik geçerliliği alanında uzman akademisyenlerin görüşlerine dayanarak yapılmıştır. Güvenirlik analizleri ise Cronbach's alpha ile hesaplanmış ve her alt ölçek için 0.97 değeri elde edilmiştir. Anket İngilizce olarak yayınlandığından bu çalışma için Türkçe'ye çevrilmiş olup, çalışmanın hedefine uygun olacak şekilde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türkçeye çevrilen anketin güvenilirliği de 0.93 olarak hesaplanmış olup bu değer anket güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin giriş kısmı demografik bilgileri ikinci kısmı ise algı derecelerini tespit etmeye yönelik 5'li likert-tipi sorulardan oluşmaktadır. İkinci kısımda 40 tane öğretmen eğilimi bulunmaktadır. Veri toplama aracında katılımcılara kendi kayıtlı oldukları öğretmen eğitimi programlarında her bir öğretmen eğiliminin ne kadar öğretildiği sorulmuştur. Varol (2011) yaptığı çalışmada bu kırk eğilimi faktör analizi yaparak üç temel öğretmen eğilimi altında toplamıştır. Bu çalışmada ve analizlerde Varol'un tanımladığı üç eğilim temel alınmıştır. Bu üç eğilim mesleki, kişisel ve ahlaki öğretmen eğilimleridir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın hedef kitlesi, 2014-2015 Akademik Yılı, Güz Döneminde Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi programlarında öğrenim gören öğretmen aday-

larıdır. 2014-2015 Akademik yılında Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesinde aktif olan 3 program ve bu programlara kayıtlı olan toplam 1115 öğrenci içerisinde rastgele seçilen 150 öğretmen adayına anket verilmiş olup toplam 75 öğrenci anketi tamamlayıp araştırmacıya teslim etmiştir.

Bu araştırmanın örneklemini 52 kadın (69.3%), 23 erkek (30.7%) olmak üzere toplam 75 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcıların 27'si (36%) Fen Bilgisi Öğretmenliği, 27'si (36%) Okulöncesi Öğretmenliği ve 21'i (28%) de Sınıf Öğretmenliği Programına kayıtlıdır. Katılımcıların yaşı, 21.41 ($SS=1.65$) ortalama ile 19-27 arasında değişkenlik göstermektedir.

Verilerin Analizi

Anket ile toplanan verilerin analizinde SPSS 21 programı kullanılmıştır. Öncelikle verilerin dağılımının normal olup olmadığı Shapiro-Wilk normallik testi ile test edilmiştir. Shapiro-Wilk testinin sonuçlarına göre öğretmen adaylarının, mesleki ($W= .976$, $p =.185$), kişisel ($W=. 966$, $p =.051$), ve ahlaki ($W=. 969$, $p =.076$) eğilimler ile ilgili algılarında normal dağılımdan önemli ölçüde bir uzaklaşma saptanmadığından verinin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Tablo 1'de genel ve eğilimler bazında Shapiro-Wilk normallik testlerinin sonuçları sunulmuştur.

Tablo 1: *Normallik Testi*

	Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	Sig.
Genel	.979	72	.278
Mesleki Eğilimler	.976	72	.185
Kişisel Eğilimler	.966	72	.051
Ahlaki Eğilimler	.969	72	.076

Not: Sıfır hipotezi her değişkenin normal olarak dağılım gösterdiği olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde anket ile elde edilen nicel veriler ile istatistik programı ile yapılan analiz sonuçları tablolar halinde sunulmaktadır. Öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin kayıtlı oldukları programa dâhil edilmesine dair görüş ve algıları betimsel olarak incelenmiştir. Buna ek olarak öğretmen adaylarının algıları kayıtlı oldukları program türü ve katılımcıların cinsiyetlerine göre de incelenmiştir.

İlk olarak katılımcıların öğretmen eğilimlerinin okudukları öğretmen yetiştirme programına ne derece dâhil edildiğini algıladıkları incelenmiştir. Bunun için mesleki, kişisel ve ahlaki eğilimlerin ortalamaları bulunarak 5'li likert ölçeğinin orta değeri 3 test değeri ile tek örneklem t-testi yapılmıştır.

Öğretmen adayları her öğretmen eğilimi için farklı derecede görüş bildirmişlerdir. Bütün öğretmen eğilimlerinin genel ortalaması 0.89 standart sapma ile 3.25'dir. Tek örneklem t-testi sonuçlarına göre bu genel ortalama test değeri 3'ten anlamlı bir şekilde farklıdır ($t(73) = 2.40, p=0.02$). Bu sonuç öğretmen adaylarının, öğretmen eğilimlerinin kendi programlarında öğretildiğini düşündüklerini göstermektedir. Üç öğretmen eğilimi arasında öğretmen adayları programlarında, mesleki eğilimlerin ($\bar{X}=3.34, SS=0.29$) kişisel eğilimlerden ($\bar{X}=3.18, SS=0.99$) ve ahlaki eğilimlerden ($\bar{X}=3.02, SS=1.10$) daha fazla öğretildiğini düşünmektedirler. Tablo 2'de her öğretmen eğilimi için sonuçlar topluca sunulmuştur.

Tablo 2:
Öğretmen Eğitimi Programlarında Eğilimlerin Öğretildiği için Betimsel İstatistikleri

	N	Ortalama	SS
Genel	74	3.25	0.89
Mesleki Eğilimler	73	3.34	0.92
Kişisel Eğilimler	72	3.18	0.99
Ahlaki Eğilimler	72	3.02	1.10

Her öğretmen eğilimlerinin test değeri 3 ile karşılaştırılması sonucu öğretmen adaylarının her eğilime dair algılarının farklılık gösterdiği saptanmıştır. Öğretmen adayları, mesleki eğilimlerin programlarında öğretildiğini düşünmektedirler ve bu test değeri 3'ten anlamlı bir şekilde yüksektir ($t(72) = 3.21, p=0.00$). Diğer

taraftan kişisel eğilimler $t(71) = 1.51$, $p=0.14$ ve ahlaki eğilimler $t(71) = 0.13$, $p=0.89$ için öğretmen adaylarının algıları test değeri 3 ile karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Her bir eğilimin test değeri 3 ile tek örneklem t-testi sonuçları tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Eğilimlerin Tek Örneklem t-Testi

	t	sd	Ortalama farkı	p
Genel	2.40	73	0.25	.02*
Mesleki Eğilimler	3.21	72	0.34	.00*
Kişisel Eğilimler	1.51	71	0.18	.14
Ahlaki Eğilimler	0.13	71	0.02	.89

Test Değeri=3
* p-değeri .01 seviyesinde anlamlı (2-tailed)

Bu sonuçlar öğretmen adaylarının öğretmen eğitimi programlarında mesleki eğilimlerin daha fazla öğretilmesini düşündüklerini göstermektedir. Ortalaması en az olan öğretmen eğilimi ise ahlaki eğilimlerdir.

Katılımcıların öğretmen eğilimleri hakkındaki algılarını inceledikten sonra erkek ve kadın öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine dair algılarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testleri yapılmıştır. Erkek ve kadın öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin geneline dair algıları karşılaştırılmıştır. Bu testlerin sonucunda erkek öğretmen adayları ($\bar{X} = 2.94$, $SS = 0.79$) kadın öğretmen adaylarından ($\bar{X} = 3.39$, $SS = 0.91$) öğretmen eğilimlerinin programlarda öğretilmesini daha az düşünmektedirler ve bu fark anlamlıdır $t(72) = -2.02$, $p = 0.04$. Erkek ve kadın öğretmen adaylarının her bir öğretmen eğilimine dair algıları karşılaştırılmıştır. Bu analizlerin sonucunda, erkek öğretmen adayları ($M=3.03$, $SS=0.78$) mesleki eğilimlerin programlarda öğretilmesine ilişkin algıları kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=3.49$, $SS=0.94$) algılarından anlamlı bir şekilde $t(71)=-2.03$, $p = 0.04$ düşüktür. Diğer bir deyiş ile erkek öğretmen adayları kadın öğretmen adaylarından mesleki eğilimlerin programlarda öğretilmesini anlamlı bir şekilde daha az düşünmektedirler. Kişisel eğilimler söz konusu olduğunda erkek ($\bar{X}=2.90$, $SS= 0.88$) ve kadın ($\bar{X}$

= 3.31, $SS = 1.03$) öğretmen adaylarından bu eğilimlerin programlarda öğretildiğini daha az düşünmektedirler ancak bu farklar anlamlı değildir $t(70)=-1.62$, $p=0.11$. Benzer olarak ahlaki eğilimlere dair erkek ($\bar{X}=2.72$, $SS=1.02$) ve kadın ($\bar{X}=3.16$, $SS=1.12$) öğretmen adaylarının algıları istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur $t(70)=-1.58$, $p=0.12$. Bağımsız örneklem t-testinin sonuçları tablo 4’de topluca sunulmuştur.

Tablo 4: *Cinsiyete göre Her Eğilim için Bağımsız Örneklem t-Testi*

	Cinsiyet	N	Ort	SS	t	sd	p
Genel	Erkek	23	2.94	0.79	-2.02	72	.04*
	Kadın	51	3.39	0.91			
Mesleki Eğilimler	Erkek	23	3.03	0.78	-2.03	71	.04*
	Kadın	50	3.49	0.94			
Kişisel Eğilimler	Erkek	23	2.90	0.88	-1.62	70	.11
	Kadın	49	3.31	1.03			
Ahlaki Eğilimler	Erkek	23	2.72	1.02	-1.58	70	.12
	Kadın	49	3.16	1.12			

* p-değeri .01 seviyesinde anlamlı (2-tailed)

Son olarak öğretmen adaylarının eğilimler hakkındaki algılarının öğrenim gördükleri programa göre farklılıklarının karşılaştırılması için gruplar arası tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Tek yönlü ANOVA sonuçları öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin programlarında öğretilmesine dair algıları kayıtlı oldukları programa göre farklılık göstermektedir. Buna ek olarak, bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır $F(3, 70) = 12.98$, $p = .00$. Tek yönlü varyans analizinde çıkan bu anlamlı farkın hangi gruplar arası olduğunu bulmak için Tukey HSD testi yapılmıştır. Bu testin sonucunda Fen Bilgisi Eğitimi programına kayıtlı öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin algıları ($\bar{X}=3.52$, $SS=0.72$), Sınıf Eğitimi ($\bar{X}=2.41$, $SS=0.84$) programlarına kayıtlı öğretmen adaylarının algılarından belirgin bir şekilde farklıdır. Buna karşılık Okul Öncesi Eğitimi programına kayıtlı öğretmen adaylarının algıları ($\bar{X}=3.64$, $SS=0.69$) ile anlamlı bir fark söz konusu değildir. Diğer taraftan, Okul Öncesi Eğitimi ($\bar{X}=3.64$, $SS=0.69$) programına kayıtlı olan

öğretmen adayları öğretmen eğilimlerinin programlarında öğretilmesine ilişkin algıları Sınıf Eğitimi programında kayıtlı öğretmen adaylarının algılarından farklıdır ve bu fark anlamlıdır ($\bar{X}=2.41$, $SS=0.84$).

Tablo 5: Eğitim Programına göre Öğretmen Adaylarının Eğilimlere Dair Algıları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Genel	Gruplar Arası	20.62	2	6.87	12.98	.00*
	Gruplar İçi	37.08	70	.53		
	Toplam	57.69	73			
Mesleki Eğilimler	Gruplar Arası	19.99	2	6.66	11.43	.00*
	Gruplar İçi	40.23	69	.58		
	Toplam	60.22	72			
Kişisel Eğilimler	Gruplar Arası	18.14	2	6.05	7.86	.00*
	Gruplar İçi	52.34	68	.77		
	Toplam	70.47	71			
Ahlaki Eğilimler	Gruplar Arası	25.80	2	8.60	9.62	.00*
	Gruplar İçi	60.79	68	.89		
	Toplam	86.59	71			

* p<0.05

Tablo 6’da görüldüğü üzere Fen Bilgisi ve Okul Öncesi Eğitimi alanlarında kayıtlı bulunan öğretmen adayları öğretmen eğilimlerinin programlarında öğretilmeye dair algıları Sınıf Eğitimi programındaki öğretmen adayların algılarından daha fazladır. Yukarıda açıklandığı üzere bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 6: Alana göre Eğilimlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

		N	Ortalama	SS
Genel	Fen Bilgisi Eğitimi	27	3.52	0.72
	Okul Öncesi Eğitimi	26	3.64	0.69
	Sınıf Eğitimi	21	2.41	0.84
	Toplam	74	3.25	0.89
Mesleki Eğilimler	Fen Bilgisi Eğitimi	27	3.68	0.70
	Okul Öncesi Eğitimi	25	3.67	0.78
	Sınıf Eğitimi	21	2.50	0.87
	Toplam	73	3.34	0.92

Kişisel Eğilimler	Fen Bilgisi Eğitimi	27	3.44	0.89
	Okul Öncesi Eğitimi	24	3.56	0.87
	Sınıf Eğitimi	21	2.36	0.89
	Toplam	72	3.18	0.99
Ahlaki Eğilimler	Fen Bilgisi Eğitimi	27	3.28	1.02
	Okul Öncesi Eğitimi	24	3.50	0.81
	Sınıf Eğitimi	21	2.27	1.05
	Toplam	72	3.02	1.10

Sonuçlar ve Öneriler

NCATE'in 2002'de öğretmen kalitesini tanımlamak ve istendik nitelikte öğretmen yetiştirmek için kabul ettiği yeni standartlara öğretmen eğilimlerinin dâhil edilmesi, öğretmen eğitiminde bir reform hareketi olarak bu alanda geniş yankı uyandırmıştır (Dottin, 2009; Freeman, 2007). Reform gibi bir değişim sürecinde, öğretmen adaylarının da görüşlerinin alınması araştırmacılar tarafından önerilen bir durumdur (Goodman, 1988; Tishman, Perkin ve Jay, 1995). Öğretmen adaylarının görüşlerinin alınması, değişimin başarısını sağlamak için geniş tabanlı destek olmaktadır (Karaman, A. ve Karaman, P. 2013).

Bu çalışmada NCATE'in öğretmen yetiştiren kurumlara yüklediği yeni sorumluluk olan öğretmen eğilimlerinin daha iyi anlaşılması için öğretmen adaylarının algıları incelenmiştir. Ayrıca, bu çalışmada öğretmen adaylarının okudukları programa ve cinsiyetine göre görüş ve algı farklılıkları da ortaya konmuştur. Anket ile elde edilen veriler istatistik programı ile analiz edilmiş ve sonuçlar yukarıda sunulmuştur. Bu sonuçlar öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin eğitim programlarında öğretildiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır. Ancak öğretmen adayları üç öğretmen eğiliminden en çok mesleki eğilimlerin programlarda öğretildiğini düşünmektedirler. Bunun yanında, öğretmen adaylarına göre kişisel ve ahlaki eğilimler öğretmen yetiştiren programlarda mesleki eğilimlere göre daha az yer almaktadır. Bu durum Varol'un (2011) eğitim fakültelerinde çalışan akademisyenler ile yaptığı çalışmanın sonuçları ile ters düşmektedir. Varol (2011) çalışmasında akademisyenlere hangi eğilimleri öğretmen adaylarına kazandırdıklarını sorduğun-

da akademisyenler kişisel eğilimlerden daha çok mesleki ve ahlaki eğilimleri öğrettiklerini belirtmişlerdir. Bu öğretmen adayları ile öğretmen yetiştiren akademisyenlerin öğretmen eğilimlerinin programlarda öğretilmesine dair görüşlerinin farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının algıları cinsiyet faktörüne göre analiz edildiğinde, kadın öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin programlarda öğretildiğine ilişkin algıları erkek öğretmen adaylarından daha fazladır. Öğretmen eğilimleri düzeyinde erkek ve kadın öğretmen adaylarının algıları karşılaştırıldığında ise mesleki eğilimlere ilişkin algıları iki grup için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu farklılık Çapri ve Çelikaleli'nin (2008) çalışmasının sonuçlarıyla örtüşmektedir. Çapri ve Çalikaleli öğretmen adaylarının mesleki yeterlik inançlarını cinsiyet değişkenine göre incelediklerinde kadın öğretmen adaylarının kendilerini mesleki olarak erkek öğretmen adaylarından daha yeterli olduklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Çapri ve Çelikaleli (2008) bu durumu kişilerin kendilerini başaracaklarına ikna etmeleri ile açıklamıştır. Çapri ve Çelikaleli'ye göre kadın öğretmen adayları erkek öğretmen adaylarına göre kendilerini mesleklerinde daha başarılı olacaklarına inandırdıkları için mesleki yeterliklerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Zumwalt ve Craig (2005) kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre öğretmenlik mesleğine devam etmelerinin daha olası olduğunu belirtmişlerdir. Bu da Çapri ve Çelikaleli (2008)'in çıkarımları ile örtüşmektedir. Öğretmenlik mesleğini icra etme düşüncesi kadın öğretmen adaylarının programlarında kazandırılan mesleki eğilimleri erkeklere göre daha fazla algıladıkları ve netice olarak erkeklerden daha fazla mesleki yeterliklerinin olmasını sağlıyor.

Diğer yandan, kişisel ve ahlaki eğilimlerde erkek ve kadın öğretmen adaylarının algıları anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Zumwalt ve Craig, (2005) öğretmen adaylarının öğretmen yetiştirme programlarına kayıt yaptırma sebeplerini kişisel ve sosyal/ahlaki sebepler olarak açıklamıştır. Zumwalt ve Craig (2005)'e göre kadın ve erkek öğretmen adaylarının programa kayıt sebeplerinde bir farklılık

olmadığından kadın ve erkek öğretmen adaylarının kişisel ve ahlaki eğilimlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bu çalışmada, öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin görüş ve algıları kayıtlı oldukları programa göre de incelenmiştir. Veri analizi sonuçlarına göre, Fen Bilgisi Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimi programlarına kayıtlı öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerine ilişkin görüş ve algıları arasında benzerlik bulunmaktadır. Diğer yandan, Sınıf Eğitimi programında kayıtlı olan öğretmen adaylarının öğretmen eğilimlerinin kendi programlarında öğretilmesine dair görüş ve algıları ile Fen Bilgisi Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimi programlarındaki öğretmen adaylarının görüş ve algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır. Diğer bir deyişle, Fen Bilgisi Eğitimi ve Okul Öncesi Eğitimi programlarında eğitim gören öğretmen adaylarının yanıtlarına göre bu programlarda öğretmen eğilimleri eğitim programına yeterince dâhil edilebilmektedir. Ancak, Sınıf Eğitimi programlarında ise öğretmen eğilimleri yeterince yer bulamamaktadır.

Bu sonuçlar öğretmen adaylarının, 2014-2015 öğretim yılının güz döneminin son haftalarındaki algılarını ortaya koymaktadır. Örneklemin az olması bu çalışmanın sonuçlarının genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu sınırlılık, çalışmada elde edilen sonuçların hata payını %10'a yükseltmiştir. Bu hata payı literatürde kabul edilebilir olsa da daha kesin bulgular için örneklem sayısını artırarak çalışma tekrarlanabilir. Ayrıca, ileriki çalışmalarda öğretmen adaylarının sınıf seviyelerine göre öğretmen adaylarının eğilimlere ilişkin algıları da incelenebilir. Bu inceleme sonucunda eğitim programının hangi aşamasında öğretmen eğilimlerinin programa daha belirgin olarak dâhil edildiğini de anlayabiliriz. Buna ek olarak, ileriki çalışmaların öğretmen adaylarına verilen derslerin içeriği ve etkinliklerin farklılıkları incelenerek hangi derslerin ve etkinliklerin öğretmen eğilimlerini öğretmen adaylarına aktardığı hakkında da fikir sahibi olabiliriz. Bunlara ek olarak, ileriki çalışmalar farklı üniversitelerdeki öğretmen eğitimi programlarını da kapsaması durumunda, öğretmen eğilimlerinin öğretmen eğitim programlarında öğretilmesi konusunda daha fazla bilgi elde edebiliriz.

Kaynakça

- Aaronson, D., Barrow, L., & Sander, W. (2007). "Teachers and student achievement in Chicago public high schools", *Journal of Labor Economics*, I, 25, 95–136.
- Babbie, E. (2004). *The practice of social research*. Belmont: Wadsworth/Thomson Learning.
- Çapri, B., & Çelikaleli, Ö. (2008). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum ve mesleki yeterlik inançlarının cinsiyet, program ve fakültelerine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, IX, 15, 33-53.
- Da Ros-Voseles, D. & Moss, L. (2007). "The role of dispositions in the education of future teachers". *Young Children*, V, 62, 90-96.
- Darling-Hammond, L. & Bransford, J. (2005). *Preparing teachers for a changing world: What teachers should learn and be able to do*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Diez, M. E. (2007). "Looking back and moving forward: Three tensions in the teacher dispositions discourse". *Journal of Teacher Education*, V, 58, 388-396.
- Dottin , E. S. (2009). "Professional judgement and dispositions in teacher education". *Teaching & Teacher Education*, I, 25, 83-88.
- Eberly, J. L., Rand, M. K. & O'connor, T. (2007). "Analysing teachers' dispositions towards diversity: Using adult development theory". *Multicultural Education*, IV, 14, 31-36.
- Edick, N., Danielson, L. & Edwards, S. (2007). "Dispositions: Defining, aligning and assessing". *Academic Leadership*, IV, 4. Retrieved from [http://www. Academicleadership.org/emprical_research/Dispositions_Defining_Aligning_and_Assessing.shtml](http://www.Academicleadership.org/emprical_research/Dispositions_Defining_Aligning_and_Assessing.shtml).
- Eisenhart, M., Behm, L., And Romagnano, L (1991). "Learning to teach: Developing expertise or rite of passage". *Journal of Education for Teaching*, I, 17, 51-69.
- Ferguson, R. F. (1998). "Teachers' perceptions and expectations and the black-white test score gap". In C. Jencks & M. Phillips (Eds.), *The black-white test score gap* (pp. 273-317). Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Freeman, L. (2007). "An overview of dispositions in teacher education." In M. E. Diez & J. Rath (Eds.) *Dispositions in teacher education*, (pp. 3-29). Charlotte, NC: Information Age Publishing.

- Gall, M., Gall, J. & Borg, W. (2003). *Educational research: An introduction*. Boston: Pearson Education, Inc.
- Gelen, İ., Onay, İ., & Varol, V. (2014). ‘‘Evaluation of students’ perceptions about efficiency of educational Club Practices in Primary Schools.’’ *Universal Journal of Educational Research*, IV, 2, 603-611
- Goodman, J. (1988). ‘‘Constructing a practical philosophy of teaching: A study of preservice teachers’ professional perspectives’’. *Teaching and Teacher Education*, II, 4, 121-137.
- Hanushek, E. A., Kain, J. F., & Rivkin, S. G. (1999). ‘‘Do higher salaries buy better teachers?’’ (Report No. 029 951). New York, NY: Annual Meeting of the American Economic Association. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 437 710)
- Ignico, A. & Gammon, K. (2009). ‘‘A longitudinal study of the professional dispositions of teacher candidates’’. *Natural Science*, II, 2, 91-94. doi:10.4236/ns.2010.22014
- Karaman, A. (2007). Exploring the meaning of practicing classroom inquiry from the perspectives of national board certified science teachers (Doctoral dissertation, The Florida State University).
- Karaman, A., & Karaman, P. (2013). ‘‘Examining the beliefs of prospective elementary and science teachers regarding reformed science teaching and learning’’. *The International Journal of Research in Teacher Education*. III, 4, 1-9.
- National Council for the Accreditation of Teacher Education. (2002). *Professional standards: accreditation of schools, colleges, and departments of education*. Washington, DC: Author.
- National Council for the Accreditation of Teacher Education, (2007). *NCATE News*. Retrieved from (<http://www.ncate.org/public/102407.asp?ch=148>).
- Pool, J. E., Ellett, C. D., Schiavone, S., & Carey-Lewis, C. (2001). ‘‘How valid are the National Board of Professional Teaching Standards assessments for predicting the quality of actual classroom teaching and learning? Results of six mini case studies.’’ *Journal of Personnel Evaluation in Education*, I, 15, 31-48.
- Rockoff, J. (2004). ‘‘The impact of individual teachers on student achievement: Evidence from panel data’’. *American Economic Review*, II, 94, 247-252.

- Sanders, W. L. & Horn, S. (1998). "Research findings from the Tennessee value-added assessment system (TVAAS) data-base: Implications for education and research". *Journal of Personal Evaluation in Education*, III, 12, 247-256.
- Shiveley, J., & Misco, T. (2010). "But how do I know about their attitudes and beliefs?": A four-step process for integrating and assessing dispositions in teacher education. *The Clearing House*, I, 83, 9-14.
- Sisman, M. (2007). *Egitim bilimine giriş*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Stronge, J. H., & Tucker, P. D. (2000). *Teacher evaluation and student achievement*. Washington, D.C.: National Education Association.
- Tishman, S., Perkin, D. N. & Jay, E. (1995). *The thinking classroom: Learning and teaching in a culture of thinking*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Varol, V. (2011). *Teacher educators' perceptions about teacher dispositions* (Doctoral dissertation, The Florida State University).
- , (2016). *Teacher dispositions: Perceptions of teacher educators*. Saarbrücken: Scholar's Press.
- Zumwalt, K. & Craig, E. (2005). Teachers' characteristics: Research on the demographic profile. In Editor M. C. Smith & K. M. Zeichner (Eds.) *Studying teacher education: The report of the AERA panel on research and teacher education* (157-260). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

İRŞÂD BAĞLAMINDA ORTA YOL SÛFİLİĞİ: HİCÂBÎ ABDÛLBÂKÎ EFENDİ (GÛL BABA)

Mehmet UYAR*

Özet:

Bu makale, tasavvufi düşünciyi irşâd bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. “Orta yol sûfilîği” diye isimlendirdiğimiz, daha çok pratik hayatla irtibatlı olan bir tasavvuf anlayışını makalemizde irdelemeye çalışacağız. Makalede, konu Amasya’lı bir şeyh olan Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi’nin hayatı ve eserleri merkezinde işlenecektir. Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi tasavvuf tarihinin gizli kalmış isimlerinden biridir. Onun, çevresine tasavvufi hayatı kazandırma faaliyetleri, yine kendi eserleri çerçevesinde ortaya konulacaktır. Bu yolla, tasavvufun pratikle olan münasebetinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını umuyoruz. Böylece tasavvufi hayatın halka aktarılma noktasında yürütölmüş olan faaliyetlerin niteliklerinin belirlenmesi yolunda bir adım atılmış olacaktır. Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi halkı dinî ve ahlâkî yönden eğitmeye çalışmış, çalışmaları mahalli kalmış olmasına rağmen yaşadığı çevreyi olumlu yönde etkilemiş, etkileri bugün de devam eden mühim bir şahsiyettir.

Anahtar Kelimeler: Orta Yol Sûfilîği, İşrâd, Hicâbî AbdÛlbâkî Efendi, Tasavvuf, Tasavvufi Hayat

The Middle Way Sufism in Context of Irshad: Hicabi Abdulbaki Efendi (Gül Baba)

Abstract:

This article aims to interpret the sufism through in context of irshad. In our article, we will try to analyze the concept of sufism, which we refer to as "middle way sufism", which is

---

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, muyar@sinop.edu.tr

more related to practical life. In the article, the subject will be processed in the center of the life and works of Hicabi Abdalbaki Efendi, a sheikh in Amasya. Hicabi Abdalbaki Efendi is one of the hidden names of sufism history. His activities of bringing sufi life to his environment will be revealed in the framework of his own works. In this way, we hope that the relation of sufism and practice will be better understood. Thus, a step will be taken to determine the qualities of the activities carried out at the point of transferring sufi life to the public. Hicâbî Abdûlbâkî Efendi was an important figure who tried to educate the environment he lived in religiously and morally and although his works remained local, he effected the environment he lived in positively and the effects are going on even today.

Keywords: Middle Way Sufism, Irshad, Hicabi Abdûlbaki Efendi (Gül Baba), Sufism, Sufic Life

Giriş

Tasavvuf, günümüzde de, bir ilim dalı, bir sosyal yapı ve bir hayat tarzı olarak canlı ve taze bir şekilde yaşamaktadır. Elbette, tasavvufun bin yılı aşkın bir zamandır bu şekilde diri kalmasında, tek tek fertlerin emekleri söz konusudur. Tasavvuf hiçbir zaman bir hâl ilmi olma özelliğini kaybetmemiştir. Onun, toplumları saran cazibesi, yine o toplumu oluşturan her bir ferde tek tek bakabilme kabiliyetinde gizlidir. Tasavvuf ilminin, daima insanı merkeze alışı, onun çokluk içinde vahdete yönelme çabası, kesrette vahdet vurgusu, her bir ferdin yürüyeceği, ferde ait bir yolu da işaret etmektedir. Bu da tasavvufun, hayatın pratik yönüyle irtibatını göstermesi bakımından önemli bir cihettir.

Bu yönüyle tasavvuf sadece rahle-i tadrîsten geçerek edinilebilecek bir ilim ya da toplumun değişmesiyle özünü yitirecek bir toplumsal yapı da değildir. O, hakikat sırlarını herkese tek tek, ayrı ayrı gösterebilen bir ayna gibidir. İşte burada, insanlara hakikati fısıldayan önderler ortaya çıkar. Her bir insan için, Allah'a ulaşma macerasında, bir nevi kılavuzluk yaparlar. Burada mühim nokta, kurtarıcı olmaktan ziyade kılavuz olma meselesidir. Çünkü hakikat yolunda yürüyecek olan, kişinin bizzat kendisidir. Kılavuzun temel vazifesi yolu göstermektir. Bu hem insanlığın ortak kaderi, hem de herkesin yüzleşmesi gereken şahsi kaderidir. Bu bağlamda, bazı

önderlerin, insanlara tasavvufî hayatı irşâd etmeleri ve bir ihyâ faaliyetinde olmaları, bir yaşam tarzının nesilden nesile canlı bir şekilde aktarılmasında köprü vazifesi görmektedir.

Tarih boyunca, sayısı belirsiz sûfi bu uğurda çaba harcamıştır. Bazısı çok geniş kitlelere ulaşırken, bazıları biraz daha yerel kalabilmiş veya bazılarının isimleri yüzyıllardır unutulmazken bazıları da unutulmuştur. Bazılarının eserleri hala insanlara yol gösterirken bazılarının eserleri de kaybolup gitmiştir. Fakat unutmamak gerekir ki, geniş çevrelere ulaşmak ya da eserlerin unutulmuş, gizli kalmış olması, yürütülen faaliyetlerin niteliğinden bir şey eksiltmemektedir. Bu irşâd faaliyetlerinin, kanaatimize göre, yerel kalmış olursa dahi, gün yüzüne çıkarılması, hem tasavvufî düşüncenin zenginliğine katkı yapması bakımından, hem de tasavvufî yaşamın anlaşılma kodlarının ortaya konulması bakımından önem arz etmektedir.

Yaşadığı çevrede Gül Baba olarak bilinen Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin de, aynı çabayı gösteren mühim bir şahsiyet olması dolayısıyla, tasavvuf tarihinin bir halkası olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1. Orta Yol Sûfliği ve Hicâbî Abdülbâkî'nin İrşâdı Hakkında

Tasavvuf ilmi, ortaya çıkışı itibarıyla, bir yaşam tarzının ifadesidir. Esasen onun ilim olarak neşet etmesi, teoriden çok pratik hayatla alakalıdır. Örneğin, hadis, tefsir ya da kelâm ilmi, isimlerini doğrudan uğraştıkları alandan alırlarken, tasavvuf ilmi, farklı görüşlerin varlığıyla beraber, daha çok kabul gören kanaate göre ilk zâhidlerin, “sûf” yünden yapılma bir elbise giymeleri üzerine, bu ismi almıştır (Öngören, 2001: 40). Denilebilir ki tasavvufun teorik zemini, onun pratik göstergeleri üzerinde yükselmiştir. Tasavvufun ilk dönemi kabul edilen zühd dönemi, teoriden uzak, nev'i şahsına münhasır bir hayat tarzını benimseyen sûfilerin dönemidir (Masignon- Abdu'r-Râzik, 1983: 51-57). Bu dönem sûfilere, örneğini Hz. Muhammed'de bulan bir yaşam tarzını, hayatlarına uyguluyorlar, dünyaya karşı açık bir tavır sergiliyorlardı (Afifi, 2004: 31). Bu tavır, en açık ifadeyle, dünya ile araya mesafe

koymak, İslâm'ın hükümlerini gereğince yaşamak olarak ifade edilebilir. Dikkat çekici husus ise, tasavvufun ortaya çıkışındaki ağırlık merkezinin eylemlerle muttasıf olmasıdır. Zühd döneminden, ilk klasiklerin ortaya çıktığı tasavvuf dönemine geçildiğinde de, esasen bu öz düşünce ve tavır önemini yitirmemiş, sûfiler daima tasavvufun yaşanmakla elde edilebilecek bir ilim olduğunu ısrarla vurgulamışlardır. Dolayısıyla ilk dönem sûfi düşüncenin en belirgin özelliğine baktığımızda, onun hemen herkese hitap eden bir yanı olduğunu görürüz. Her ne kadar tasavvuf döneminde, pratik saha, teorik bir zemine doğru ivme kazanmışsa da, klasiklerin ana vurgusu, daima tasavvufun pratik ayağının vazgeçilmezliği üzerinedir.

Elbette bu noktada şunu da belirtmek gerekir: Pratik ve teorik birlikteliği noktasında döngüsel bir gerçeklik mevcuttur. Bir nevi, tasavvuf disiplini oluşturulan temel saik, onun pratikteki amacının bir neticesidir. Pratikteki amacın, teorikte ilkeselleşmesi ise onun doktriner yanını oluşturur. Böylelikle her iki yön hem birbirini kurgular ve hem de birbirinin devamını sağlar. Doktriner hale gelmiş tasavvufun ilkeleriyle hareket eden bir zümrenin varlığı vakidir ve ilk dönemler bu zümrenin pratikleri bu doktrini kurmuştur. Tasavvufun en ayırt edici özelliği bu organik bağıdır. Pratik hayatta bir amaca yönelik hareket edilecekse şayet, insanın daima yüz yüze olduğu gerçekliklerle de bağlantılı bir teori gerekmektedir. Vurgulamak istediğimiz husus, tasavvufun teorik düzeydeki açılımının, onun pratik hayatın gerçekleriyle birlikte düşünülerek oluşturulduğudur. Serrâc (ö. 378/988)'ın, sûfilerin adabıyla ilgili ortaya koyduğu ilkeler, hem pratiğin gereğini vurgulaması hem de bu ilkelerin herkesin hayatına uygulayabileceği davranış tarzları olması açısından mühimdir. Şeriate riayet, aza kanaat, kibirlenmemek, tevazu, îsar, sabırlı, nefsiyle mücadele eden vb. olmak, herkes için geçerli olan yaşamsal ilkelerdir (Serrâc, 1960: 29). Muhâsibî (ö. 241/855)'nin, eserlerinde verdiği tavsiyelerin yalnız isimlerine dahi bakmak, pratiğin önemini anlamamızda yeterli olacaktır: “Emniyet ve Gaflet; Kalbin Kasvetinden Korun; Ölüm Saatini Düşün; Dünyadaki Vazifeni Düşün; Hesap Gününü Düşün; Kalbi dünya isteklerinden tasfiye etmek; Ahiret isteğiyle nefsin kahrı; Amelden önce

(fili ve kalbi) afetlerden temizlenmenin ehemmiyeti; Şeytanın tuzaklarından ve nefsinin hevasından sakın” (Muhâsibî, 1991: 46, 48, 62, 78). Gazâlî (ö. 505/1111)’nin epistemolojik tartışmalardan bunalıma düşmesini de burada zikredebiliriz (Arslan, 2005: 10). O, teorik düzeydeki tartışmalardan bir fayda görmemiş, ilimleri tetkik etmiş ve nihayet, kurtuluş yolunu tasavvufta bulmuştur. Zira bu yol, bir bütünlük yoludur: “Anladım ki bu tarîk ilim ve amel ile tamamlanıyor; bana açık oldu ki, (tasavvufun büyüklerini istedikleri mertebe) ta’lîmle değil, tatmakla, halle ve sıfatları değiştirmekle elde edilir” (Gazâlî, ty.: 595). Tasavvufî düşüncenin temellerini oluşturan eserlerde, eyleme bu derece vurgu yapılmış olması, bu ilmin bir ayağının daima işleyen hayat üzerinde varlığını sürdürdüğünü gösteren önemli unsurlardan biridir.

Bu kısa izahtan, şu sonuca varılabilir: Tasavvuf zühd döneminin ardından, klasik eserlerin ortaya konulmasıyla birlikte bir ilim olarak teşekkül etmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra, tasavvufun nazariyesini, kavramlarını ortaya koyan çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, aynı zamanda bir yaşam tarzı olması, “tatmayan bilmez” ilkesi gereği, insanların bizzat tecrübe ederek vakıf olabilecekleri bir ilim hüviyetinde olmasından dolayı, irşâd faaliyetiyle, geniş kitlelere aktarılması, nesilden nesile devamının sağlanması ve yaşanılır kılınması gibi hususiyetler de, bu ilmin, teorik yanı kadar ana damarına ait meseleleri teşkil etmektedir. Bu anlamda, tasavvufî hayatı irşâd faaliyeti gösteren isimlerin, tasavvuf tarihi içerisinde yerlerini almaları, çalışmalarının içeriklerine bakılması da yine hassas konular arasındadır.

“Orta yol sūfliği” dediğimizde, yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, pratik hayatın ıslahını gaye edinen, teorikle birlikte, halka irşâd ile tasavvufun özü diyebileceğimiz meselelerde bir ihyâ çabasını anlıyoruz. Kavramı kullanmakla tasavvuf ilmini ve tasavvufî hayatı kategorize etmek gibi sun’î bir ayrıma gitmiyoruz; kısaca değindiğimiz üzere, pratik-teorik bütünlüğü ile İslâmı yaşamak noktasında, tasavvufî düşüncenin hayata tatbikini gaye edinen bir yaklaşımı kastediyoruz. Orta yol sūfliği, ilk dönemde zâhidlerle başlayan, akabinde ilk neşrolunan eserlerde de vurgu yapıldığı üzere, şeriat-hakikat ekseninde ilerleyen ve tasavvufun özü diyebileceğimiz bir tavrın ifadesidir.

Bu bağlamda Gül Baba, oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir. Zira Gül Baba'nın, teorik açıklamalarla hatta yer yer felsefi izahlarla tasavvufi meselelere değindiği eserleri mevcut olmakla beraber, bütün bir yapıdan yansıyan, onun etrafını ahlâkî yönden ihyâ etmeye çalışmış olmasıdır. Örneğin, eserlerinde tasavvuf adını zikretmemiş olmasına rağmen, hem tasavvufun düşünce ekseninde, hem de yaşantıya dönüştürülmesi bağlamında kapsamlı görüşleri mevcuttur. Bu, Gül Baba özetinde, orta yol sûfilîğini karakterize eden bir hususiyettir: Daha çok, halk düzeyinde ve irşâd maksadıyla, tasavvufu yaşanılır kılma yolunda bir metot takip etmek. Bu faaliyetin, tasavvufi hayatın en ücra köşelere kadar ulaşarak, dinî ve ahlâkî yönden toplumları diri ve ayakta tuttuğu ise kuşku götürmeyen başka bir gerçekliktir.

Eserlerinin tesirleri bağlamında yerel kaldığını söyleyebileceğimiz Gül Baba, bu yerellik içerisinde, tasavvufî düşüncenin, pratik hayata yansımaları sağlaması ve bu yolda çaba harcaması bakımından, kendi sınırlarını aşan bir ilke içinde hareket etmiştir. Kanaatimize göre onun bu çabası, tasavvufî düşüncenin hayata aksetme noktasında, dikkat edilecek hususlardan birini bize göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin Hayatı

Hicâbî Abdülbâkî Efendi, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Kırım Bahçesaray'da dünyaya gelmiştir (Olca, 2002: 52).¹ Dedesi Ebu's-Suud Efendi'ye² ait "İbahatü'd-Duhân"³ adlı eserin sonunda, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, Dede Cengi⁴ torunlarından olduğunun kaydedildiği rivayet edilmektedir (Bursalı, 1972: 305). Aile efradı ile ilgili de yeterli bilgi mevcut değildir. Yalnız, türbesindeki dördüncü sandukadan, es-Seyyid Müderris Hafız Mehmed Efendi adında bir oğlu, ikinci sandukadan, İsmail İzzettin Efendi isminde bir de torunu olduğunu anlıyoruz. İbrahim Zühdi Efendi de damadı olduğundan dolayı bir de kızının olduğu bilinmektedir. 1774 yılında, Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Amasya'ya göçmüştür (Bursalı, 1916: 7).

Zahirî ilimlerdeki eğitimini Amasya’da Ürgüplü Ahmet Efendi’den almıştır. Burada, Ahmet Efendi’den, “Sahîh-i Buhârî”den, “Beydavî Tefsiri”nden; Taşköpri-Zâde’nin “Şerh-i Fevâid-i Gıyasiye”, “Dürer” ve “Mutavvel” gibi eserlerden dersler okumuştur (Âkif-Zâde, 1998: 26-41). Zahirî ilimlerden icazetini alan Gül Baba, ardından, Nakşibendiyye’nin Müceddidî koluna mensup olan Turhallı Şeyh Mustafa’ya intisap ederek manevi eğitimini de bu şekilde tamamlamıştır (Muslu, 2004: 232-240). Bu açıdan, Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin Nakşibendiyye’den Müceddidî mensubu olduğunda kuşku yoktur. Kendisi eserlerinde bunu dile getirmemiş de olsa, şeyhinden dolayı bu bilgi elimizde bulunmaktadır (Yıldız, 2006: 13). Bundan sonraki hayatında Gül Baba, Amasya’nın Ziyaret Kasabası’na yerleşmiş ve burada irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi h.1238/ m.1822 tarihinde Ziyaret Kasabası’nda vefat etmiştir (Bursalı, 1916: 7). Vefat tarihi ile ilgili Osman Fevzi Olcay’a ait bir başka rivayet ise 1815-16 (h.1231) yıllarını göstermektedir (Olcay, 2002: 53). Genel kanaat ise vefatının 1822 yılında olduğu yönündedir. Gül Baba, tamirinde ön ayak olduğu Hicâbî Baba Camiine bitişik bulunan türbeye defnolunmuştur.

3. Eserleri

Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin elimizde dört adet eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin tanıtımlarına geçmeden önce, müellifin elimizde olmayan fakat kaynaklarda zikredilen eserlerine değinelim.

Bursalı Mehmed Tahir, Hicâbî Abdülbâkî’ye ait sekiz eserden bahsetmektedir. Bu sekiz eserden sadece “el-Ebkiretü’l-Mu’telife fî- Şerh-i Emsileti’l-Muhtelif” adlı eser şu an mevcut bulunmaktadır. Diğerleri ile ilgili bir malumatımız bulunmamaktadır. Fakat Bursalı’nın bu kalan yedi eserle ilgili “Âsârı gayr-ı matbû” ifadesi bize bazı ipuçları vermektedir. Hicâbî’nin elde bulunmayan eserlerinin, basılmadığı bilgisi göz önüne alınacak olursa, kaybolmuş olma ihtimali kuvvetlenmektedir. Bursalı’nın, müellife ait olduğunu bildirdiği eserlerin isimleri şunlardır:

- 1- *el-Ebkiretü'l-Mu'telife fî- Şerh-i Emsileti'l-Muhtelife*
- 2- *Bâde-i Kevser*
- 3- *Hediye-i Hilâl*
- 4- *Înâs ve'l-İstînâs*
- 5- *Nükât-ı Tevhidiyye*
- 6- *Bâde-i Fakr ve Fena*
- 7- *Îkazü'n- Nâ'im*
- 8- *Ta'rîfü'l İnsan* (Bursalı, 1972: 299).

Bu bilgiler çerçevesinde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'ye ait olduğu kesin olan fakat Bursalı'nın zikretmediği eserlerin tanıtımlarını yapmaya çalışacağız.

3.a. Risâle-i Zübdeti'l-İslâm

Eserin ismi⁵ risâlenin baş tarafından alınmıştır. Aynı zamanda bu risâlede, Hicâbî Abdülbâkî isminin geçtiği tek yer de burasıdır (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). Hicâbî Abdülbâkî Efendi bu eserinde, ağırlıklı olarak imân konusuna değinmiştir. İmânın şartları, imânın çeşitleri, imânın muhafazası gibi konuları ele almıştır. Eserin giriş kısmı diyebileceğimiz ilk kısımlarında, “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” itikadını bilip bu inanç üzerine olmanın gereğine işaret etmiştir (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Daha sonra imân ile ilgili malumata yer vermiştir. Akabinde, ibadetler ile ilgili bilgilere değinmiştir.

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Türkçe (Osmanlıca)
- Kayıt no: 19 Hk - 886/2
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Suyolu filigranlı

- Yazı: Nesih
- Varak sayısı: 35 varak
- Ölçüleri: 160x110 / 110x70 mm
- Satır sayısı: 13

3.b. Risâle-i Hicâbî

Eserin ve müellifin ismi, risâlenin baş tarafında geçmektedir. Bunun dışında, eser içinde, müellifin ismi geçmemektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi bu eserinde, Allah'ın fail-i mutlak oluşu konusunu işlemiştir. Zübdeti'l-İslâm'a nazaran, bu eserde daha ağır ve daha girift bir dil kullanmıştır. Eserin genelinde, Allah'ın mutlak fail olduğu tasavvufî bir üslupla anlatılmış, O'nun fail-i mutlak olması dolayısıyla, gördüğümüz her şey bu hakikati gizleyen bir perde gibidir. Bu gördüklerimiz adeta bir yoktan gösteriştir. Yani varlık yokluğa, yokluk da varlığa ayna olmaktadır: “Ammâ hakikatte ademde kevn olmaz. Belki kuru bir mukabele ve bir taalluk-ı mahfidir ve bir yoktan gösteriştir. Yani yok iken var gösteriştir.” (Hicâbî, yz. 3: vr. 1b, 2a).⁶ Hicâbî, bu fikirleri ortaya koyduktan sonra, bu yola giren için “Eğer ehil isen arayan Mevlâsını bulur. Yürü ehil olmağa.” diyerek nasihat vermekte ve “Temmet el-kitâb bi-iznillâh” ifadesiyle eserini bitirmektedir (Hicâbî, yz. 3: vr. 3b). Eserde ağır denilebilecek bir dil kullanmış ise de, özünde, yine aynı tutumun hâkim olduğunu görmek mümkündür: Esas olan Allah'ın fail-i mutlak olduğunu hatırd tutmak, bu düşünceyle kibre düşmemek, gerçek manada tevhide ulaşmak.

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Türkçe (Osmanlıca)
- Kayıt no: 19 Hk - 778/5
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Haç arma filigranlı

- Yazı: Nesih kırması
- Varak sayısı: 3 varak
- Ölçüleri: 210x160 / 150x90 mm
- Satır sayısı: 19

3.c. Risâle fi't-Takvâ

Eserin ve müellifin adı risâlenin başında geçmektedir. Hicâbî bu risâlesinde, takvâyı, haramlardan, şüpheli şeylerden ve mübah olanlardan sakınmak şeklinde üçe ayırarak, takvâ konusundaki düşüncelerini ortaya koymuştur. (Hicâbî, yz. 3: vr. 2b).

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Arapça
- Kayıt no: 19 Hk – 887/3
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah bez üzeri pembe kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Avize filigranlı
- Yazı: Nesih
- Varak sayısı: 5 varak
- Ölçüleri: 160x110 / 120x70 mm
- Satır sayısı: 15

3.d. el-Ebkiretü'l-Mu'telifi fî Şerh-i Emsileti'l-Muhtelifi

Hicâbî Abdülbâkî bu risâlesinde Emsiletü'l-Muhtelifi'yi şerh etmiştir. Bununla beraber müellif yeri geldikçe, ibadetlerin faziletlerinden ve geceleri ibadetle geçirmenin öneminden, teravîh namazının faziletlerinden de bahsetmiştir. (Hicâbî, yz. 1: vr. 4/2).⁷

- Eserin bulunduğu yer: Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi
- Dili: Arapça

- Kayıt no: 19 Hk – 3150/1
- Müstensih: Yok
- İstinsah tarihi: Yok
- İstinsah yeri: Yok
- Cilt: Sırtı siyah meşin üzeri ebru kâğıt kaplı mukavva cilt
- Kâğıt: Abadi
- Yazı: Talik
- Varak sayısı: 8 varak
- Ölçüleri: 210x155 / 160x110 mm
- Satır sayısı: 20

4. Ziyaret Kasabası’ndaki İrşâd Faaliyetleri

Elimizdeki bilgiler, Hicâbî Efendi’nin Ziyaret Kasabası’na geldikten sonra, öncelikle somut düzeyde adımlar atarak, imar faaliyetlerinde bulunduğunu göstermektedir. Neredeyse harabe halde bulunan Keçioğlu Camii’nin tamiri işinde ön ayak olmuş, cami bu tarihten sonra Hicâbî Baba Camii olarak anılmıştır. Eğitim faaliyetlerini ise, caminin bitişiğine inşa ettirdiği Hicâbî Tekkesi’nde sürdürmüştür. Yine bu tekkeye yakın bir mesafede bir de medresesi bulunmaktadır. Fakat bugün itibariyle medrese ardiye olarak kullanılmaktadır.⁸

Hicâbî Efendi’nin bölge halkına müspet tesirleri bugün de devam etmektedir. Halk, sık sık bu türbeyi ziyaret etmekte ve Hicâbî’ye büyük hürmet beslemektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi yörede “Gül Baba” olarak da nam salmıştır. Hicâbî Abdülbâkî Efendi yalnız Ziyaret’te değil, Amasya’da da tanınan ve bilinen bir zattır. Kerametleri ve menkıbeleri halk arasında anlatılmaktadır. Bu menkıbelerden birini kısaca nakledeyim: Şeyh bir gün, aralarında Hicâbî’nin de bulunduğu müritlerinden, dağlardan çiçek toplamalarını fakat çiçekleri koparıırken kendilerini kimsenin görmemesini ister. Herkes bir çiçekle gelir. Fakat Hicâbî tekkeye eli boş döner. Bunun üzerine şeyhi sorar: “Ya Abdülbâkî, sen çiçek toplamadın mı? Hani senin çiçeklerin?” Abdülbâkî ise bu soruya, “Sultanım, çiçekler hep Allah’ın adını zikrediyorlar.

Onlara kıyıp koparamadım... Baktım Allah beni görüyor, onun için koparamadım efendim.” diye cevap verir. Bunun üzerine şeyhi, sonradan bir konuşmasında kendini, “Bu öğrencim çok Hicâbî birisi.” demekten alamaz. Hicâbî adı da bu olaya isnad edilmektedir (Güler, 1996: 31-33).

Amasya’lı ünlü bir şair ve hattat olan Tûrabî mahlaslı Mustafa Sabri Efendi’nin Gül Baba ile ilgili yazdığı şiir de ona duyulan muhabbetin bir göstergesi olması açısından önemlidir (Olca, 2002: 81).

Küşâd etmis kerem bâbın seh-i her du sezâdır bu

Tarîk-i mustakîm içre hemen kenz-i gedâdır bu

Ziyaret eylese bir kez verir maksûdun Allah

Sakin terk-i edep etme makâm-ı evliyâdır bu

Talep kıl sırr-ı subhânı hurûfu muhkemâtundan

Tarîk-i Nakşbendi Hicâbî Gül Babadır bu

Gelip ayn’el-yakîn ziyaret eyle ey sûfî

Cihânın kutb-ı sultânı velâyet-i pişvâdır bu

Bu bir bahr-i ummandır mutahhir Tayyib u tahir

Eşiği tasına yüz sür kamu derde devâdır bu

Tarikat ehlinin şahı hakikat burcunun mâhı

Zihî can madenidir hem zihî bahr-i hudâdır bu

Zihî irfan zihî burhan-ı Teâlâ Allah-u zihî sultan

Rumuzu “kuntu kenzin” kâşif-i al-i abâdır bu

Veliy-i mutlak cihan içre bu mana gerçi şamildir

O derece bir sedefdir ki bu dem sırr-ı behâdır bu

Dilersen âyineni açmak pınar-ı sırrı hikmetten

Emirim, seyyidim, şahım bu taht-ı istivâdır bu

İki âlemde maksudu şolar ki menzil-i Hakk’ta

Ki irfan ehline câna, hakikat-ı rehnümâdır bu

Tûrabî okudu yazdı Hicâbî sultanın sırrın

Libasın tazeler ol sâhib-i Rıdvânı-güşâdır bu (Olca, 2002: 53-54).

Gül Baba'nın, irşad faaliyetlerinin içeriği ile ilgili de biraz malumat vermek faydalı olacaktır. Bu noktada şunu da belirtmek isteriz ki irşâd faaliyeti ve orta yol sûfliği dediğimiz kavramlar, esasında, tasavvufun ilk dönemlerindeki teori ve pratik birlikteliği ekseninde anlamını bulmakta, bu veçhesiyle Gül Baba'nın faaliyetleri daha anlamlı hale gelmektedir. Nitekim zühd dönemi ile başlatılan tasavvuf tarihi tedvin döneminde kitlelere yayılmaya başlamıştır. Zühd dönemindeki, pratik hayata dönük uygulamaların ihmal edilmeye başlaması, tasavvufun bir iç tenkidi olarak, ilk ortaya konulan eserlerde şiddetle eleştirilmiştir (Yılmaz, 2007: 101). Örneğin Kelâbâzî bu konuda şöyle demektedir: “Daha sonra (tasavvufa) rağbet azalmış, istek zayıflamış, “hâl” soru-cevap, kitap-risâle şekline dönüşmüştür” (Kelâbâzî, 1994: 4). Yine Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin, “Şimdi sûfiler şekil ve kıyafet bakımından eski sûfilere benziyor ama, ruh ve muhteva bakımından başkalaşmışlardır” sözü, pratikte yaşanan tasavvufa rağbetin azalmasındaki tehlikeyi veciz bir şekilde anlatmaktadır (Kuşeyrî, 1989: 4). Çünkü tasavvuf, hiçbir zaman, tecrübe etmek olgusundan, yani “tatmak”tan azâde olmamıştır ve teori tamamen bu pratiğin dizaynına yöneliktir. Bu anlamda, tasavvufî düşünce ekseninde İslâm'ın yaşanması anlamında kullandığımız orta yol sûfliğinin tekrar ele alınması ve kurgulanması mühim bir mesele olarak görünmektedir. Diyebiliriz ki Gül Baba, meselenin bu yönüne eğilen bir şahsiyettir. Gül Baba da, geriye dört şiirden başka bir eser bırakmayan Hacı Bayram Velî gibi etrafını irşâda çalışmıştır (Özköse, 2004: 58). Ya da yakın zamandan bir misal verecek olursak, etrafına sohbet ve vaaz yoluyla tasavvufî hayatı anlatmaya çalışan, eser vermemesine rağmen, bu metodla çevresine pek çok müspet tesirleri olan Fatih Sultan Mehmet'in türbedarı olan, Tırnovalı Ahmed Âmiş Efendi gibi, çalışmalarını irşâd kavramına yoğunlaştıran bir şahsiyettir (Demirdaş, 2012: 10, 11).

Bu minvalde Gül Baba'nın irşâd faaliyetini, “İmân”, “İbadet”, “Tasavvufî Hayat” ve “Sâliklere Tavsiyeler” şeklinde dört başlıkta kısaca izaha çalışacağız.

4.a. İmân

Hicâbî Abdülbâkî imân kavramını, kişide bir öz halinde bulunması gereken en temel haslet olarak, başlangıç noktasından en üst seviyeye varıncaya kadar, tedrici bir bakış açısıyla ele almıştır. Öncelikle kişide bulunması lazım gelen imân ve bu imânı oluşturacak zaruri bilgilerden bahsetmiş, temele *imân* kavramından ne anladığını koymuştur. Öyle ki bundan sonraki aşamalarda, imândan bahsederken, içinde bu zaruri bilgilerin bulunduğu *imân* anlaşılacaktır. İmân bilgi ve teorik olarak bir zemine oturmalıdır. Bunun için o, çevresine “İlm-ü Dîn” denilen bilgileri öğrenmelerini salık vermiştir. Hatta öyle ki bu bilgilerden mahrum olanın “İmânî ile hükmlenamaz, boğazladığı yenilmez, nikâhı sahih olmaz” (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). İlm-ü Dîn’in kapsamı ise şunlardır: Allah’ın sıfatları, Peygamberlerin sıfatları, İsimlerinin bilinmesi vacip olan peygamberler, Hz. Peygamber’in soyundan gelenlerin isimlerinin bilinmesi vacip olanlar, sahih olarak bilinmesi gereken, Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfîlik, Hanbelîlik mezhepleri (Hicâbî, yz. 4: vr. 2b-3a). İmânın şartlarını ise Gül Baba şöyle zikreder:

“Hâsilü'l kelâm, imân-ı mufassal budur ki Hak Teâlâ varlığına ve birliğine ve evladdan ve şerikden münezzehliğine ve hâzır ve gâib ve gönülden geçeni bildiğine... Dille ikrâr edib gönülle gerçeklemedir. Ve meleklerle ve cem'i peygamberler peygamberlikte beraber olup, bazı enbiyânın bazıları üzerine fazâilde farkı olduğuna imân getirmekdir. Ve gökten inen kitâblara İncil'e ve Tevrat'a ve Furkân'a ve Zebur'a, suhûflara kelâm-ı kadîmdir ve mahlûk değildir deyü imân getirmekdir. Kıyamet gününde şimdiki beden dirilib, müstehâk olduğuna göre cennete yahud cehenneme gittiğine imân getirmekdir. Hayr ve şer Allahü Teâlâ'nın mahlûkudur, kulun kesbidir ve dahi ötesine aklımız ermez deyü imân getirmekdir. Ve helâlî helâl, haramı haram bilmekdir, bunu böyle bilmeyeni kâfir bilmekdir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 8a-8b).

Hicâbî Abdülbaki'ye göre sahih bir imâna sahip olmanın diğer bir şartı da “Fırâk-ı dâlle itikadları üzere olmamak, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e yani Rasûlullah, ashâbı ve tebe'i tabiîn ve selef-i salihîn itikadı üzere olmaktır” (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Tercihe şâyân olan mezhep ise Hanefîyye'dir (Hicâbî, yz. 4: vr. 3a). Bu bilgilerden

biz, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin Ehl-i Sünnet çizgisinde ve Hanefî mezhebine bağlı bir sûfî olduğunu anlıyoruz.

Hicâbî'ye göre imân durağan değil, ilerleyen, ilerlemesi gereken bir şeydir. Bu manada imân kategorize edilebilir:

4.a.1. İmân-ı Taklîdî:

İkiye ayrılır. 1. Taklîd-i sahih, 2. Taklîd-i batıl. Batıl olan taklitte, kişi “Lâ ilâhe illallah” der lakin bunun ne manaya geldiğinden dahi haberi yoktur. Sahih olan taklitte ise, kişi yine bir cehalet içinde olabilir ama, en azından bu kelâmı zikredenlerin bir murâdı olduğunu düşünür. Bir bakıma bilmese de bilenlere saygısı vardır (Hicâbî, yz. 4: vr. 5a-5b).

4.a.2. İmân-ı Tahkîkî:

İkiye ayrılır. 1. İstidlâlî imân. 2. Zevkî imân. İstidlâlî imânda kişi bu “âlem-i mahsus”a bakar ve anlar ki bu âlemde olan hiçbir şey kendiliğinden olamaz. Bu düşünce, delillendirmenin ilk basamağıdır. Ve şöyle düşünür: “Belki bunların ve bu tasarrufların cemisinde mahsus bir kâmil üstad-ı sanî vardır.” Bu imân, duyularla elde edilen bilgidен yola çıkarak Allah'ın varlığını keşfetmekle elde edilir (Hicâbî, yz. 4: vr. 5a-5b). İmân-ı zevkî ise, artık bahsi geçen basamakları geçen bir kişinin, yani işin ehlinin ulaşabileceği, onların anlayabileceği ve avama açık olmayan bir imândır. Bu yalnız tadılabilir, lakin anlatılmaz (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b).

İmân, taklîdî de olabilir, tahkîkî de olabilir; arzu edilen tahkîkî imândır. (Hicâbî, yz. 4: vr. 4b-5a). Nitekim Hicâbî, imânın son noktasında, üst bir derecede, “imân-ı zevkî” kavramını kullanır ve ona göre bu imân, “Avamla müsahabetde iken çok faide verir değildir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 7a).

Bu başlıkta sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Gül Baba'da öncelikle, ehl-i sünnetin kabulleriyle şekillenen imân her şeyin merkezinde ve temelinde yer almaktadır. Geri kalan her şey; ilim, ibadet, muhabbet vb. ancak bu temel üzerinde yükselmektedir. Bu sebepten olmalıdır, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin eserlerinin hemen her sayfasında, imân ve şirk gibi iki zıt kavramın etkileri kendini göstermiştir.

Ve esasen, insanın bütün faaliyetinin bu iki kavramdan birine erişmek ve diğerinden kurtulmak gibi iki ana yolda ilerliyor olması da Hicâbî'nin düşünce dünyasında önemli bir yer tutmaktadır.

4.b. İbadet

Hicâbî'de ibadetin temel işlevi, kişinin imânını muhafaze etmesidir. Bir bakıma, teorik alt yapısı oluşturulmuş, üzerinde yükseleceği temel belirlenmiş olan imânın, sür git devamını sağlayan unsur da ibadetlerdir. Hicâbî teorik kısma “din”, pratik kısma ise “şeriat” demektedir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 3b). Fakat bunların birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu unutmamak gerekir. Hicâbî, ibadetler konusunda hem malumata hem de ibadetin düşünsel alt yapısına dair vurgular yapmıştır. Örneğin, İslâmın şartı, “Savm, salât, hac, zekât, kelime-i şehadet.” olmak üzere beştir (Hicâbî, yz. 4: vr. 3b). Gül Baba, bunun gibi, halkın bilmesi gereken temel bilgileri eserlerinde vermiştir. Burada bu bilgilere detaylı girmeyi gerekli görmüyoruz. Yalnız, halkın anlayabileceği, bilmesi gereken temel bilgilerin konu edildiğini söylemekle yetinelim.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi tarafından zikredilen malumatla, daha çok insanların ibadetler ve ibadetlerin şartları hakkında bilinçlendirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Fakat bunun bir adım ötesinde, kişinin ibadetlerinde bir maksadı, bir düşüncesi olması gerekmektedir. Hatta diyebiliriz ki Hicâbî Abdülbâkî Efendi de insanlara kuru malumat vermeyi değil, insanların bu malumatlarla Allah yolunda şaşmadan yürümelerini sağlamayı amaçlamıştır.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi'de ibadetler, bir bilincin, bilgiyle donatılmış bir alt yapının akabinde bir mana kazanmaktadır. Bu ibadetler nefse ağır gelse bile, kişi aklıyla bilir ki bu ibadetler kendisi için faydalıdır ve kurtuluş için zaruridir. Bu manada ibadetler, kişinin aklıyla tercih ettiğini, yine mantıklı silsile uyarınca koruma eyleminin bir tezahürüdür.

İbadet kavramı, son noktada, bir kişinin anlayabileceği ve hayatına uygulayabileceği bir davranış örüntüsü olarak değerlendirilebilir. Hicâbî'ye göre, ibadetlere

sıkı sıkıya bağlı kalmalıdır. Zira ibadetler, İslâm'ın ve Hz. Peygamber'e muhabbetin bir gereğidir. Fakat bu muhabbet, “muhabbet-i tabiiyye” değil, “muhabbet-i akliyye”dir. Yani kişi, Hz. Peygamber'i annesini, kardeşini sevdiği gibi, tıpkı “ciğerde kanın kaynakıldığı gibi” doğal yolla değil, ama aklı izanla ölçüp biçip, ibadetlerin kendisi için faydalarını fahmederek ve bu doğrultuda hareket ederek, kendine ahlâkî ve ukbâ yönünden “Hz. Rasûl (s.a.v.)'ün her kişinin donu bağından yapışıp, çekip cehennemden kurtarmak kastettiğin” anlayarak bir sevgi besler (Hicâbî, yz. 4: vr. 10a-10b). Böylece o, bilgisel bir alt yapıyla, hem Hz. Peygambere tabi olur, hem de ibadetlerin gereğini anlar. Artık, manevî bir faydaya dönük olan ibadet kavramı, zor gelse dahi, bir mü'minin vazgeçmeyeceği bir eyleme dönüşür. Bu hakiki bir mü'min olabilmek için elzemdir. Çünkü ibadetler, imânın, fiiliyat üzerindeki tesirinin göstergesi durumundadır.

Hicâbî Abdülbâkî Efendi bunu şöyle bir misalle açıklar: Doktorun bir hastaya verdiği ilaçlar acı olabilir. Yalnız bu acılık, hastaya eziyet için değil, bilakis şifa içindir. Hasta da akıyla bunu bilir, şifasının bu acı otlarda olduğunu anlar ve o otları canı hiç istemese de içer. Tıpkı bunun gibi, kişi Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu emirlerle, insanları cehennemden çekip kurtarmak istediğini bilir ve anlarsa, o zaman sevmediği acı ibadetslere sarılır, heva ve hevesini terk eder, “tatlı uykusunu” bölüp namaza kalkar ve işte o zaman “Hakkın mü'min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10a-10b).

Görüldüğü gibi, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin dini düşünceleri canlı, pratiğe dönük ve birbirleriyle organik bir bağ içerisindedirler. Bu düşünce sistemi, doğal olarak Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin eserlerine bir üslup ve tavır olarak da yansımış bulunmaktadır. O, kavramlara tarif ve izahat getirmekten ziyade, kavramların pratik düzlemde, insana ne gibi faydalar sağlayacağına yahut insanın hangi yollarla kendini koruyacağına ağırlık vermiştir. Dolayısıyla bahsi geçen ve geçecek olan kavramlar, daha canlı, daha hayatın içinde ve doğrudan kişinin yaşantısını şekillendirmeye yönelik olarak kullanılmıştır.

4.c. Tasavvufî Hayat

Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin tasavvufî görüşleri her haliyle ehl-i sünnetin renkleriyle bezenmiştir. Adeta tasavvuf, dini hayatın güçlü, sarsılmaz bir seviyeye gelmesini sağlayan bir itici kuvvet ve ehl-i sünnetin akideleri de, tasavvufun nasıl anlaşılması gerektiğini gösteren bir pusula gibidir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi tasavvufî düşünce sistemini, ehl-i sünnetin sarsılmaz kaidelerine uygun olarak inşa etmiştir.

Hicâbî'de kavramlar, birbirleriyle iç içe ve organik bir bağ içerisindedirler. Bu bağlamda, onun imân ile ilgili görüşlerini anlamak tasavvufî görüşlerini anlamakla, ibadetler ile ilgili görüşlerini anlamak, ilim ile ilgili görüşlerini anlamakla yakından ilgilidir. Denilebilir ki o, tasavvuf kavramını yahut tasavvuf kapsamında başka bir kavramı ele alıp, bu kavramı derinlemesine, ilmî bir şekilde ve tarihi serüveniyle beraber işlemekten daha çok, bu kavramın fonksiyonuna, insan hayatındaki işlevine ve faydasına yönelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, onun eserlerinin, eğitici ve tavsiye edici bir yapı kazandığı, kavramların daima bu amaç etrafında ele alındığı görülmektedir. Elbette ki müellifin kapsamlı denilebilecek bir tasavvuf görüşü vardır. Fakat anlattıklarımız çerçevesinde, onun tasavvufî görüşleri, eserlerinde müstakil bir yapı arz etmekten ziyade, bütünün bir parçası konumundadırlar.

Bahsettiğimiz sebeplerden dolayı biz, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin tasavvufî görüşlerini açıklarken, okumalarımız doğrultusunda bir tasnife giderek, öne çıkan konuları başlıklar halinde ve makalemizin sınırları gereği kısaca incelemeyi uygun buluyoruz. Eserlerinin genel muhtevası göz önüne alındığında, “İlim”, “İnsan ve Varlık”, “Allah'ın Fâil-i Mutlak Oluşu” başlıklarından, onun tasavvufî görüşlerinin özüne ulaşmanın mümkün olacağı kanaatindeyiz.

4.c.1. İlim Hakkındaki Görüşleri

Hicâbî'de ilmin imânî bir alan veya mertebe oluşturacak bir öge olarak işlev gördüğünü belirtmek isteriz. İlim, imânın sahih olmasını sağlayacak malumata sahip olmak anlamında kullanılır. Bir bakıma imânın teorik zeminini ilim oluşturur. İmân sahibi olmak ise, kişinin kendisi üzerinden, Allah'ı bilmesi anlamına gelmektedir.

Hicâbî bu konuda Gazâlî çizgisinde görünmektedir. Gazâlî de ilimden maksadın, Allah'a giden yolun keyfiyetini bilmek ve bu yolda doğru ile yanlış ayırt edebilecek seviyeye gelmek olduğunu söylemiştir. (Gazâlî, 1327: 5, 15-16). Anlaşıyor ki Hicâbî Abdülbâkî, Gazâlî'nin ilmi, Allah'ı bilmek ekseninde yüzdüren tavrını benimsemiştir. Bu bağlamda diyebiliriz ki "ilim" kavramı, müellifin eserlerinde epistemolojik anlamda değil de, ontolojik bir anlamda gerçek manasını kazanmaktadır. Yani ilim insanı kemâle erdiren bir haslet olarak manasını bulmaktadır. Bilmenin pek çok çeşidi, bilgiye ulaşmanın pek çok yolu vardır. Maksat imân sahibi olmaksızın, kişi hangi yolla, yani hangi tür bilmeyele sağlarsa sağlasın sahihtir: "Gerekse sülûk ehli gibi nefsin avâlim-i külliye-i cami' bir cevher-i mücerred bilip Rabbini dahi ona münasip...bilsin, gerekse aklı erdiğince heykel-i mahsûs bilip halk olduğu tertibini...bilsin...maksûd hâsıl olur" (Hicâbî, yz. 4: vr. 21a).

Hicâbî'de ilim, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olarak üçe ayrılır (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b). Fakat o, ilim ile ilgili derin mevzulara girmez, aksine, ilim ile imân arasındaki bağı gözetir. İlme'l-yakîn, bir kişinin Bağdat şehrinin varlığını duymasına benzer. Fakat kişi, Bağdat hakkında bir malumata sahip değildir. Bu bilgi taklîd-i sahîh olan imâna denk gelir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b-7b). Ayne'l-yakîn ise kişinin uzaktan Bağdat'ı görmesine benzer. Tam bir bilgi olmasa da, yine de görmek ve bilgiye yaklaşmak söz konusudur. Bu bilgi de imân-ı istidlâlî'ye denk gelir (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b). Hakka'l-yakîn, kişinin Bağdat şehrini görüp tecrübe etmesiyle izah edilebilir. "Şehre girip cemi' mahallatı ve pazarları tafsilen görse bir ilim dahi hâsıl olur ki evvelki ilimlerden dahi âlâ dahi eclâ" olur (Hicâbî, yz. 4: vr. 7b). Hakka'l-yakînin imâni sınıflandırmada karşılığı ise, imân-ı zevkîdir. Yani söylenebilir ki tıpkı Bağdat şehrini hakka'l-yakîn bilen bir kimse gibi, imân-ı zevkî sahibi bir kimse de, o derece Rabbini bilme noktasına ulaşmıştır.

Rabbini bilmek, sûfî istılahta, marifet kavramı ile karşılanır. Kişi aklını kullanarak Allah'ın var olduğuna kani olduktan sonra, yakîn derecelerle, üst düzeyde sahîh bir imâna sahip olmalıdır. Peki, bu nasıl sağlanacaktır? Öncelikle, "avalim-i külliye" zikretmekle: "Nefsimizi biliriz de, Rabbimizi bilebilmemiz için, lazım

oldu ki avâlim-i külliyei icmalen zikreyleye” (Hicâbî, yz. 4: vr. 11a). Avâlim-i külliye muazzam bir büyüklüğe sahiptir. İnsan buradan tekrar kendine bakar ve görür ki her âlem, yaratılışın bir mahiyeti olarak insanda bulunmaktadır: “İnsanın ruhu âlem-i ceberûtta, kalbi âlem-i melekûtta ve cismi âlem-i mülkte”dir. Bu âlem-i külliye insana sığmıştır ve insan bu itibarla bir “Âlem-i kebîr”dir. (Hicâbî, yz. 4: vr. 15b). Bir kişi şayet bu keşfi gerçekleştirirse, zevkî imân sahibi olabilir. Elbette bu, kişiden kişiye göre değişecektir. Neticede, Allah kullarına farklı miktarlarda marifet vermiştir. Bu marifetin üst noktası ise bütün bağlardan kurtulmuş olarak, imân-ı zevkî sahibi olmaktır.

Görüldüğü gibi ilim, evvela varlığı ve varlığın mahiyetini müşahede yoluyla anlamak ve bu bilgidен yola çıkarak Allah’a ulaşmak, bu manada sahih bir imân sahibi olmaya yönelik bir haslettir.

4.c.2. İnsan ve Varlık Hakkındaki Görüşleri

Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin varlığa bakışının özünü, onun yaratılmış olması oluşturmaktadır. Yaratılmış olmak, tabii olarak, kendi kendine olamama özelliğini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, kendi kendine olamayan bir şeyin, bir oldurucuya ihtiyacı vardır. Biz tabiatın bütününe şöyle bir baktığımızda muhkem ve manzum işler görürüz ki varlığa ait bu özellikler, onun yaratıcısının da özelliklerini bize işaret eder. O halde, varlığın mahiyeti ne kadar iyi kavranırsa, Allah da o denli iyi anlaşılacaktır. Bir kimse bu âleme baktığında, ilk olarak karşısına çıkacak şey, nizam olacaktır. Her şey yerli yerinde ve olması gerektiği gibidir. Kişi burada, müşahede yoluyla ve ilm-i istidlâli ile mevcudatın niteliğine ait bir keşfetme faaliyetine ve bu işaretleri kullanmaya yönelir. Bu işaretler onu bir kâmil-i üstadın varlığına götürür: “Kul bu âlem-i mahsûsun bu vechile muhkem bünyâdına nazar eyleye. Göre ki bu yerler ve gökler ve ay ve güneş ve yaz ve kış dirilmek ve oldurmak ve tedbir ve tasarruf kendiliğinden hod sadır olmaz. Belki bunların ve bu tasarrufların cemi-sinde mahsus bir kâmil üstâd-ı sâni’ vardır” (Hicâbî, yz. 4: vr. 5b). Bütün görünenler üzerinde tasarruf olunanı ifade eder. Yani, Allah Teâlâ, bu âlem üzerinde tasarruf

sahibi olan yegâne varlıktır. Hiçbir şey, Allah'ın yaratması olmaksızın vücut bulamaz: “Âlem-i mülkte göz kımıltısı ve âlem-i melekûtta gönül kımıltısı olmaya çare yoktur. İlla onun ilmiyledir ve kazası ve kaderiyledir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 6a). Varlık, var olma noktasında, bir yaratıcıya muhtaç olmasının yanında, kişiyi Allah'a ulaştırmakta da pek çok işaretler barındırmaktadır. Bu husus, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin varlığa bakışının temel dayanağıdır.

İnsan ise bütün yaratılmışların içinde müstesna bir yerdedir. İnsanın bir âlem-i kebîr⁹ olmasının yanında, onun bir de kendi karakteri ve hem bedensel hem ruhsal özellikleri vardır. Bu özelliklerle o, diğer canlılardan ayrılır. Zira onun farklılığı, ahlâkî ve ukbânın akıbeti bakımından tehlikeler de içermektedir. Ulu bir şehre benzeyen bu insan vücudunda, üç sakin oturmaktadır: Melek, cin ve insan:

“Melek dediğimiz Hak'tan gelen ruhtur ki ilim ve marifet onun hizmetidir. İnsan dediğimiz ruh-u hayvânîdir, gıdanın gayet latifinden hâsıl olur. Yüreğin ortasında tahta vardır, lakin cemi' azayı bir eder, damarlardaki kanı merkeb eder. Cin dediğimiz ruh-u şehvânîdir ki ciğerde olur. Her uzvun gıdası bunun elinden bahş olur. Sekiz üstâd dahi buna hizmet eyler. Bunun maksûdu hemen bedeni ma'mur eylemektir. Bu, ne Allah Teâlâ bilir ve ne haşrı ve ne neşri anlar. Nefs-i emmâre dedikleri budur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 18a-18b).

Görüldüğü gibi insanın fiziki yapısı, onun bazı özelliklerini ele vermektedir. İnsan bedenine meskûn olan bu üç taife, aynı zamanda insanın üç eğilimini de ifade etmektedir ki bu eğilimler, tabiattaki diğer varlıklarla kıyaslandığında yalnız insanda bulunmaktadır. İnsana has olan bu durum, onun bir çelişkiler yumağı olduğunu da izah edebilir. Öyle ki bu üç taife, daima savaş halinde olan düşmanlardır ve insandan insana ya da aynı insan bedeninde fakat zaman içinde birbirlerine üstünlük sağlamaktadırlar. Kaynağı insani veya şeytani olan eğilimlerin mücerret mahiyeti, somut olan insan bedeninde ve belli azalarda ikamet etmektedirler. Dolayısıyla insan, hem bu âleme hem rububiyete veya aynı anda hem varlığın aşağı tabakalarına hem de gözle görülemeyen ve dille anlatılamayan yüce makamlara aittir. İnsanın tanınmasından maksat daima son noktada Allah'ı bilmek ve imânda tam olmaktır.

“Hülâsâi cevab bu oldu ki bir kimse mücâhede ve mükâşefe sebebiyle nefsinin bu vechile bilse Rabbisin dahi onan münasip kemâl kudret ile ve eğer nefsinin daha âla vechile bilse Rabbisin dahi ona göre kemâl arıfanla arif olur... fi'l cümle kendini bilen Rabbisin bildi, mü'min oldu ve kendini bilmeyenler şerrinden Allah saklaya” (Hicâbî, yz. 4: vr. 16a).

4.c.3. Allah'ın Fâil-i Mutlak Oluşu

Allah fâil-i mutlaktır. Âlemlerin yaratıcısı ve âlemler üzerinde yegâne tasarruf sahibi olandır. Onun izni, iradesi ve kudreti olmadan, “bir göz kımlıtısı” dahi vücuda gelemez (Hicâbî, yz. 4: vr. 6a). Hiçbir kul, onun izni olmadan hareket edemez, tasarrufta bulunamaz. Kulun yaptığı işleri kendi tasarrufunda görmesi küfürdür:

“Yani cemi‘ yerlerde ve göklerde ve bahirlerde ve dünyada ve ukbâda ve ezelde ve ebedde işlenen ve vücuda çıkan bedayiş yoktur, illâ ânın fail-i hakîkisi Hak Teâlâ’dır. O’ndan gayri fail yoktur. Var bilmek var zanneylemek şirktir ve tevhide muhaliftir. Mesela mahcûbların şarkta Zeyd şöyle işledi ve garbda Amr böyle işledi ve arşta melekler şöyle zikreyledi ve ferşte sinekler böyle fikreyledi demek cümlesi şirk-i hafidir” (Hicâbî, yz. 3: vr. 1b).

Bu konuya en iyi örnek, Karagöz oyunudur. Bilindiği gibi Karagöz oyununda perdede konuşur halde gördüklerimiz ile gerçekte konuşan aynı değildir ve biz gerçekte konuşanın kim olduğunu görmediğimiz halde Karagöz’ün de gerçekte konuşmadığını ve onu konuşuran bir fail olduğunu biliriz. İşte bu âlem de tıpkı bir Karagöz oyunu gibidir ve bütün bu görünenlerin ardında bir fail-i mutlak vardır (Hicâbî, yz. 3: vr. 2b).

Hicâbî Abdülbâkî Efendi için, Allah’ın fail-i mutlak olması, felsefî bir meseleden ziyade yine imâni bir meseledir. Gerçek failin Allah olduğunu bilememek, kişiye bilgisel açıdan bir zarar vermez, fakat imâni açıdan kişinin küfre düşmesine sebep olabilir. İşte, Hicâbî Abdülbâkî Efendi’nin konu ile ilgili söylediklerinin temel amacı, kişiyi bu tehlikeden uzaklaştırarak onu imân noktasında tutacak sağlıklı bilgilerle donatmaktır. Yani Hicâbî’de her bilgi ve görüş, hakiki imânın oluşumunu

sağlaması açısından zikredilmeye değer bir görünüm arz etmektedir. Allah'ın fail-i mutlak olması hususunda da gaye, kişinin bu kat'i bilgiyi kabul etmesi ve bundaki hikmeti anlamasıdır. Kişinin burada keşfi, Allah'ı fail-i mutlak olarak bilip, bunu tam manasıyla fehmedip, kendi aciziyetini tayin edebilmesindedir.

4.d. Sâliklere Tavsiyeler

Hicâbî'nin öğüt verici, yol gösterici tavrı, bazı pasajlarda daha yoğun bir karakter arz eder. “Ey Talip!”, “Ya Muîn!” gibi hitap ifadeleriyle başlayan bu cümleler, adeta bütün anlatılan mevzulardan sonra sâlikin yürüyeceği yolu belirleyen, yapması ve yapmaması gereken işleri tayin eden, düşünce yapısını şekillendiren bir hal almaktadırlar. Yine de belirtmek gerekir ki, bu ifadeler, sadece tasavvuf yolunu benimseyenler için değil, her kim olursa olsun hayatında uygulayabileceği bir yapıdadır. Bu tavsiyelerden bir kaçını burada zikretmek istiyoruz:

1- Sâlik öncelikle imânını sağlam bir zemine oturtmalı, bu zeminin yapısını oluşturan bilgileri ihtiva eden ilm-ü dine mutlaka sahip olmalıdır. Çünkü bu ilim, imânın başlangıç noktasıdır: “ Ey Talip! İlm-ü din, sen bil ki iş bu mesail-i zaruriyyat-ı diniyyedendir. Bunları bilmeyenin İslâmıyla hükmolunmaz ve farz ve nafilesi kabul olmaz... nikahı dahi sahih olmaz. Maazallah o kişi mürted hükmünde olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 2a). Bu bilgiyi edinmek, imânın başlangıcı olduğu gibi, denilebilir ki sâlik için de yolun başlangıcıdır.

2- İlm-ü din ile imân sahibi olmak sâlik için yeterli değildir. Sâlik akl-ı mi-zanını kullanıp imânına deliller bulmak zorundadır. Bunun için önce “bu âlem-i mahsusun muhkem bünyadına” bakmalı ve bütün görünürlerin ardında bir yaratıcının olduğunu anlayacaktır: “ Heman saat kul can-u gönülden hüsn-ü kabul eyleyip semi'nâ ve ata'nâ, amennâ ve saddaknâ deyip imân-ı istidlâlî dairesinde mütemekkîn olur.” Yani sâlik, Allah'ın tek oldurucu ve yaratıcı olduğunu anlayarak kendi aczini de bilecektir: “Nice dilerse öyle tasarruf eder. Ve O'nun dileksiz ne göz kımıldar ve ne gönülde bir nur. Buna “tevhîd-i ef'âl” makamı denir” (Hicâbî, yz. 4: vr. 6b).

3- Sâlik unutmamalıdır ki, yaratıcıyı tanımak onun için hakiki hedeftir. Fakat bunun için, evvela kendini tanıması gereklidir. “Nefsini mahlûk bilse Rabbini halık bildi, nefsinin fani bilse Rabbini baki bildi. Fi’l cümle kendini bilen Rabbini bildi, mü’min oldu” (Hicâbî, yz. 4: vr. 16a).

4- Sâlikin Allah’a ulaşmak yolunda zihinsel ve ruhi bir çaba içinde olması kaçınılmaz bir asli vazifedir. Fakat imânlı olmak meselesi, yalnız zihinsel bir süreç değildir. Evet, önce sâlik için bazı keşifler söz konusudur ama bu keşiflerin ve elde edilen bilgilerin, pratik zeminde, yani yaşamda, mutlaka bir göstergesinin de olması gerekir. Bu göstergeyi oluşturacak örnek, sâlik için Hz. Peygamber’dir. “Ol rasul (s.a.v.) buyurduğu, tabiatı sevmeyi acı ibadetlerde idiğin akl-ı mizanla bilip, tabi olup, tabiat-ı hevesin terk edip, Rasule muhabbet eyleyip, buyurduğuna tabi olub Hakkan mü’min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10b).

5- Sâlik istemese de ibadetlere devam etmelidir. Çünkü ibadete devam etmek, Hz. Peygamber’e uymanın bir gereğidir:

“Pes imdi bir kişi, Rasul (s.a.v.)’ün her kişinin donu bağından yapışıp, çekip cehennemden kurtarmak kastettiğin anlayıp, kendinin iki cihanda felah bulması... tabiatı(nın) sevmeyi acı ibadetlerde idüğün akl-ı mizanla bilip.... Rasûle (s.a.v.) muhabbet eyleyip buyurduğuna tabi olur tatlı uykuyu belki ıscak (okunamadı) terk edip derûn namazına kalkar. Ol kişi Hakkan mü’min olur” (Hicâbî, yz. 4: vr. 10b).

6- Peki, sâlik, bunca dikkatine ve çabasına rağmen gaflete düşmeyecek midir? Elbette düşecektir. Zira Allah’ın affının ve rahmetinin tecelli edeceği yer yine sâlikin kendisidir: “Ey Talib-i Hakkani! Bu manayı baid görüp... deme ki vücud-u insan gayet de kabil-i cevherdir. Bir miktar gaflet(in), zulumatın nuru ilahiyle kaldırabilecek. Hususan ki Hazreti Kerem’in celle ve alâ hidayeti ve keremi gelse gerek” (Hicâbî, yz. 4: vr. 27a).

7- Bütün bu nasihatler toptan düşünüldüğünde, sâlik tarafından nasıl başarılabilecektir? Her an tetikte olmakla. Her an tetikte olmak demek, “Her nefesin nafîle taate sarf” etmek, her anı Allah ile doldurmak, ilerleme içinde olmak demektir (Hicâbî, yz. 4: vr. 25b). Bu Allah’ı zikretmekle olur. Allah’ı zikretmek, sâlik’in her anını

Allah'ın doldurmasını, geriye başka bir şeyin kalmamasını sağlar. Böylelikle sâlik, an içinde Allah ile var olur. Bundan sonra korku, sâlike bu anlamda Allah'ı zikretmekte gafil olmayı ifade edecektir: “Allah'ı zikretmek, kazası mümkün olmayan daimi bir farzdır. Böylece her nefes, bin yıla denk gelir... Akıl, Hû, Hû diye zikrettiğinde, gafletten emniyete alınmıştır” (Hicâbî, yz. 3: vr. 3a).

Sonuç

Hicâbî Abdülbâkî Efendi, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış bir Nakşibendî-Müceddidî şeyhidir. Kırım Bahçesaray'da doğmuş ve buradan Amasya'ya göç etmiştir. Onun yerel kalmış bir tasavvuf önderi olduğu söylenebilir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi, öncelikle yaşadığı çevreyi hem ruhi hem dini yönden eğitmekle uğraşmış; daha çok irşâda dönük bir yaklaşımla çalışmıştır. Hedefteki bu kitlenin, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin üslubunu belirleyen bir faktör olduğu da söylenebilir. Yani insanların eğitim düzeyleri, algı seviyeleri, kabiliyetleri nispetinde, o, eserlerini oluşturmuş ve görüşlerini ortaya koymuştur. Bu husus, kanaatimize göre, onun en karakteristik özelliğidir. Yine bu minvalde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin yoğun olarak Ziyaret kasabasında olmakla beraber, Amasya çevresinde tanınmıyor ve kendisine büyük bir hürmet gösteriliyor olması da manidardır. Böylelikle Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, dikkatini yakinen muhatap olduğu kitlenin, itikadi ve ameli hayatının esaslarını irşat etmeye yönelttiğini söyleyebiliriz.

Eserlerinin elimizde mevcut bulunanları incelendiğinde, Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, tasavvufi hayata taalluk eden belli bir yaşam tarzını hedefe aldığı da rahatlıkla söylenebilir. Burada dikkati çeken husus şudur: Kişinin hayatına uygulaması için tavsiye edilen yaşam tarzı ile tasavvufi hayatın doğal yolla bir benzerliği söz konusudur. Bir başka ifadeyle, Hicâbî'nin düşünce ve inanç dünyasında, İslâmi yaşam biçimi, aynı zamanda tasavvufun belli başlı kalıplarını da ihtiva etmektedir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'nin, Ehl-i Sünnet kaidesi üzerinde yükselen bir imân anlayışını merkeze alarak, bu imânı muhafaza edecek, devamını sağlayacak ve her an

yükseltecek bir hayatı amaçladığını söyleyebiliriz. Esasen bu, İslâm'a uygun yaşamakla eş anlamlıdır ve tasavvuf da bunun sağlanmasında, en etkili ve en geçerli bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Kur'an'a ve sünnete uygunluk, insanın Allah'ı bulma yolunda attığı her adıma ve her adımı bir adım öteye taşıyacak her kavrama ana karakterini kazandıran daimi, ilk ve son kriterdir. Bu yönüyle tasavvuf, bir disiplin olmanın ötesinde, bizzat, kişinin hakikat kapılarını aralama çabasının ta kendisi olmaktadır. Biz, yalnız nazariyatta kalmayan ya da sadece belli bir kesime has kılınmış bir tasavvuf anlayışına değil, aksine hemen her ferde gücü nispetinde uygulayabileceği, İslâm'ı tasavvufi bir eksende yaşama amacına yönelik çabalara, orta yol sülflüğü diyoruz. Gül Baba, tasavvufun doğuşundan günümüze değişmeyen bu pratiğe dönük gayesine hizmet etmiş, irşâd faaliyetleriyle orta yol sülflüğünü etrafına anlatmaya, eserlerinde dile getirmeye çalışmış mühim bir sülfi şahsiyettir.

Sonnotlar

1. Hicâbî'nin doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hicâbî'ye ait olan "el-Ebkiretü'l Mu'telife fî- Şerhi Emsileti'l-Muhtelife" adlı eserin baş tarafında da kimin yazdığı belli olmayan aynı bilgiler mevcuttur. Fakat eserin başındaki bu yazının bir yerinde, "Osmanlı Müelliflerinde" ibaresi geçtiğinden dolayı, bu bilgiyi ayrı bir kaynak olarak görmüyoruz. Hicâbî'nin hayatı hakkındaki bilgilerin yegâne kaynağı Bursalı Mehmed Tahir'in "*Osmanlı Müellifleri*" ve "*Kırım Müellifleri*" adlı eserleridir.
2. Ebu's-Suud Muhammed Efendi hakkında bir bilgimiz yoktur. Sadece, Hicâbî'nin dedesi olduğunu biliyoruz. Bkz. Bursalı 1972.
3. Mezkûr kitaba ulaşamadık.
4. Dede Cengi (Amasyavî), Kara Dede adı ile de meşhurdur. Asıl ismi, İbrahim Kemâlüddîn'dir. Doğum tarihi belli değildir. Amasya civarındaki Sonsa'da (yahut sonisa) dünyaya gelmiş, daha sonra Bursa'da ikamet etmiştir. Hicâbî Abdülbâkî Efendi'den başka Kırım'da torunları vardır. Yedi sene Kefe'de müftülük yapmıştır. "Masârıf-ı Beyti'l-Mal", "Siyasetnâme" "Menâkıb-ı Evliya" isimli eserleri ile "Mevâkîf", "Hayâlî", "Sadru's-Şeria" haşiyeleri ve bir de manzumesi vardır. Dede Cengi, h. 970/m. 1569 yılında vefat etmiştir. . Bkz. Bursalı 1972.

5. Müellife ait olan eserlerde bir tarih bulunmadığından dolayı, kaynak gösteriminde alfabetik sıraya göre, *el- Ebkiretü'l-Mu'telifi fi Şerh-i Emsileti'l Muhtelifi* adlı yazma eser için yz. 1; *Risâle fi't-Takvâ* için yz. 2; *Risâle-i Hicâbî* için yz. 3; *Risâle-i Zübdeti'l-İslâm* için yz. 4, şeklinde bir kullanıma gidilmiştir.
6. “Yok iken var gösteriştir.” ifadesi, vahdet-i vücûd düşüncesine yakın görünmektedir. Fakat Hicâbî, bu hususu eserlerinde pek irdelemez. Onun bu konudaki düşüncesi -eserlerinin genel muhtevası çerçevesinde- âlemin fani, Allah'ın bakî olduğu, her şeyin geçici olması dolayısıyla mutlak varlığın Allah olduğuna vurgu yapmak yönündedir.
7. Hicâbî'nin *Emsiletü'l-Muhtelifi* adlı eserinde, metnin varak numaralarında, arka arkaya iki kez 4 numaralı varak bulunmaktadır. Üzerindeki bu numara orijinal olduğundan biz, birinci 4 numaralı varak için 4/1, ikinci 4 numaralı varak için 4/2 sayılarını kullandık.
8. Verdiğimiz bilgiler kaynaklarda mevcut değildir. Fakat Ziyaret Kasabası'nda, bahsi geçen yapıları gördüğümüzü, yapıların üzerindeki bilgilerden ve kasaba halkından şifahi olarak da bu bilgileri aldığımızı burada belirtelim.
9. Literatürde “âlem-i kübrâ” kainat, “âlem-i suğrâ” ise insan için kullanılır. Hicâbî ise yekûn âlemin insana sığıdığını söyleyerek insan için “âlem-i kebîr” ifadesini kullanır: “İnsanın ruhu âlem-i ceberûtta, kalbi âlem-i melekûtta ve cismî âlem-i mülkte olduğu sebebeden, avâlim-i külliyei câm'î bir âlem-i kübrâ oldu.” Bkz. (Hicâbî, yz. 4: vr. 15b; Cebecioğlu, 2004: 48, 49).

Kaynakça

- Afîfî, Ebu'l Alâ. (2004). *Tasavvuf İslâm'da Manevî Hayat*, Çev. Ekrem Demirli- Abdullah Kartal, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Âkif-zâde, Abdürrahim. (Amasyalı) (1998). *Kitâbü'l – Mecmû fi'l – Meşhûdi ve'l – Mesmû'*, Çev. Hikmet Özdemir, İstanbul: Türkiye İlmî, İctimaî Hizmetler Vakfı Yayınları.
- Arslan, Gıyasettin. (2005/1). “Erken Dönem Fıkıh Ekolleri ve Aşırı Yorum Problemi”, *Bilimname*, 7, 7-19.
- Bursalı, Mehmed Tahir. (1916). *Kırım Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- .(1972). *Osmanlı Müellifleri*, Haz., A. Fikri Yavuz & İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınevi.
- Cebecioğlu, Ethem. (2004). *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.

- Demirdaş, Öncel. (2012). “Fatih Türbedarı Tırnovalı Ahmed Âmiş Efendi (Ö. 1338/1920) ve İrşad Metodu” *İslâmî Araştırmalar*, 1, 10-17.
- Gazâlî, Ebû Hamid. (ty.). *el-Munkız mine'd-Dalâl*, (Mecmuatü Resâili'l-imâm el-Gazâlî içinde), İbrahim Emîn Muhammed (Thk.), Kahire, s. 578-608.
- (1327). *er-Risâletü'l-ledünniyye*, Mısır.
- Güler, Mustafa. (1996). *Amasya Efsaneleri*, Amasya: Eser Ofset.
- Hicâbî Abdülbâkî Efendi. (yz. 1). *el-Ebkiretü'l-Mu'telife fî Şerh-i Emsileti'l-Muhtelife*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-3150/1.
- (yz. 2). *Risâle fi't Takvâ*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-887/3.
- (yz. 3). *Risâle-i Hicâbî*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-778/5.
- (yz. 4). *Risâle-i Zübdeti'l-İslâm*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., nr. 19 Hk-886/2.
- Kara, Mustafa. (2008). *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Sır Yayıncılık.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr Muhammed. (1994). *et-Ta'arruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Kahire.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin. (1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. eş-Şerîf (Thk.), Kahire.
- Massignon, Louis-Abdu'r-Râzîk, Mustafa. (1983). *Tasavvuf*, İbrahim Hurşîd vd. (Arapçaya Çev.), Beyrut: Dârü'l-Kitâb'il-Lübnânî.
- Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed. (1987). *Âdâbu'n-Nüfûs*, Ahmed Ata (Thk.), Dârü'l-Cîl, Beyrut.
- Muslu, Ramazan. (2004). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Olçay, Osman Fevzi. (2002). *Amasya Ünlüleri*, Çev. Turan Böcekçi, Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Öngören, Reşat. (2002). “Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 85-96.
- Özköse, Kadir. (2004). “Hacı Bayram Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri” *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 12, 53-72.
- Tûsî, Ebû Nasr. (1960). *el-Lüma'*, Abdülhalîm Mahmûd Tâhâ-Abdülbâkî Surûr (Thk.), Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîs.

Yıldız, Sare. (2006). *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, H. Kâmil. (2007). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

KADIŞEHİRİ İLÇESİNİN DEVECİ DAĞI ETEĞİNDEKİ ALTI KÖYÜN TARİHİ HALK HEKİMLİĞİ YEMEKLERİ İNANIŞLARI VE YEREL KELİMELERİ*

Mustafa ŞAHİN**

Özet:

Deveci Dağları, Kadışehri ilçesinin kuzeyinde yer alır. Yozgat-Tokat illeri ve coğrafi konum itibarıyla 40-41 derece enlem ile 35-36 derece boylamları arasında yer alır. Bu dağ silsilesi İç Anadolu ile Orta Karadeniz arasında geçit konumundadır. Yozgat'ın kuzey doğusunda Tokat ilinin Zile ilçesinin güney batısında yer alır. En yüksek yeri 1907 metredir. Dağın yüksek olması ve bol çayır ve mera alanının bulunması nedeniyle hayvancılık için çok uygundur. Bu nedenle bugün dahi halkın önemli geçim kaynağını teşkil eder. Kayseri'den Sorgun'a oradan Kesik Köprü'den Kadışehri'ne ve Hanözü'nden Zile'ye bağlanan yol buradan geçer. Günümüzde bu köyleri Zile'ye bağlayan eski dağ yollarına şehir (Şaar) yolu denmesinin sebebi de budur. Bugün Zile ilçesinin Küçük Özlü köyünde Kayseri Caddesi (Caddesi) adıyla Hanözü-Kadışehri istikametine giden bir mıntıkanın da olması bu nedenledir. Yani aslında burası geçmişte önemli ticaret yolu güzergâhındadır. Dağ silsilesine Deveci isminin verilmesinde bu kervan yolunun da etkisi vardır. Bu dağın güney eteklerinde bulunan köylerin kendilerine has kültürel özellikleri vardır. Bu özelliklerden bazılarına neredeyse Türkiye'nin başka hiçbir yerinde rastlanmamaktadır. Sancı Çubuğu, Miras tavası (müres tavası), Daanağacı (Davun ağacı), Eneme, Ocak geleneğinden gelen ailelerin Dil Kesmesi, Yavşan otundan şifa bulma ve Nasip Vakti bunlardan bir kaçıdır. Aşağıdaki

---

* Bu makalenin özeti, "Kadışehri İlçesinin Deveci Dağı Eteğindeki Altı Köyde (Seyhan, Dabana, Dikmesöğüt, Yelten, Ovacık ve Lâdik) Halk Hekimliği, Yemekler, İnanışlar ve Yerel Kelimeler" adı ile Mayıs 2016 tarihinde Düzenlenen Bozok Sempozyumu'nun Bildiri Özetleri kitabında basılmıştır.

**Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı. msahin@sinop.edu.tr

şiiirde de görüldüğü gibi bu köyler Salı gününün uğursuzluğunun şiiirlere konu olacak kadar önemli olduğu kabul etmişlerdir.

Salı gitmeyin Hakk'ın işine

Neler gelir kul olanın başına

Helkileri Deveci'nin taşına

Çala çala aldı gitti kara eşşek

Sürahi, Forah, Uclama, Sıçan gibi çocuk ve genç oyunları, Gilik, Gılındır, Ütme, Karaharman gibi yiyecekler de bu köylere hastır.

Anahtar Kelimeler: Deveci Dağı, Sancı Çubuğu, Karaharman, Daanağacı

History, Folk Medicine, Meals, Beliefs and Local Words of the Six Village in Deveci Foothill of Kadişehri

Abstract:

Deveci Mountain is located in the north of Kadişehri district. It is situated between Yozgat and Tokat cities and its geographical location is between 35-36 degrees longitudes and 40-41 degrees in latitudes. This mountain range is a gateway location between Central Anatolia and Central Black Sea Region. Mount Deveci is located in the north-east of Yozgat city and the south-west of Tokat's Zile province. The highest point of this mount is 1907 meters altitudes. As a high mountain and It is very suitable for farming due to the presence of abundant meadows and pastures. Therefore it constitutes even an important source of livelihood of the people in these days, too. The road, cut from there to the query from Kayseri bridge from the Kadişehri and Han intrinsically connected Zile road passes through here. Today, the old mountain road connects the village to the city to Zile. So, local people call this road "city way" ("Şaar" local saying). For this reason today, Zile's Küçük Özlü Village has the road named Kayseri Street ("Caade" local saying) through Hanözü-Kadişehri direction. This region is actually located in an ancient important trade routes in the past. So, Deveci name comes from the camel trains' routes of the mountain range. The villages, located the mountainsides of Mount Deveci, have so many cultural heritages. Some of them are so rarely that It can never be seen in any place. Gripes Bar, Heritage towers (Mures pan), Daanağac the (Dave's tree), Eneme, Language cutting of families from the stove tradi-

tion, to find healing from Speedwell and Nasip Dawn, are just a few of them. These villages have the belief of Tuesday's bad luck, so It can be seen in the following poetry.

Do not go to God's work on Tuesday
Whatever happens to the servant
Heller moved to Devechi Relations
Donkey went the road, beating the slander.

Pitchers, Forah, trilogy, children and youth games like rats, Gilik, Gilden spot, the Iron, Karahar foods such as financing are unique heritages of these villages.

Keywords: Deveci Mountain, Gripes Bar, Karaharman, Davun tree

Giriş

Kadışehir ilçesinin kuzeydoğusunda yer alan ve en yüksek yeri 1900 metreyi bulan Deveci dağları Yozgat ile Tokat illeri arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır. Bu dağların kuzey etekleri Tokat'ın köylerinin, güney etekleri ise Yozgat ili Kadışehir ilçesinin köylerinin yerleştiği alanlardır. Karadeniz ikliminin en son serpintileri burada görülür. Dağın büyük bir bölümü ormanlıktır. Karasal iklim ve Karadeniz ikliminin karışımı bir iklim görüldüğünden yağışlar istenilen seviyededir. Otlakları hayvancılığa elverişlidir. Köylerin geçim kaynakları genellikle tarım ve hayvancılıktır.

Konumuz olan köylerin bulunduğu yerler Roma İmparatorluğu ve Kapadokya Straplığı içerisinde yer almıştır. Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra buralar onun devamı olan Bizans İmparatorluğunun sınırlarına dâhil olmuştur. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamalarıyla birlikte buralar Danişmendlilerin idaresine girmiştir. Bugün araştırmamıza konu olan köylere yakın olup Kadışehir ilçesinin sınırları içerisinde yer alan Gümüşdigin köyü Danişmendli hükümdarı Gümüştegin Ahmet Gazi'nin adını taşımaktadır. Danişmendlilerden sonra bölge Zile ile birlikte Türkiye Selçuklularının idaresine girmiştir. 1243 yılında Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında yapılan ve Türkiye Selçuklularının yenilgisiyle sonuçlanan Köseadağ Savaşı'ndan sonra Türkiye Selçuklularının tüm toprakları gibi burası da Moğol idaresine girmiştir.

Anadolu'da Moğol idaresinin zayıflaması ile birlikte Türkiye Selçuklu topraklarında açığa çıkan beylikler döneminde bölge önce Eratnalıların daha sonra Kadı Burhâneddîn-i Ahmed Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. 1390 yılından itibaren Anadolu birliğini kurma yolunda hızlı adımlar atan Yıldırım Bâyezid kısa zamanda Tokat ve çevresi ile birlikte buraları da topraklarına katmıştır.

Araştırmalar bu köylerin geçmişini çok eskilere kadar götürmektedir. Bunun en önemli göstergesi köylerde tarihi çok eskilere giden evliyâ denilen ulu kişilerin yatmasıdır. Lâdik'te İne Sultan Zâviyesi'nin varlığı¹ Lâdik isminin Antik dönemde kullanılan bir isim olması buranın çok eskiden beri yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Orta Çağ'da ismi Dere Şeyhî diye anılan bugünkü Seyhan köyündeki Şeyh Bahadır bin Şeyh Âdil adını taşıyan zaviyeye ait 1 Recep 774/27 Aralık 1372 tarihli belgenin varlığı da bölgenin çok eskiden beri yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Şeyh Bahadır bin Şeyh Âdil zaviyesine Melik bin Zeynü'l-melik tarafından toplum yararına kullanılmak üzere arazi bağışlanmıştır.² 1455, 1485, 1530 ve 1576 tarihleri başta olmak üzere sonraki dönem Osmanlı arşiv kaynaklarında da zâviye hakkında bilgiler mevcuttur.³ Bugün Seyhan köyünde çok geniş alandan ziyaretçi akınına uğrayan tekke ile aynı köyde Tekkeşîn (Tekkenişîn) adıyla bir aile bulunmaktadır.

Osmanlılar döneminde bu köylerin 1474 tarihli arşiv kayıtlarından Halka-i Hass (Hakka-i Hass) adı verilen bir nahiyeye bağlı olduğu bilinmektedir. O tarihlerde bu nahiyeye bugünkü Akdağmadeni, Çekerek, Kadışehri, Özükevâk, Alaca, Aydıncık ve Artova ile birlikte Zile kazasına bağlıydı.⁴

¹ TKA (Tapu Kadastro Arşivi), Td (Tapu Tahrir Defteri), 583, s. 50a.

² Yalçın Gezer, "Şeyh Bahadır Zaviyesine Ait 774 Hicri Tarihli Vakfiye", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, (Ed. Kadir Özköse), Yozgat 2016, c. I, s. 232.

³ Gezer, *a.g.e.*, s. 233-234.

⁴ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Td 19, s. 126-131, Td 387, s. 458-459; Murat Hanilçe, "Vatan Topraklarındaki İmza: Türk Yer Adları, Zile Kazası Örneği (1455-1575)", *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/2, Winter, 2013, s. 92.

Mülkî taksimat bakımından 1904 yılında nahiye merkezi olan Kadışehri, 1921 yılında Devecidağı adıyla ilçe yapıp Tokat'a bağlanmıştır. Çekerek'te asayişin bozulması sebebiyle 1922 yılında Çekerek ilçe merkezi yapılmış, 1926 yılında ise tekrar Kadışehri ilçe yapıp Çekerek buraya bağlanmıştır. Bir süre sonra Kadışehri'ndeki ilçe merkezi Sorgun'a taşınıp Çekerek ve Kadışehri buraya bağlanmış sonra da tekrar Çekerek ilçe yapıp Kadışehri buraya bağlanmıştır. Kadışehri 6 Haziran 1976 yılında Belediye olmuş, 1991 yılında ilçe yapılarak Yozgat'a bağlanmıştır.⁵ Tüm bu idârî taksimat değişiklikleri sırasında belirtilen köylerin hepsi de her zaman Kadışehri'ne bağlıdır.

Osmanlı arşiv kayıtlarında köylerin bazılarının ismi 1474 yılından itibaren geçse de buraların varlığının çok daha eskilere gittiği o dönemdeki köylerin ekonomik ve sosyal durumlarından anlaşılmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarında Seyhan, Dabana, Dikmesöğüt, Yelten ve Lâdik⁶ isimleri köy olarak geçmektedir. Ovacık da bu köyler kadar eski olup belirtilen yüzyıllarda Lâdik'in bir mezrası konumundadır.⁷ Dabana'nın bugünkü ismi Çamsaray'dır. Eski metinlerde Lâdice ve Lâdik olarak geçen köyün bugünkü ismi ise Gümüşsu olup halkın hemen hemen tamamı bu eski isimleri kullanmaktadır.⁸ Diğer köyler eskiden beri isimlerini muhafaza etmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda bu köyler önemli derecede keten üreticisi durumundadır. Yelten köyü aynı zamanda Halka-ı Hass Nahiyesi'nin en büyük meyve üreticisi konumundadır.⁹

⁵ *Dünden Bugüne Kadışehri Belediyesi*, Nokta Ofset, Ankara, ty.; *Kadışehri Belediyesi Resmî İnternet Sitesi* <http://www.kadisehri.bel.tr/>

⁶ Osmanlı arşivlerinde Ladicik olarak geçmektedir. *TKA* Td 583, s. 50a; *BOA*, Td 19, s. 134-135, 215-220; Murat Hanilçe, *XV ve XVI. Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2014, s. 281, 399-400, 403, 509. Osmanlılar zamanında Ladicik olarak kullanılan Lâdik kelimesi Hellenistik çağda özellikle Selevkoslar'da ve Pontus devletinin kral ailesinde birçok kraliçenin ve prensesin taşıdığı bir isim olan Laodikeia'dan bozma bir kelime. Pontus bölgesinde Samsun'da, Amasya'da ve Tokat iline bağlı Niksar ilçesinde de ve birer Lâdik adında yerleşim yeri vardır. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılab Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993, s. 505.

⁷ Hanilçe, *a.g.t.*, s. 563.

⁸ *Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1968, s. 129, 246.

⁹ *BOA*, Td 79, s. 215-220; Hanilçe, *a.g.t.*, s. 400.

Geçim sıkıntısı nedeniyle bugün büyük şehirlerde inşaatın hemen her alanında, makine fabrikalarında ve gıda sektöründe çok fazla insan çalışmaktadır. Son yıllarda köyler çok yoğun olarak büyük şehirlere veya akrabalarının bulunduğu kolay geçinebilecekleri küçük sanayi ve turizm yörelerine göç etmişlerdir. Hayvancılıkla yoğun olarak uğraşan Çamsaray köyü ile arazisi kısmen kendine yeten Seyhan köyünde göç oranı diğerlerine göre daha azdır. Ankara, İstanbul, Yalova, İzmit ve Bursa göçlerin yoğun olduğu yerlerdir. Geçmiş yıllardaki göçlerle bu köylerden sayıları toplamda binleri geçen insan zamanın canlı şehirleri olan Tokat ilinin Turhal ve Zile ilçelerine de göç etmişlerdir. 2012 yılı verilerine göre Seyhan'da 174, Çamsaray'da 372, Dikmesöğüt'te 293, Yelten'de 214 Ovacık'ta 230 ve Gümüşsu'da 505 kişi yaşamaktadır.¹⁰

Bu köyleri Kadışehri'nin diğer köylerinden ayıran en önemli özellik kültürlerinin büyük bir kısmını yakın zamana kadar önemli ölçüde muhafaza etmeleri ve bazı geleneklerinin diğer köylerden ayrılmasıdır.

Coğrafi konumu, yerleşim durumu, çevre ile etkileşimlerinin az olması ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmalarının sonucu olarak bu köyler uzun süre kültürel olarak dışa kapalı bir hayat sürdürmüştür. Bu dışa kapalılık hem en eski kültürel yapılarının uzun süre bozulmadan devamını sağlamış hem de kendine has bir yapı oluşturmalarına imkân sağlamıştır. Ancak ülkemizde son elli yıl içindeki hızlı şehirleşme ve köyden kente göçten bu köyler de nasibini almış ve adeta boşalmışlardır. Köylerde nüfusun azalması, göç eden neslin köylerine sık sık gelememeleri, şehir şartlarında bu geleneklerini yeteri kadar koruyamamaları ve kendilerinden sonraki nesillere aktaramamaları birçok inanış ve geleneğin unutulmasına hatta yok olmasına sebep olmuştur.

Oysa millî kültürümüz gelecek nesillere aktarılmadıkça veya bunda eksiklikler ve kopukluklar oldukça geçmiş ile gelecek arasındaki manevî bağlar da gevşemekte hatta zamanla yok olmaktadır. Bu kültürel yok oluş ise bir toplumun ma-

---

¹⁰ http://www.yerelnet.org.tr/ilceler/ilce_koy_nufus.php?ilceid

nevî buhrana sürüklenmesinin en önemli sebebini oluşturmaktadır. Bizi böyle bir çalışmaya iten esas sebep bu gelenek, inanış ve yaşantıların yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerden ötürü unutulma ve yok olması korkusudur.

Çalışma yapılırken çok çeşitli yöntemler kullanıldı. Tarihi olaylar anlatılırken arşiv kayıtları ve konuyla ilgili eserlerden faydalanıldı ve kronolojiye riayet edildi. Folklor kısmında ise yörenin çocuğu olarak yaklaşık beş yıl boyunca tarafımızdan gözlemler yapıp notlar alındı. Çocukluğumuzda şahit olduğumuz ve bugün bir kısmı devam etse de önemli bir kısmı yok olan gelenekler ve inanışlar kaydedildi. Yerel kelimeler her aklımıza geldikçe yazıya geçirildi. Daha fazla bilgiyi kalıcı hale getirmek için zaman zaman cenaze merasimleri, düğünler, şenlikler ve topluluk halindeki faaliyetlere katılarak notlar alındı. Aile sohbetlerinde özellikle yöre halkından orta yaşın üstündeki kişilerin kullandıkları kelimeler ve deyimler başta olmak üzere farklılık arz eden birçok bilgi not alındı. Çeşitli faaliyetlere bizzat katılarak olayların daha iyi özümsemesi sağlandı. Özellikle yemekler, gelenekler ve inanışlar konusunda notların isabetli ve yerinde bilgiler içerip içermediğinin anlaşılması için yöre halkından kişilere soruldu.

1. Halk Hekimliği

a. Sancı Çubuğu: Kurban Bayramının Cuma gününe rastladığı zamanda bayramın ilk gecesinde bir gül veya kuşburnu çubuğu besmele çekilerek kesilir. Bu çubuk çok uzun olmayıp yaklaşık otuz kırk santim boyundadır. Boyunun ne kadar olması gerektiği ile ilgili her hangi bir kural yoktur. Bu kesilen çubuğun dikenleri koparılmaz ve çubuk üzerinde bırakılır. Çubuk kesilirken abdestli olmak ise daha iyi karşılanır. Dua edilerek üflendikten sonra kesilen bu çubuk kimse görmeden sabah namazından önce caminin bir yerine saklanır. Sabah olduktan sonra kılınan bayram namazından sonra saklandığı yerden alınır. Artık bu çubuk sancı çubuğu olmuştur.

Sancı çubuğu hastaları iyileştirmek için kullanılır. Bir insan hasta olsa dua edilerek onun üzerine yavaşça sürülür. Basitçe çubuk ile efsunlanma yapılır. Her

evde bir sancı çubuğu bulunmaz. Sayısı oldukça sınırlıdır. Hem Kurban Bayramının Cuma gününe rastlaması, hem çubuğun sancı çubuğu haline gelmesindeki süreç göz önüne alındığında bu sayının az olması anlaşılabilir. Zaten sayısının çok olmasına da gerek yoktur. Her kim de bu çubuk varsa kıskançlık etmeden hastaya deva olması için komşulara verilir.¹¹

b. Ocak Geleneği: Seyhan köyünde Tekkeşin (Tekkenişin) soyundan geldiğine inanılan bir aile vardı. Bu ailenin ocak olduğuna inanılırdı. Rüyasında birisi kuduz olduğunu veya kuduz bir hayvanın kendisini ısırıldığını görse dilinin altını bu ocaktan olan birisine gidip jiletle çok az şekilde kestirirdi. Kesen kişi bu işi dua ederek yapardı. Bu dil kesme işini Tekkeşin ailesinden olan herkes değil, iyi bir dînî bilgiye sahip ve bu dil kesme konusunda becerisi olan birisi yapardı. Yine çevrede bir yerinde deri hastalığı (dermâ) olanlar da bu aileye giderek efsunlanır, kendisini okutturur ve yarasına tükürtürdü.¹² Ancak bu gelenek bugün tamamen unutulmuştur.

c. Al Karısı (Al Basması): Yeni doğum yapan lohusa kadınları Al Karısı'nın basacağına ve kötü ruhların etrafında dolaşacağına inanılırdı. Kız çocuğu doğuran annelerin yanında Al Karısı'nın daha çok geleceğine inanılırdı. Bu nedenle annenin başucuna iğne, bıçak ve Kûr'ân-ı Kerîm konularak Al Karısı'ndan kurtulabileceğine inanılırdı.¹³

d. Cöher: Seyhan ve Yelten köyünde evliyâ bulunduğu inanılan iki yerde okunmuş olduğuna inanılan toprak vardı. Evliyâyı ziyaret edenler dua ettikten sonra bu topraktan çok az bir miktarda yerlerdi.¹⁴ Yörede bir şeyin azlığından bah-

---

¹¹ *Zekeriya Karip*, Seyhan köyünden, 1943 doğumlu olup çok defa Kurt ağzı bağladığını belirtmiştir.

¹² *Hacı Mehmet Şahiner*, Seyhan köyünden 1928 doğumlu. Tekkeşin (Tekkenişin) sülâlesinden. Bu geleneğin artık tamamen kalktığını belirtmiştir.

¹³ *Şehriban Yılmaz*, Yelten köyünden, 1937 doğumlu; *Şerife Şahin*, aynı köyden 1949 doğumlu.

¹⁴ *Ahmet Yılmaz*, Yelten köyünden, 1936 doğumlu olup dedelerinden kalma köyün alt kısmında bir evliyâda cöher bulunduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Seyhan köyündeki evliyadaki cöher ile ilgili olarak Seyhan köyünden, 1948 doğumlu *Fadime Abacı* bilgi vermiştir. Her iki kişi de da artık bu inancın kaybolduğunu kaydetmiştir.

setmek için “cöher kadar” denilmesi de yenilen cöherin şifa amaçlı ve çok az yenildiğinin göstergesidir.

e. Müres (Miras) Tavası: Aileler miras bölüşürken paylaşılamayan bir kap, miras (müres) tavası olarak adlandırılırdı. Bu tava veya kap aile içindeki hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanılırdı. Hasta olan hayvana dua edilerek bu tava sürülürdü. Sütten kesilen veya memesi yara olan bir hayvan için en sık başvuru- rulan yöntemdi.¹⁵

f. Kömür Koyma: Akrabalar dışındaki bir oymağa veya aileye süt veya yoğurt için damızlık (maya) verilirse nazar değmemesi için, verilen bu yiyeceğin içine ocaktan bir küçük kömür parçası konularak verilirdi.¹⁶

g. Yavşan Otu ile Çimdirmeye: Hasta olan insanların yavşan otu ile kayna- tılan su ile yıkandığında iyileşeceğine inanılırdı. Sürekli bir şeylerden tiksinen in- sanların da yavşan otu ile yıkandığında bu sorundan kurtulacaklarına inanılırdı. Gerekli zamanlarda kullanmak için her aile yaz aylarında mutlaka bir kenara yav- şan otu koyardı. Özellikle her şeyden tiksinen, midesi bulandığı için kusan insanlar, daha çok da çocuklar yavşan otu ile yıkanılırdı.¹⁷ Bu gelenek günümüzde devam etmektedir.

h. Nazara Karşı Davun (Daanağacı-Şimşir Ağacı): Nazar değmemesi için Davun ağacının süslenmiş bir parçası evlere, arabalara, çocukların elbiselerine, beşiklerine ve hayvanların boyunlarına mavi boncuklarla birlikte asılırdı.¹⁸

---

¹⁵ *Fadime Sağlamer*, Yelten köyünden, 1929 doğumlu.

¹⁶ *Salih Yılmaz*, Yelten köyünden, 1943 doğumlu; aynı köyden *Mehmet Şahin*, 1944 doğumlu.

¹⁷ *Elif Şahiner*, Seyhan köyünden, 1938 doğumlu.

¹⁸ Zile, Sulusaray, Yeşilyurt, Artova Çekerek ve Kadışehri gibi Tokat ve Yozgat'ın birbirine sınır ve kültürel yapı itibari ile çok benzerlik gösteren yerlerinde Çitlenbik ağacına Davun (Dâân ağacı) denilmektedir. Hatta Zile'de Davunlu Dede ismi ile anılan bir ziyaret vardır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Mustafa Şahin-Karabacak Yusuf, *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*, Tokat 2006, s. 43; Mustafa Şahin, “İlk ve Ortaçağlarda Zile”, *History Studies*, Volume 5, Issue 39, May 2013, s. 217. Bu gelenek hâlâ yaşamaktadır. Çocukluğumuzda beşiğimiz mavi boncuklarla birlikte bu ağacın oymalı ve süslü küçük parçaları ile korunurdu. Bazen küçük bir çatal iğne ile kişilerin elbiselerinin omuz kısmına iliştilirdi.

1. Yel Durması: El, kol veya ayakları ağrıyan insanların iyileşmesi için ince bir ipe dua okunup kol veya ayağına bilezik şeklinde takılmasıdır.

2. Diğer İnançlar

a. Kurt Ağzı Bağlama: Her kimin bir hayvanı kaybolduysa onu dağda kurt yememesi için dînî bilgisi iyi olan birisi bir bıçağın ağzını kapatarak ona dua okurdu. Böylece hayvanı dağda kurtların yemesinin önleneceğine inanılırdı. Hayvan bulunana kadar bıçağın ağzı açılmazdı.¹⁹

b. Salı ve Cuma Gününün Uğursuzluğu: Salı günü işe gitmenin uğursuzluğuna inanılırdı. Bir insanın bugün başına bir belâ gelse sebebi Salı günü iş yapmasına bağlanırdı.

Bu konuda geçmişte bölgede meşhur olan Deli Havze'nin (Hafize) Salı günü başına gelen kötü bir durum için söylediği ve özet kısmında sadece bir dörtlülüğünü söylediğimiz türküsü çok meşhurdur.²⁰

Cuma günü ise mü'minlerin bayramı kabul edildiği için mümkün olduğu kadar işe gidilmemesine, bugün etrafta belâ dolaştığından çok dikkatli olunması, hal ve hareketlere dikkat edilmesi ve gerekirse Cuma namazı dışında sokağa bile çıkılmaması gerektiğine inanılırdı. Lâdik köyünden olup yörenin önde gelen din önderlerinden Memişoğlu'nun çocuklarına Cuma günü yanından ayrılmamalarını tembihlediğini dayım Salih Yılmaz'dan çocukluğumda işitmişim.

c. Eneme Geleceği: Her ailenin kendine mahsus bir eni vardı. Bu ailenin kendi hayvanlarını diğerlerinden ayırt etmesi için kullanılırdı. Kayıp hayvan sağ kulağı delik, sol kulağının ucu kesik, sağ kulağı yirik, sol kulağının arkası bir bıçak ağzı kesik vb. tarifi üzerine sorularak aranırdı.

---

¹⁹ Çocukluğumda ne zaman ineğimiz, eşeğimiz veya başka bir hayvanımız kaybolduysa babam beni bir bıçak ile köyümüzün o zamanki imamı olup aslen Dabana köyünden olan Mustafa Hasdemir'e veya köyün dînî bilgisi bakımından önde gelenlerinden olan Hızır lakaplı Mustafa Taşkın'a Kurt Ağzı bağlaması için gönderirdi. Hayvan bulunana kadar da bu bıçağı açmazdık.

²⁰ Bu konuyla ilgili en iyi örnek özet kısmında verilen dörtlüktür. Ovacık köyünden olup müzik yeteneğine sahip ve şair olan *Tahir Erdoğan* tarafından 1988 yılında Zile'ye misafir geldiğinde benim de bulunduğum bir ortamda kasete alındı. Hâlâ bu kaset mevcuttur. *Havze (Hafize) İrkilmez 1906 doğumlu olup 1970'li yılların ortasında vefat ettiği söylenmektedir.* Tahir Erdoğan ise 1938 doğumlu olup 1993 yılında vefat etmiştir.

3. Yemekler ve Yiyecekler

Bu başlığa sadece yemekler diye bir başlık koymama sebebimiz anlatılan şeylerin bir kısmı yemek iken bir kısmı yemek değil ancak yenilmek için hazırlanan maddeler olmasındandır.

a. Karaharman: İçi olgunlaşmış ancak ne tam yeşil ne tam sararmış alata tavlı nohutların otları ile birlikte koparılıp gazel, saman veya çipil adı verilen ince odunların alevinde yanmayacak şekilde pişirilmesi. Bu pişirme işi çok kısa süreli olur ve nohutların yanmamasına özen gösterilir. Yakmak için kullanılan malzemelerin ince odun, gazel, yaprak veya saman seçilme sebebi çabuk yanıp bitmesi içindir. Nohutlar piştikten sonra yanan malzemeler dağıtılarak içinde pişmiş olan nohutlar kapçuğundan çıkarılıp sıcak olarak yenir.²¹

b. Ütme: Buğday başaklarının olgunlarından yapılır. Buğdayın kılçıklı, yerel deyim ile Çalıbasan çeşidinden olması gerekir. Başakların büyüklüğü seçilir. Buğday başaklarının içinin olmuş ancak kendisinin yarı yeşil yarı sarı olması gerekir. Toplanan bu başaklar yukarıda karaharman konusunda anlatılan çeşitteki malzeme ile hafifçe pişirilir. Daha sonra bu ateş dağıtılır vepişerek düşmüş olan başaklar avuç içinde ovulur. Üflenerek buğdayın saman kısımları ayıklanır ve sıcak halde yenilir.²²

c. Gılandır: Yeni yavrulmuş hayvanın süt vermeden önce ağız adı verilen ve memesinden sağılan süt benzeri sıvıdan yapılır. Ağız sağılıp bir bez ile süzülükten sonra tava veya geniş bir tencereye pişirmek için konulur. Yaklaşık yarım saat sonra üzerine yumurta kırılarak karıştırılır. Beş on dakika daha pişirildikten sonra indirilir. Bıçak veya kaşıkla kesilerek peynir kalıbı şeklinde servis yapılır. İstenilirse pişme aşamasında biraz şeker eklenebilir.²³

---

²¹ Araştırmamıza konu olan köyler içerisinde Nohut'un en çok yetiştiği Seyhan köyünden 1973 doğumlu *Hulusi Şahiner*.

²² *Ahmet Şahin*, 1969 Yelten köyü doğumlu; *Cemil Şahiner*, Seyhan köyünden, 1974 doğumlu.

²³ *Hacer Yılmaz*, Yelten köyünden, 1948 doğumlu.

d. Gavurga: Yufka yapılan sac ters çevrilerek ateş üzerinde hafifçe kızdırılır. Sacın üzerine bir miktar yağ eklenerek birkaç dakika bu yağın kızması beklenir. Daha sonra yörede yetişen Çalıbasan adı verilen iri taneli sarı buğday yıkanıp ayıklandıktan sonra saca eklenerek hafif kızarıncaya kadar pişirilir. Bu pişirme esnasında buğdayın yanmaması için sürekli karıştırılır. Daha sonra kendirin tohumlarından elde edilen çedene ilave edilerek bir miktar daha pişirildikten sonra tabaklara konularak yenir.²⁴

e. Gilik Köftesi ve Yuvalak: Bölgedeki en meşhur yemeklerden birisidir. İki çeşidi vardır.

1) Etli Köfte-Etli Gilik: Malzemeleri: Tavuk veya kırmızı et kıyması, bulgur, soğan, tuz, baharat, su ve köfte otu (reyhan).²⁵

Soğanların yenilirken ağıza gelmemesi için küçük parçalar halinde doğranmasına özen gösterilir. Tavuk ya da kırmızı etin kıymasının satır ile yapılması lezzeti için tercih sebebidir. Etten yapılan gilik için kıymanın yağsız olması giliklerin ve yuvalakların dağılmaması için tercih sebebidir. Ortalama on kişi için bir buçuk kg bulgur ve bir kilo tavuk ya da et kıyması konulur. Ancak bu çoğu zaman göz kararı veya elde ne kadar etin var olmasıyla ilgilidir. Madenî veya plastik leğen yerine mümkün ise ağaçtan yapılmış tekneler tercih edilir. Bu köylerde köfte yapımı için özel küçük köfte tekneleri vardır.

Bulguru yoğurup kıvama getirmek zahmetli bir iştir. Üstelik fazla su koyarak bulgurun şişirilmesi de emeğinin boşa gitmesine sebep olur. Köfte yoğurmanın bu işin ilmini iyi bilmesi gerekir.

Yapılışı: Bulgur, kıyma, köfte otu, baharat, tuz ve diğer malzemeler tekneye konularak su eklenmeden bir miktar yoğrulur. Daha sonra biraz su eklenerek yoğurma işlemi devam eder. Yaklaşık bir saat bu yoğurma işlemi devam eder. Yoğrulurken ara sıra tuz ve baharat eksikliğinin olup olmadığı kontrol edilir. Eksik varsa eklenir. Bu eksiklikler oturanlara da tattırılan olmamış köfte ile sorulur. Ona

---

²⁴ *Yüksel Biber*, Seyhan köyünde 1962 de doğdu. Gümüşsu köyüne gelin gitmiştir.

²⁵ Reyhan köfte ile o kadar özdeşleşmiştir ki yörede kimse bu bitkiyi reyhan olarak bilmez ve herkes köfte otu demektedir.

göre eksiklikler tamamlanır. Yoğurma esnasında zaman zaman azar azar su ilave edilir.

Yoğrulan bu köfte harcının yumuşayıp yenilir hale gelip gelmediği yenilerek kontrol edilir. Yenilecek hale gelmişse isteyenlere çiğ olarak sıkmaç adı ile avuçta sıkılan bir miktar köfte verilir. İsteyene de pişmiş hâli verilir. Pişirme işlemi için hazır olan köfteler avuç içi büyüklüğünde ve daire şekline getirilir. Buna gilik denilir. Gilikler mümkün olduğu kadar meşe odununun közü üzerinde pişirilerek yenmeye hazır hale getirilir. Pişirilirken közün harlı olmamasına dikkat edilir. Aksi halde giliklerin dışı yanar, içi ise çiğ kalır. Pişirilen bu gilikler çay veya ayran ile birlikte sıcak veya soğuk haliyle yenilebilir. Ancak asıl lezzeti yapıldığı anda sıcak haldeyken yenilmesindedir.²⁶

Yuvalak: Yoğrulan köfte gilik yerine yuvalak da yapılarak yemek şeklinde yenilir. Yuvarlama işleminden önce dağılmaması için köfte üzerine yumurta kırılıp birkaç dakika daha yoğrulur. Yoğrulan bu etli köfte misket büyüklüğünde yuvarlanır. Tencereye yağ, salça, baharat, tuz ve su konularak yaklaşık kırk, kırk beş dakika pişirilir yenilmeye hazırdır.²⁷

Aslında köfte yapma işlemi bu köylerde adeta bir ritüeldir. Köfte yoğrulmaya başlarken ev halkı çoğu zaman komşular bir arada koyu sohbeta dalarlar. Daha çok misafir geldiğinde köfte yapılır. Bu ona verilen değeri gösterir. Çocukluğumuzda çoğu zaman yılda birkaç defa et ya da tavuk görebilen ailelerimiz zaten bu miktarı az olan eti pişirmek yerine herkesin tadabileceği köfte hâline getirirlerdi.

2) Kısır Gilik veya Kısır Köfte: Etsiz yapılır. İnce bulgur olan düğ, salça, tuz, baharat, soğan ve su ile yapılır. Düğ içerisine belirtilen malzemeler konularak yoğrulur. Bu yoğurma esnasında ara sıra azar azar su ilave edilir. Bu suyu iyi ayarlamak gerekir. Fazla su eklendiğinde düğ şişer ve lezzet kalmaz.

---

²⁶ Gilik yoğrulması zor olduğundan çok miktarda yapılacaksa erkekler tercih edilirdi. Seyhan köyünden 1942 doğumlu *İbrahim Abacı* da gençliğinde düğün, mevlid ve ziyafet amaçlı çok çeşitli etkinlikte gilik yoğurduğundan bahsetmiştir.

²⁷ *Fatma Şahin*, Yelten Köyünden, 1947 doğumlu ve *Fadime Abacı*, Seyhan köyünden 1948 doğumlu.

Yoğrulan bu köfte harcının yumuşayıp yenilir hale gelip gelmediği yenilek kontrol edilir. Yenilecek hale gelmişse isteyenlere çiğ olarak sıkmaç adı ile avuçta sıkılan bir miktar köfte verilir. İsteyene de pişmiş hali verilir. Pişirme işlemi için hazır olan köfteler avuç içi büyüklüğünde ve daire şekline getirilir. Köz üzerinde pişirilerek yenmeye hazır hale getirilir.

Genellikle uzun kış gecelerinde veya kadınların komşuları ile birlikte yufka yapmalarının sonunda (ekmekten kalkmak) et bulunmadığı için yapılır. Kısır gilik bazen bir tercih olsa da eskiden genellikle fakirlik sebebiyle veya et bulunmadığı zamanlarda etli köftenin alternatifi olarak yapılırdı.

f. Mantar Pilavı: Mayıs ve Haziran aylarının vazgeçilmez yemeklerinden- dir. Bu aylarda bölgede bolca bulunan mantarlar doğadan toplanır. Yıkayıp ayıklandıktan sonra ince ince doğranarak bulgur ile birlikte pilav yapılır. Doğranan mantarlar mümkünse tereyağında hafif dağlandıktan sonra su, bulgur, tuz eklenerek pişirilir. Doğal kır mantarının lezzeti, yörenin doğal otları ile beslenen hayvanlarının tereyağı ve en doğal Çalibasın buğdayından en ilkel ama en doğal halde yapılan bulguruyla nefis bir tada dönüşür.

g. Pââla Pilo (Bakla Pilavı): Yörede fasulye için pââla (Bakla), pilava da Pilô denilmektedir. Tüm köylerde nadir bilinen ve çok az yapılan bir pilav çeşididir. Seferberlik ve II. Dünya Savaşı'nın yokluk günlerinde doğadaki her şeyden bir yemek yapabilme becerisi göstermiş olan ve aslen Ovacık köyünden olan rahmetli anneannem Ücün elkaplı Zeycan Yılmaz'ın yaptığı ve dayıoğulları ile tadına doyamadığımız bir pilavdı. Pilava kuru fasulye konulabildiği gibi kış için yeşil halde kurutulmuş fasulye de konulurdu. Gerisi genel olarak nohutlu bulgur pilavı ile aynıydı.²⁸

---

²⁸ Ovacık köyünden Yelten köyüne gelin giden 1909 doğumlu olup 1990 yılında vefat eden Ücün lakaplı anneannem *Zeycan Yılmaz*.

4. Düğünlerde Bazı Gelenekler

a. Yuha Görme: Düğünün başladığı ilk günde kadınların evlerinden düğüne destek için götürdükleri yemeklik malzemelerdir. Bu malzemeler genellikle bulgur, makarna, tavuk, tarhana ve şeker gibi yiyeceklerdir.

Yuha görme iki anlama gelmektedir. Birincisi yufka görme anlamına gelir. Çünkü düğün günü düğün evinde komşular düğünde yenilecek ekmek için yufka yapmaktadırlar. Bu nedenle yuha (yufka) görme denilir. İkinci anlamı ise bundan öte daha derin bir anlam taşımaktadır. Düğünün ilk günü komşu kadınların düğün evine götürdükleri yiyecekler yardımın ilk adımıdır. En basiti ve en ucuzudur. Asıl yardım töre denilen ve güvey çimme günü yapılan para ve altın yardımıdır. Çünkü yörede bütçem yuha, altı yuha gibi yuha (yufka) kelimesi ince, az, sınırlı ve kolay gibi başka anlamlara da gelmektedir.

b. Danışık: Düğünün başlamasından bir gün önce köy bekçisi veya bir başka kişi tarafından düğün organizasyonundaki iş bölümünün gerçekleşmesi için yapılan davettir. Bu toplantıya çoğu zaman düğün sahibine en yakın akraba ve komşular davet edilir. Toplantıda düğünde kimlerin hangi görevi yapacakları ve düğünün kaç gün süreceği gibi düğünün sorunsuz şekilde tamamlanması için yapılması gereken işler konuşulur.

c. Bayrak Asma ve Bayrak Yemeği: Köyde düğünün başladığı gün cerek adı verilen uzun ve sağlam direklere bayrak soğan ve elma takılıp dualarla dikilir. Aynı günün akşamında köylüler bayrak ekmeği denilen ve düğün sahibi tarafından verilen yemeğe davet edilir.

d. Nikâh Ekmeği: Bu köylerde çocukluğumuzda bir hafta devam eden düğünler artık üç gün sürmektedir. Gelin almadan önceki gün güvey çimme günüdür. Bugün damat evinde altın veya para olarak töre atılır.²⁹ Yemek verilir. Güvey damatlıklarını giyer. Bugünün akşamında gelinin evinde komşulara yemek verilir. Bu yemek aynı köyde ise damat evinden gelir. Ayrı köyde ise etlik hayvan, yemeklik malzemeler ve yemeği hazırlayacaklar yemek yapmak üzere önceden köye gönde-

---

²⁹ Düğün sahibine verilen yardımlar için töre atmak deyiimi kullanılmaktadır.

rilir. Bunlar yemek yapar. Yemek dağıtım ve organizasyon işi ise kız tarafının akrabaları tarafından gerçekleştirilir.

e. Kız Başı Yıkama: Gelin, babasının evinde kaldığı son gününden sonra yani erkek evinde güvey çimdiği gün kız da köy yunağında veya bir arkadaşının evinde yıkanır. Gelinlik elbiseleri giydirilir ve süslenir. Gelin son gününü babasının evi yerine arkadaşları ile geçirir.³⁰

f. Eşeğe Ters Bindirme veya Suya Bastırma: Yukarıda belirttiğimiz gibi düğün başlamadan önce yapılan danışıkta düğün için kahveci, yiğitbaşı, düğün kâhyası gibi işleri kimin yapacağı kararlaştırılırdı. Bu görevlilerden biri düğün sırasında herhangi biri geleneğe uygun olmayan bir davranışta bulunursa veya bir şeyi eksik yaparsa cezalandırılırdı. Cezasının karşılığı olarak da ortaya kaz, tavuk kesip ikram etme gibi et ile ilgili bir şey konurdu. Cezalı olan ya suçunu kabul edip bu istenilenleri yerine getirirdi ya da eşeğe ters bindirilerek köyün içinde dolaştırılır ya da elbiseleri çıkarılmadan mevsim kış bile olsa su dolu petniye (yalak) batırılarak ıslatılırdı.

g. Damat Kaçırma: Güvey çimme günü ve gelin alınmasından sonra gerdeğe kadar olan dönemde damada yiğit başlarının çok iyi sahip çıkması gerekir. Aksi halde damat kaçırılabilir ve yüklü miktarda bahşiş verilmesi gerekebilir. Nitekim çok eski zamanlarda Yelten köyünde Hacıbal Özbudak kaçırılmış ve üç gün boyunca bahşiş yeterli bulunmadığı için samanlıkta bekletilmiştir. Bu süreçte ise sadece su ve kuru ahlat kurusu yemiştir. Burada ilginç bir nokta da damadın gelenekler icabı kendisini kaçıranlara karşı koymaması ve bulunması için herhangi bir çaba içine girmemesidir.³¹

h. Vekilcelik: Gelin, baba evinden alınmaya gidildiğinde daha çok gelinin erkek ve en büyük ağabeyine verilen paradır. Bunun belli bir miktarı yoktur. Kız tarafını mahcup etmeyecek miktarda olmalıdır. Ancak bazen bunun çok abartıldı-

---

³⁰ Nuran Yılmaz, Yelten köyünden, 1972 doğumlu olup, Ankara'da ikâmet etmektedir.

³¹ Bu hikâyeyi 1911 doğumlu olup 1984 yılında vefat eden anne tarafından dedem *Hacı Mehmet Yılmaz*'dan dinlemiştim.

ğına ve gelin alınmadan önce pazarlık yapıldığına çocukluğumuzda şahit olundu. Bugün ise bu gelenek kaybolmak üzeredir.³²

ı. Bayrağın Pîri: Gelin almaya giden damat tarafındaki düğüncü denilen gurubun önünde bir kişi bayrağı taşırdı. Bu kişi sıradan olmazdı. Bayrak ve sancak hakkında bir takım bilgilere sahip olması gerekirdi. Gelin tarafının komşuları gelini uğurlarken bayrağı taşıyana onun hakkında sorular sorarlardı. Genellikle bayrağın pîri kim sorusunu sorarlardı. Eğer bilemezse bayrak elinden alınırdı ki bu damat tarafı için küçültücü bir olaydı. Bahşişlerle razı edilerek bayrak geri alınırdı.

j. Yastık Kaçırma: Gelinin eşyaları baba evinden bir kağrı, at arabası veya traktöre yüklenilip damadın evine getirilirken gençler gelinin yastığını kaçırıp bahşiş isterlerdi. Bu yastık mutlaka bahşişi verilerek alınmalıydı.

k. Çerez Atma: Gelin damadın evinin önüne geldiğinde damat yüksek bir yerden işlemeli bir mendilin içine daha önceden koyulan leblebi, üzüm ve bozuk parayı gelinin duvağının üstünden yere saçardı. Çocuklar bu çerezleri yerler paralarını da alırlardı.

l. Gelin Attan İnmiyor: Gelin damadın evinin önüne geldiğinde gelini attan, kağrıdan, traktörden, arabadan kış ise kızaktan indirecek kişi indirmeden önce çoğu zaman şu şekilde bağıırırdı.

“Gelin attan inmiyor.

Sözünden dönmüyor.

Kayınbabası ne veriyor?”

Bunun üzerine kayın peder geline ne bağışlayacaksa onu söylerdi. Bazı kayınpederler ya gönülden ya uyanıklığa kaçıp ayaküstü söz vermemek için “; Yeter ki gelsin. Bu evin hepsi onun” anlamına gelen sözler sarf ederlerdi.³³

---

³² Düğün adetlerini en iyi bilenler düğünlerde en çok görev alanlardır. Yelten köyünden 1946 doğumlu okuma yazma bilmeyen *Satılmış Karabulut* da bunlardan birisidir. Çocukluğumuzdan itibaren birçok düğünde kahveci veya düğün kâhyası olarak görev almıştır. Her bir usulü en ince ayrıntısına kadar bilmektedir. Bizlere de bu konuda çok önemli bilgiler vermiştir.

³³ Bu geleneğe ilk defa 1985 yılında amcaoğlum *Burak* ve amcamın kızı *Fatma'nın (Fadik)* düğününde *Hacı Taşkın'ın* gelini indirirken rahmetli amcam Süleyman Şahin'e

m. Bahşış İçin Gelinin Bindığı Atın Önüne Çıkarılan Koyun Hikâyesi:

Bu ülkemizin hemen her yerinde görülmekte olup gelin arabasının önünün kesilerek bahşış istenmesi hadisesinin konumuz açısından ilginç yanı şöyledir.

Yelten köyünde köyün fakir kızlarından Deli Havze'nin gelin olarak damat evine gittiği esnada meydana gelen durumdur. Köyün gelenekleri icabı oradan koyunları ile birlikte geçmekte olan bir köylü koyunlarını gelinin bindiği atın önüne sürmüştür. Köylerin âdeti gereği gelinin burada yapması gereken şey o koyunu alıp atın üzerine kendi önüne koymasıdır. Gelin eğer bunu yapamazsa o çobana yüklü miktarda bahşış verilecektir. Zaten gelinin kayın pederi de fakir olduğu için koyunun değerine yakın bahşış vermesi mümkün değildir. Havze gelin, atın bir tarafından eğilerek koyunun sırtındaki yününden tuttuğu gibi orada bulunanların şaşkın bakışları altında kaldırıp atın üstüne koymuştur. Gelinin kayın pederi hem bahşış vermekten kurtulmuş hem de bir koyun sahibi olmuştur. Böyle bir yiğitliğe ne o güne kadar ne de ondan sonra rastlanmamış şaşılacak bir durum olarak yıllardır çevrede anlatılmaktadır.³⁴

5. Çocuk ve Genç Oyunları

a. Sizâle Bizâle (Size Gele Bize Gele): Yaklaşık yarım metre boyundaki bir çelik çomak çubuğu ile oynanır. Aslında bu tek başına bir oyun olmayıp oyuna ilk önce kimin başlaması ile ilgili bir seçimdir.

Çelik çomak çubuğunun bir tarafını birinci oyuncu veya oyuncu grubu, diğer tarafını ikinci oyuncu veya oyuncu grubu seçer. Belirlenen bir yere kadar sopa uzunlaşmasına size gele bize gele (sizâle bizâle) şeklinde seslice söylenilerek hedefe gidilir. Hedefe en son değneğin hangi ucu gelmişse o taraf oyuna ilk başlayan olur.

---

söylediğinde şahit olmuştum. O da bir kayın peder olarak, “Ula Hacoo gelsin yav. Bu evin hepsi onun” demişti. Oradakiler bu sözü çok beğenmişler ve çok gülmüşlerdi.

³⁴ Havze akıl olarak deli olmayıp, O'na mizacından dolayı deli denilmiştir. 1939 doğumlu ve hâlâ hayatta olan Yelten köyünden olup Ankara'da ikamet eden dayım *Ahmet Yılmaz* bu olayı 1911 doğumlu babası *Hacı Mehmet Yılmaz*'dan dinlediğini belirtmiştir.

b. Forah (Fotah) Oyunu: Ucu sivri ve alta yaklaştıkça genişleyen ve altı düzgün olan bir ağacın dikilerek uzakta kale diye belirlenen bir mesafeden vurulması ile oynanan oyundur. Forağın kaleye zıt arka tarafında bir izin çizgisi belirlenir. Kale taşının en fazla yarım metre forağa yakın yerinde de kale izin çizgisi belirlenir. Oyunda kaç kişinin olacağına dair bir kural yoktur. Ancak en az beş altı kişi olması oyunu daha zevkli hale getirir. Herkesin tek olabileceği gibi iki veya üç kişilik eşler halinde de oynanır.

Herkesin birer tane düzgün kalın ve yaklaşık bir, bir buçuk metre uzunluğunda değnekleri olur. Oyunda gödekçi (ebe) denilen forağı (fotağı) dikecek birilerinin seçilmesi gerekir. Bunun için her eş grubundan bir değnek bir kişinin kollarında toplanıp o kişi bu değnekleri başının üstünden arkaya atar. Üste gelen değnekler gödekçi değildir. Son değnek altta kalana kadar sürekli tekrarlanarak bir ya da birden fazla gödekçi belirlenip oyuna başlanır.

Belirlenen kaleden forağa oyuncular değneklerini isabet ettirmeye çalışırlar. Gödekçi denilen ebeler ise hem bu yıkılan forağı dikmek hem de ebelikten çıkmak için değneğin ucunu birilerine deydirmek zorundadırlar. Forak dikili iken izin çizgisini geçenler “bir bir bir” diyerek ebelenir (vurulur). Bazen biri, forağı vuramamış ve kalede vurulmamak için bekliyor olabilir. Gödekçilere yakalanmadan değneklerine ulaşip el veya ayaklarını deydirmişlerse onlar vurulmazlar. Kimsenin forağı vuramadığı veya ebeliğin uzun sürmesi durumunda izin denilen bir oyun aşamasına geçilir. Gödekçiler, “izin” denilince herkes koşarak değneklerini alıp “oylattım” diye havaya kaldırmak zorundadır. Kaldıramayan ya da en son kaldıran eşler izincidirler. Bunlar kaleden forağı vurup yukarıda belirttiğimiz forağın altındaki izin çizgisini geçirmezlerse gödekçiliği devr alırlar. Geçirirlerse gödekçiler ya birini vuracaklar ya da yeni bir izin zamanında birinin forağı vuramamasını veya vursa da izin çizgisini beklemeleri gerekecektir.³⁵

---

³⁵ *Mustafa Biber*, Gümüşsu köyünden, 1961 doğumlu; *Hikmet Yılmaz*, 1966 Yelten köyü doğumlu olup Tokat ilinin Zile ilçesinde ikamet etmektedir.

c. Sürahi: Bu da foranın basit ve taşlarla oynanan şeklidir. Belirlenen bir yerden sivri uçlu ve dikilen taşı kale denilen yerden başka bir taşla vurma oyunudur.

d. Eci: Küçük düz taşların üst üste dizilmesi ve eşlerin belirtilen bir kaleden taşları bir ayakkabı veya top ile devirmesidir. Eskiden top fazla bulunmadığından lastik ayakkabıların birisini çıkartarak oynanırdı. Kaleden bir top veya gödekçinin lastik ayakkabısının birisinin atılarak devrilen taşların ebe vuran tarafından dizilmesi, bu sırada gödekçinin bu taşları dizeni lastik veya top ile vurması (ebe yapmak için dokunması) şeklinde mücadeledir. Taşları vurulmadan dizeni eci der ve tekrar kaleden vurmaya devam eder. Bu vurma işleminden sonra gödekçi el değiştirerek oyun devam edilir.

e. Sıçan ve Uclama Oyunu: Yaklaşık bir metre uzunluğundaki değneklerle oynanan bir oyundur. Oyuncular değneklerini yere vurarak tengellendirme denilen şekilde en uzağa fırlatmaya çalışırlar.

Bunun benzeri bir oyun da uclamadır. Oturarak daha ince çubuklarla oynanan bir oyundur. Oyuncular oturdukları yerden çubuklarının bir ucunu yere vurarak en uzağa çubuklarını atmaya çalışırlar. Daha sonra en yakın olan ebe olur. Oyuncular çubuklarını daha önceki oturdukları kaleden ebenin çubuğunun üstüne değıdirmeye çalışırlar.

f. Gazguç Oyunu: Yaklaşık otuz kırk santim boyundaki küçük değneklerin bir ucu sivriltilir. Buna gazguç denilir. Bunlar oyuncular tarafından yere vurularak dik halde batması için çalışılır. Bu yapılırken diğeri oyuncunun yere batmış ve ya da batmadan yere düşmüş gazgucuna değmesi sağlanır. Bu işi başaran arkadaşının gazgucunu alır veya gazguç yerine başka bir odun parçası alır. Bu oyun oyuncuların oyunu ne zaman sonlandırmak istiyorlarsa o zamana kadar devam eder.

g. Çiğdem Oyunu: Karlı havalarda yavaş yavaş geride kaldığı ancak hâlâ soğukların etkisini gösterdiği baharın ilk günlerinde daha çok mart sonu ve nisan başlarında oynanan oyundur.

Mahallenin çocukları kar çiğdemlerinin ve sarıçiğdemlerin çıktığı zamanda çiğdemleri köklerinden sökerek rengârenk bir görüntü arz edecek şekilde odunsu bir dikenin dallarına yerleştirilirdi. Ellerine bir kap alırlar ev ev dolaşarak buğday, arpa veya bulgur toplarlardı. Evlerin kapısına gelen çocuklar “Çiğdem çiğdem çi-
cecik, haniya da bana kokecik. Verenin oğlu olsun, vermeyenin kızı ölsün.” şeklin-
de de tekerlemeler, şarkı benzeri sözler söylerlerdi. Toplanan bulgur pilav yapıp
yenilirdi. Buğday veya arpa ise bakkala götürülerek karşılığında daha çok bisküvi
veya kuruyemiş alınarak yenilirdi.

Bunların dışında beş taş ile oynanan eldaş, kemik ile gece ve dışarda oynan-
nan aşık oyunu, sekme (sek sek), istop, saklambaç, elim, sobe, yüzük, kabak, trak-
tör vagonları üzerinde köşe kapmaca ve Türkiye'nin bir çok yerinde düz bir tabaka
üzerine çizilerek oynanan üç taş ve dokuz taş oyunları en sık oynanan oyunlardır.
Kabak ve yüzük oyunları daha çok düğün odalarında oynanırdı.³⁶

h. Say Oyunu (Congulucuş): Koç katımı ayı olan kasımdan yaklaşık üç ay
sonra şubat ayında oynanan yetişkin oyunudur. Seyyar bir merdiven alınır. Merdi-
venin dört bir yanından dört kişi tutar. Bunlar ayakta iken merdiven ile birlikte
üstleri bir çul veya kilim ile örtülür. Bu merdiven deve kılığına getirilir. Önüne bir
deve çobanı seçilir. Kıyafetleri ile çobana benzetilir. Kadın kılığına girmiş iki kişi
gelin yapılıp. Bu şekilde ev ev dolaşılır. Bu dolaşma esnasında deveyi durdurmak
ve kontrol altında tutmak için çoban elindeki sopa ile arada bir uslu durmayan de-
veye vurur. Bu gerçekte merdivenin altındaki kişilere vurmazdır. Bu arada seyirlik
olan bu gösteriyi izlemeye köylüler dâhil olurlar ve ortaya çıkan komik durumlarla
eğlenirler. Evleri dolaşan deve, çoban ve gelinlere köylüler yağ, bulgur, un, şeker
veya durumuna göre başka şeyler verirler. Toplanan bu malzemelerle kadayıf
açılır, pilav yapılır, kaz ya da tavuk pişirilir, bakkaldan bu malzemelerin bir kısmı
ile kuruyemiş veya yenilecek başka malzemeler alınır ve hep birlikte yenilirdi. Bu

---

³⁶ Bu oyunu çocukluğumda Yelten köyünden 1974 doğumlu *Ayhan Sağlamer*, 1972 doğumlu *Cafer Şahin*, 1973 doğumlu *Necati Sağlamer*, 1971 doğumlu *Hanişi Yılmaz* ile birlikte çok defa oynayıp Dikmesöğüt köyündeki bakkaldan bisküvi aldığımızı ama aldığımız bisküvinin miktarının azlığından hayal kırıklığına uğradığımızı unutamam.

köyde çok önemli bir ritüel olup genç yaşlı, kadın erkek tüm köylü oyunun oynanmasını dört gözle beklerdi.³⁷

6. Deyimler ve Atasözleri

Aç yatıyo tahtenbeçte yatıyo: Fakir ama gücünün dışında harcayan veya varmış gibi davranan

Aferin diyene bi tas su içmek: Gaza gelen

Ağır otur batman getir: Olgun ol

Ah felek ah kimine gavun yedirdin kimine kelek. Bize de böyle bozu bayırı çok gördün felek: Sitem

Ahmed'in öküzü gibi bakmak: Anlamsız bakmak

Allah gardaşı gardaş yaratmış nasibini ayrı yaratmış: Herkes kismetini yer

Apba gar kesilmek: Birden beti benzi solmak

Alınan avlamak: Kandırmak

Atın önüne it çıkar gibi çıkmak: Her söze karışmak. Sözü kesmek

Balığ ambarı (Beylik ambarı): Çok yiyip içen. Kanara

Bamballamak: Sırtını sıvazlamak, şımartmak

Baş geçti bir külek ne kulpu var ne kulak: Atsan atılmaz, satsan satılmaz

Baş Çuvala: Plansız harcama. Rastgele. Hesapsız

Bir çöp kibrite bir karı boşamak: Pireye yorgan yakmak

Boğazı cuhurdamak: Bir yiyeceğe nefsi düşmek, çok canı çekmek

Canı güymemek: Sabırsızlanmak

Cıbirin kabadayısı: Fakir ama gösteriş meraklı

Cöh tüketmek: İnsanı boş yere üzme, nefesini tüketmek

Cırcırın ağzında: Tehlikenin en önünde

Culuk gibi yutmak: Lokmaları hızlı yutmak

Çarpana çalmak: Yoğun çaba sarf etmek

---

³⁷ *Zekeriya Karip* Seyhan köyünden, 1943 doğumlu; *Mahmut Şahin*, Yelten köyünden 1949 doğumlu.

Çeykellik çıkartmak: Huzursuzluk çıkartmak

Çıt demeden çalıya düşmek: Sabırsız. Her şeye inanan. Çabuk kanan

Çitçi maymun etmek: Rezil rüsvâ etmek

Dağ dayısı, d(t)avşan emmisi: Herkese yakın durmak. Herkesi akraba ve yakını gibi görmek

Dağdaki davşana pilav suyu koymak: Olmamış şeyden önce hayale kapılmak

Dalısına binmek: Başına belâ olmak, sürekli dalaşmak, bulaşmak

Defi delik: Sır saklamaz

Dek duran dekmuk yemez: Uslu durana bir şey olmaz

Dele devre konuşmak: Rastgele bilip bilmeden ölçüsüz konuşmak

Deveyi havudu ile yutmak: Az gözlü, günah sevap bilmeyen

Dıdının dıdısı kör baltanın dūdüsü: Çok uzak akraba

Dinini karalamak: Yalan söylemek

Dişinin dibini sorhutmah: Umutsuzca bir şeyi hayal etmek, bir şeye ulaşmamak

Dolak kurutmak: Boşuna vakit geçirmek

Döklüm döşşek-serme seriç: Darma dağınık

Dövüşene taş toplamak: Kavgayı alevlendirmek

Durdukça tuz kavurmak: İş çıkarmak

Düş azıtmak: Rüyada müstehcen görmek

Ekmeksiz adam: İyilikten bilmez

El tellalı: Her şeyi aleni olan, gizlisi saklısı olmayan

Elekten saca gitmemek: İyi yoğrulmamış hamur, ele avuca gelmez

Elini yüzüne un bulaştığını görünce değirmenci sanmak: Kişinin görünüşe aldanıp küçük görmek

Elma ağacının dibinde büyümek: Bencil

Erciyes'te kar varmış bayın canına değsin: Ulaşamadığın iyi şeyin sana ne faydası var

Erindiğinden eşeğe dayı demek: Üşengeç

Erinmek: Üşenmek

Erkek eşeğin sıpası olmaz: Annenin yerini baba tutmaz

Erkek eşek şansı olmak: Şanssız

Eveşmek: Bir işi başkasının yapmasını ummak

Eyâsi kalın: Vurdumduymaz. Yapılacak kötülüğü anlamaz ve çabuk unuttur

Feylinin ekmeğini yemek: Ettiğini bulmak

Gadillik olmak: Haksızlık olmak. Yazık olmak. Kötü şeyi hak etmemek

Gââl gââl ötmek: Boş konuşmak, sallamak, atmak

Garaçıyi (karakeçıyi) gören içi dolu yağ sanıyor: Görünüşüne bakıp varlıklı sanmak

Gardaş gardaşı atar yar başında tutar: Kardeş arasına girilmez

Gaybete yumurta pazarlığı yapmak: Görmeden olmayacak şeylerin pazarlığını yapmak.

Gaze gaşadı (Gazze gaşadı): Çok kalabalık oldu

Geçinin kötüsü eşmenin gözünden içer: Kötü insan bunu bilmez iyiyi arar

Gemini gevme: Ulaşamaz. Beş parasız. Aradığına ulaşamayan

Gıpcınmak: Çabalamak, bir şeye ulaşmak için harekete geçmek isteyip yapamamak

Gönül düştü kediye o da benzedi duduya: Gönül kötüye de düşse o çok güzel görünür

Gör (yap) benim için öğren senin için: Benim işimi de yapsan öğrenmek senin içindir

Göz belertmek: Kötü bakmak, gözle kızdığını göstermek

Gözle Memmet tren gelecek: Boşuna umutsuzca beklemek. Gelmeyecek şeyi beklemek

Gözünün goferi çekilmek: Yorulmak. Kör olmak. Arık. Zayıf düşmek

Haber habesi (heybesi): Her şeyden haberi olan

Hacil olmak: Mahcup olmak, utancından el içine çıkamamak

Hahını acuna goymah: Gerekli cevabı vermek, mücadeleden galip gelmek

Hak dinine gavuşturmak: Gereğini yapmak, cezasını vermek

Halep'te eşek izi aramak: Kalabalık yerde bulunması imkânsız aramak

Hapapa ıras gelmek: Ummadığı yerde birden bire karşılaşmak

Hastaya kar sormak: Birisine çok istediği şeyi isteyip istemediğini sormak

Hasan Hüseyin'e su vermez: Hiç kimseye faydası olmayan

Her akıl bir olsa ba (bağ) duvarı neylesin: Bir konuda her aynı düşünmeye-bilir

Her kütüğün başına karınca birikmez: Herkes sevilmez. Herkesin kapısı çalınmaz.

İngilbın üstünde durmak: Tam sınırda olmak. Oldu olacak, düştü düşecek, bozuldu bozulacak. Mudara

İdiris'in üğüttüğü ile durmak: Kendi kazancını değil atadan kalan mirası yemek. Zor görmemiş.³⁸

İrasa gelmek: Yakalamak, kötü amaçlı tam da rastlamak

İşi çamsıtmak: İşi zora sokmak. İşlerin karmaşık ve kötü hale gelmesi

İt gözlü: Kem gözlü. Kötü gözle bakan. Namussuz

İt ile çuvala girilmez: Huysuz ile birlikte zor iş yapılmaz, beraber olunmaz

İt kılı çam sakızı: Kıymetsiz, değersiz, sıradan

İtin kavurga yemesi: Olmayacak iş

İt yiyor şeytan duasını okuyor: İlgisi olmayan kimseler faydalıyor

İti ite buyuruyo it de dönüyo kuyruğuna buyuruyo: Verilen bir işi yapmayı herkesin bir başkasın buyurması.

İtin ayağını taştan esirgemek: Esirgeyecek kadar önemsiz kişilere değer vermek, korumak

İzi büyüğün harmanlardan geri dönmek: Bir müddet sonra yanlıştan dönmek

Kadere kırkbeş: Şansa, talihe

Kadir beklemek: Uykusunun gelmemesi. Genellikle yatmayan çocuk için kullanılır

---

³⁸ Yörede çiftçiliğin İdris peygamberle başladığına inanılır.

Kancık eşek şanslı olmak: Şanslı

Kefidek geçmek: Birden solmak. Aniden bayılmak. Ölmek. Üzüntüden mahvolmak

Kel Ali'nin başına dönmek: Darmadağın olmak. Virane olmak

Kelik görmek: Küçük görmek

Kendine kilim dokumaz başkasına halı dokur: Kendisinin kolay işi yerine başkasının zor işine dört elle sarılan

Kepik bile vermemek: En küçük bir parça bir şey bile vermemek

Kimin kağnısı gıcılarsa ona binmek: Kendisi olamayan. Her söze kanan. Gaza gelen

Kişmete kalkmak: Kıymete binmek

Kör öküz yemi gibi doldurmak: Bir şeyin çok doldurulması (yemek, su, çay vb)

Kuruya kurt düşmez: İyiye, doğruya ve sağlama bir şey olmaz

Küşüm çekmek: Kaygılanmak

Leççe yapmak: İtiraz etmek

Maçça etmek: Çıldürtmek

Maslahat delisi: Alenî dengesizlik

Maşuşlamak: İhtiyarlamak, düşkün olmak

Mat mat bakmak: Dalgın daldın bakmak

Mırığını yıkmak: Suratını asmak. Morali bozulmak

Mısır kiri: Çok kirli

Mızgı dar: Başkasının iyi şeyini istemez

Muhaat olmak: Sahip çıkmak, korumak

Musturlanmak: Naz yapmak

Nefsini kollemek: Canı çekenden az da olsa yemek

Neneye (nâneye) muhtaç olmak: Çok fakirleşmek

Olacak olursa devenin başında insanı guduz dalar: Olacaktan kaçılmaz

Oruç tuttuğu ile bayram etmemek: Geçimsiz

Öküz olup köpe sıçmak: Büyümüş gibi davranan, büyüdüğünü zanneden
Ölüsü olan bir gün delisi olan her gün ağlar: Akılsız çocuğun başa getirdik-
leri

Örkü uzamak: Şımarmak, haddi aşmak

Piçin babasını sormak: Gereksiz merak eden

Safiye'den vazgeçmek ama çaydan vaz geçmemek: Bir şeyin tiryakiliği

Semeri ile seksene gelmek: Pahalya mal olmak

Sıtkı sıyrılmak: Bir kişiden soğumak

Sini gelecek: Yemeği beğenmeyene daha iyi bir yemek gelecek diye şaka-
cıkta alay etmek

Sokak iti: Çok gezen insan

Sökün etmek: Akın etmek, birden yerinden oynamak. Kar sökün etti.

Şekerden helvayı bile yememek: Çok üşengeç ve nazlı

Teşne olmak: Seferber olmak

Tilki uykusuna yatmak: Uyuyor gibi yapmak

Toprak kemik gibidir. Geven sonrakine bırakır: Dünya kimseye kalmaz tü-
tünleri tütsün de od vermez komşu olsunlar

Urum'da Kırım'da ne varsa aklına gelmek: Gerekli gereksiz her şeyi aklına
getirmek

Uylamak: Çok ısrar etmek

Vadesi yetmek: Eceli gelmek

Vakarsız akrabadan vakarlı düşman iyidir.

Vanılamak: Boş yere konuşmak

Vay yandıma düşmek: Pişman olmak, endişelenmek

Yahni etse suyunu vermemek: Hiçbir şeyini lâyıık görmemek

Yal kanarası: Çok yiyen, hak etmeyen

Yaşında Mısır'da eşşek kalmamak: Yaşı büyük ama gizleyen için yaşlı an-
lamında

Yeldirmek: Yormak

Yel vermek: Kışkırtmak

Yüzünü yumak: Yüz vermek. Ön vermek. Hatasını kapatmak

Zaraman ağlatmak: Zulüm etmek

Zemmini vermek: Birisi hakkında arkasından herkese kötü konuşmak

7. Tekerlemeler

Birisinin başında otuz iki yaşında.

Çiğdem çiğdem çiçekcik haniya da bana kökecik. Verenin oğlu olsun. Vermeyenin kızı ölsün.

Elim elim epenek elden çıkan kepenek. Kepeneğin yarısı. Yumurtanın sarısı. Elini öp koynuna sok.

Hacıbal hacca gider durur durur gece gider. Bi yumurtanın içinde kırk iki cüçük öter.

Hoptara leylim havası. Yandı pilav tavası. Ergen kızlar kaçıyor. Vermeyince babası.

İnne minne ucu dinne. Ballı hoca balballı hoca.

Kandırdım. Kambur eşeğe bindirdim. Yarı yolda indirdim.

Karaldı köz. Tükendi söz. Gahın (kalkın) gidin siz. Yatacaz biz.

Nal, mih, gurtul çih. Üzüm, herkeş evine düzüm.

8. Dua ve Beddualar

Allah sonu gelen (sonu iyi olan) kul-
larından eylesin.

Allah sürsün çıkarsın.

Babanın dibi.

Cıfit tohumu.

Kanına iliğine beh olsun.

Karaltısı kaybolasıca.

Karış karış uzayasıca.

Kör müsün? Diyene cevap: Kör ol da
köşeyi dolan. Yalını ye de çamdıyı
fırlan

Ödü büyüyesice.

Serkis tohumu.

Teneşirlere gelesice.

Töremiyesice.

Yanı kara gelesice.

9. Yerel Kelimeler

Aba: Anne

Âdırmah: Yükte, heybede veya tera-
zide bir tarafın ağır gelmesi

Ahaki: Olur ya

Âleş-âleşmek : durmak beklemek.

(Aleş beraber gidelim. Su basında
aleştik)

Âleşmek : Dalga geçmek

Algun: Suyolu

Allahababına: Kendiliğinden, sahip-
sizce

Andal: Sulamayı kolaylaştırmak için
tarlanın küçük bölümlere ayrılması

Anıştırma: Bir şeyi işaret etme, de-
mek isteme

Arık: Zayıf

Arimbeç: Bir ucu eğik olan veya eğik
hale getirilen alet

Asuvata: Yoğurt, süt, çökelik ve te-
reyağı gibi şeyler

Asüklü: Zavallı kadın, biçare

Aygun baygun çiçeği: Ay çekirdeği

Ayahçah (ayakçak): Merdiven

Badal: Merdiven

Bâde: müsaade

Behlemek: Yer ayırtmak, söz kesmek

Bennenmek: Kendini beğenmek

Bezi: Saç üstünde yapılan küçük
yufkanın yağlı hâli

Bıcahlık: Kap kaçak konulan yer,
üzeri açık mutfak dolabı

Bıldır: Geçen yıl

Bilig: Kur'a çekmek

Boğazsah: Boğazı büyük, ayıp olacak
şekilde boğazına düşkün olan

Buncaaz: Çok az

Buymak: Üşümek

Cââ: Düz alan

Câabe: Müsade
Cavratma: Bir şeyi vermeden önce
inrendirme, bekletme
Cendek: Büyük odun parçası
Cıfıt: Kavgacı, dokunulmaz
Cımbar: Dallarını kesilmiş iyi kalite
odun
Cırcır: Fermuar
Cırtma: At, eşek ve katırın çiftesi
Cil: Ekilen şeyin ilk defa toprak yüzünde
görünen yeşil hali
Cirbit: Göz çapağı
Comba: İki ile dört yaş arasındaki
erkek manda
Cool: Mercimek, nohut ve fasulyenin
kökleri yukarı gelecek şekilde küçük
desteler halinde toplanması
Cuu cuu cuu: tavuk çağırma
Cümbüzük: Çabuk ağlayan
Çalgı: Ahır süpürgesi
Çalhama: Ayrın
Çalınmak: Aranmak. Çalındım bu-
lamadım
Çalınmak 2: Felç geçirmek
Çap: Eğri
Çarşı: Mabetnin tavanındaki hezen-
den küçük uzun ağaç
Çavmak: Bozulmaya yüz tutmak (et)
Çavmak: Hafif uçmak

Çebiş: Keçinin oğlaktan büyük yav-
rusu
Çellemek: Aniden ölmek, çatlak
Çeykel: Huzursuzluk çıkarıcı, huysuz
Çiğleme: Çökellik
Çippik: Alkış
Çiit: Ay çiçeğinin çekirdeği dışında
kalan tüm bitki çekirdekleri
Çitil: Huysuz, sorun çıkarmaya me-
yilli
Çitil: Fidan
Çodürüçöş: Tahterevalli
Çoomak: Bir tarafın ağır gelmesi.
Ağdırmak
Çor: Tuz
Çöplük mollası: Horoz
Çütçük: Boyun
Daanağacı: Çitlembik ağacı
Dâarmi: Uzunlamasına
Dalamak: Isırmak
Dalga: Defter yaprağı
Dallama: Cepken
Dayak (h): Destek
Dazgir: İnsanları birbirine düşüren
Deyri: Zile Panayırı
Dıhız: Tava gelmemiş toprak
Dıvrak: Küçük, kibar

Didmek: Yün, pamuk vb.ni tellere ayırarak kabartmak. Pilav üstüne et dağıtmak
Dil kırmak: Şehirli gibi konuşmak, şîvesini konuşmamak
Dingiş: Zayıf, arık
Direngeç: Destek
Dovvah: Manda durdurma için seslenme
Dökme: Merteklerin üzerine döşendiği mertekten daha kalın çarşıdan küçük ağaç
Dörpüsüz: Ölçüsüz, ayarsız, döküp saçan
Döşlük: Çocuk önlüğü
Döşürücü: Dilenci
Dûdü: Balta veya keserin çekiç yerine kullanılan arka kısmı
Dutah (Tutak): Sıcak bir şeyi tutmak yapılan için ortası iple bağlı iki parça bez
Dürmeç: Dürüm
Düzençi: Yalancı
Ebula (Ebekulağı): Salyangoz
Eççcik: Az
Ekcem: bilmiş
Ekdi: Birisinin yanından hiç ayrılmayan

Ekmek Görme: Mevlitten sonra ikram edilen yemek
Ekleşme: Tartışma
Elavay: Yavaş
Elçim: Tutam, bir demet
Eli eğri: Hırsız
Emâçer: İşe yarar
Eme: Babanın kız kardeşi, hala
Enek: Bilye, misket
Emişik: Aynı kadından süt emmiş, kardeş olmayan çocukların her biri
Emmideş: Baba soyundan gelen erkeklerin yakınlık derecesi
Enim gunum: Yavaş yavaş. Acele etmeden
Enim-Kelââm. Hısımım-akrabam
Eremük: Zayıf, çelimsiz
Evek: Bir dönüme yakın toprak parçası
Fehm: Görme. Gözlerim fehmetmiyor
Fenkme: Yorgun düşmek
Feyil: Tiyet
Fışgı : Hayvan güvresi. Kôn
Fışgı : Huysuz ve kötü yoldaki kadın
Fırdalayın: Çevresinde
Fışlah: Sarı
Fidayi bir: Sadece bir
Gabınsımak: Hak etmediği halde sahip olmaya çalışmak

Gahırdah: Eritilen kuyruk ve iç yağından kalan posa

Galos: Kötü huylu, namussuz adam

Galuç: Ot yolmak için kullanılan yarım daire şeklinde ince sapının ağaç içine yerleştirilmiş alet

Ganara: Açgözlü, doymak bilmeyen, bedavacı

Gapcu: Nohut, mercimek ve fasülye gibi bitkilerin meyvelerinin içinde saklandığı kısım

Gardoo: Patates

Garsamba: Karmaşa, keşmekeşlik

Garıştırma aşısı: Yayla çorbası

Gâşamak: yerinden oynamak

Gaşarmak: Yapabilmek, becermek

Gatılı: Ayran

Gazguç: Bir ucu sivriltilmiş ince odun

Gecgere: Harç, çamur, kum taşımakta kullanılan tahtadan yapılan, etrafı kapalı, üstü açık dört kişi ile taşınan alet

Gerimşek: El değirmenlerinin üst taşının ortasındaki deliğe konulan ağaç ya da demir bir aygıt

Gettim: Zile Panayırı

Gıpcıtmak: ot gibi bitkileri kökünden sökmemek, bir kısmının kopup elinde kalması

Gırçılı: Yaşı geçmiş ihtiyar ama kendine yakışmayan şekilde davranan

Gısgı: Disiplin

Gısmih: Cimri

Gıtmir: Cimri

Gıvıtmah: Küçük aralık bırakmak.

Kapının aralıklı bırakılması

Gidişmek: Kaşınmak

Gişi: Koca

Golan: Semerin yerinden oynamaması için eşeğin karnı ve kuyruğu altından dolaştırılan geni ebatlı ip veya kayış

Gonah (sağırnun ile) başta bulunan kepek

Gônümek: yanmaya yakın

Gôô keçemen: Kertenkelenin büyük ve yeşil olanı

Gôô: Yeşil

Goo-goo: dedikodu

Gop gop hastalığı: İshal

Gopey: Tazı

Goşam: Avuç dolusu

Goşma: Ahşap evlerde odanın ağaçlı üst (tavan) kısmı

Gölek: Küçük göl

Gövmek: Yeşermek	Hevüs: Çift sürülürken her sürülen alan ile sürülmemiş alan arasındaki boşluk
Gövmek: Morarmak	Heyikleme: İzleme, seyretme
Gözlemek: Beklemek	Hezan: Dökmelerin üzerine döşendiği dökmeden daha kalın ağaç
Gubaşlıh: Sırayla	Hıc: Yeni doğum yapmış hayvanların sütten önceki ağız da denilen sütü
Gubuduh: Dedikodu	Hoca Mektebi: Mahalle mektebi
Gûccâ (Küçük ağa) : Kız kardeşlerin en büyük abileri	Hormek: Büyük baş hayvan bağırmasına verilen isim
Gûdûk: Köpek	Höbermek: Sinirlenmek, parlamak
Gunnamah: Mundar hayvanların yavrulaması	Ihmak: Devenin çökmesi, oturması
Gurpidenek: Aniden düşmek	İlınğaç: Tarlada beşik yerine ağaca asılı olarak küçük çocuklar için oluşturulan salıncaklı yatak
Gurum: Vücudun oluşu yapısı	İngılıb: Sınırdaki, oldu olacak, düştü düşecek
Güdül: Tahta kepece	Irgatlıh: Bitkilerin kesilmesi toplanması. Hasat öncesi işlem
Günülemek: Kısıkanmak	Işmar: Göz etme, gizlice göz işareti
Güvmek: Bırakmak	Iymak: Çaput, kumaş vb. gibi şeyleri dilmek
Hahtan fidayi: Sadece bir	İbe: Kaz kovalama sesi
Hahlı vecli: Doğru dürüst, kuralına göre	İbi ibi ibi: kaz çağırma sesi
Halevet: Kıymet	İdare: Gaz yağı ile yanan, camsız başında fitil olan is saçan aydınlatma cihazı
Hapapa: Birden karşı karşıya gelme, tesadüfî karşılaşma	İlee: Değil mi?
Hatallah: Hiç durmadan	
Hayat: Mabeyn, sofa	
Hekir: Balın içindeki balmumu	
Heri: Yahu	
Hers: Kızgınlık	
Heştad: Huysuz ihtiyar	

İlenger: Geniş pilav kabı	Kırışmak (gırışmah): Kendini be- ğenmek
İrahat döşeği: Hastanın ölmeden önce yattığı son yatak	Kırklık: Makas gibi ama daha büyük ve kaba koyunyünü kesme aleti
İtâa: Hamutun işlenmesi sırasında üzerindeki çul	Kırmaşmak: Oynamak, kımıldamak
İt direseği: Gözde çıkan arpacık	Kızan tutmak: Dişi köpeklerin çift- leşme isteği
İtleme: Kışkırtma	Kızılca: Ispanak gibi yenilen bir tür ot
İvitleme: Kurcalama	Kinik burun: Küçük burun
İt yitiği: Kaybolan şeyin bir türlü bulunamaması	Kişiflemek: Gözcülük yapmak
Kâh: Zirve	Kişmete binmek: Kıymete binmek, kıymetlenmek
Kart: Kendini beğenmiş, bön	Koğcu: Dedikoducu
Katır Göbeği: Bir tür ince uyun içi siyah ve yenilen mantar	Kolleme: Nefsini avutmak
Kekitmek: Sırayı bozmak, beklene- nin dışında	Komeli: Toptan
Kemçürme: Edepsizçe karşı çıkmak, sırtarmak	Kôn: Hayvan gübresi
Kepik: Küçük ve kıymetsiz yiyecek parçası	Kop (o-ö arası telaffuz): Kağnıda öküzün arkasında kalın ve dışa uza- nan tahta kısım
Kerçine: Nisbet yapmak,	Körbakuş: Baykuş
Kerme: Kış boyu ahırda kalan yazın kazınan hayvan gübresi	Kösek: Ağaçtan yapılmış kaldıraç
Kes: Fiğ, Nohut, Fasülye ve merci- mek gibi bitkilerin samanı olup sa- mandan çok daha değerlidir.	Köstü: Geleni
Kes: Et veya tavuk döner	Kösüre: Bileme taşı
Keşik: Sıra	Kulleme: Yer kapmak
	Külük: balyozdan küçük çekişten alet
	Künde: Her gün
	Küşüm Çekmek: Kaygı, merak
	Loc olmak: Çok ıslanmak

Loo: Ahşap evlerin su geçirmemesi için üzerinde gezdirilen büyük yuvarlak taş

Malamat: Kötü, rezil

Mamman: Saf

Martava: Palavra

Maya: Dişi eşek

Mehekli: Hastalıklı

Mesimek: Önemsemek, dikkate almak

Mırıl: Çamur bataklık

Mısmıl: Doğru dürüst

Mızgı dar: Başkasının iyi şeylerini istemeyen

Mil: Tığ

Modul: Sopa ucuna yerleştirilen küçük çivi ile daha çok çiftte veya binek hayvanların gitmesi için dürtmeye yarayan araç.

Mucur: Bir ölçüğün dörtte biri

Mucur: Uruplanın dörtte biri

Müdâne: Tenezzül

Müş: Belirsiz

Namazlaa: Seccâde

Nefaat: Ne zaman, ne vakit

Nehas: Nasıl oldu da, hayret

O ne şaal: Ne halde

Onart: Düz, doğru

Ôndere: Öküzleri çiftte veya döven-
de sürmek için kullanılan uzun çubuk

Oonduruk: Ekilen ürünün sonradan zamansız yeşermesi

Oorseme: Mısmıl hayvanların doğal yollardan döllenmesi

Ôosâ: Yanan büyük odun parçası

Öçbe: İnat

Öhlez: Zayıf ışık

Ötoon: Geçen gün

Öz: Küçük dere

Özemek: Karıştırmak

Özelemek: Karıştırma

Palacı: Çerçi

Pan: Durgun, saf, anlamaz

Papara: Kısma, azarlama

Partal: Abartı, martava

Paşalı: Kadınların giydikleri uzun elbise

Payalanmak: Övünen

Pelver: Domates salçası ve kuşburnu marmelatına verilen isim

Pevlüke: Fabrika

Pıhpıh: Bulgurun una yakın incelikteki toz kısmı

Pinnik: Kümes

Pörsük: Solma, buruşma

Puçalamak: Zorda kalmak, tereddüte düşmek

Puharik: Eski usul baca

Pürpürüm: Semizotu

Pûr: Şekerpancarı yaprağı	Şeb: Tuzlu
Saati geçmek: Ölmek	Şefil: Yeşil sebzelerin veya buğda- yın haşlandıktan sonraki suyu
Sahu: Ceket	Şıltah: Gereksiz bağırma, yaygara koparma
Sail: Dilenci	Şikâr olmak: Kıt
Salahana: Çok gezen, işsiz güçsüz	Şip: Hızlı
Savah: Aptal, şaşkın, saf	Şişirtme: Balon
Seartmek: Koşmak	Sûûmek: Moda olmak
Selefeden: Bir şeyi emek çekmeden, bedavadan elde etmek	Taar: Büyük küp
Siimek: Köpeklerin işeyerek kendi alanlarını belirlemeleri	Tahtembeç: Sedir
Simidik: Yavaş, oyalanan	Tar: tavukların üzerine dizildikleri yerden yüksekte uzatılan ağaç
Simil simil: Yavaş yavaş	Tavan: Kiremit
Sokak iti: Çok gezen	Temek: Ahırdan hayvan pisliğinin atıldığı küçük pencere
Solapa: Ne yapacağı belli olmaz, rast gele konuşan, elleri ayarsız	Terkisalat: Dengesiz
Sorutmak: Ayakta dikilmek	Tığ: Döven ile sürülen buğday, arpa, fiğ gibi ürünlerin ayrıştırılmadan önceki hali
Sûûmsuz: Kanaatsiz, ayıp olacak şekilde boğazına düşkün olan	Tılhı: Küçük yayıklarda ayran ve çökelik yapmak için yapılan yayma işlemi
Sürüm: İş yaparken durulan baş kı- sım	Tille: Baston
Süümek: Modası devam etmek. Ge- çerli olmak	Tontu: Kökü yenilen yabani ot
Süüüm: iğneye bir kere takılacak kadar ip	Tosga: İki yaşından büyük ancak henüz yavrulamamış manda
Şapilya: Terlik	Tostan böcüğü: Hamamböceği, hay- van pisliği ile beslenen siyah böcek
Şargada: Yaramaz, kavgacı	
Şaştım aşı: Yapacak bulamayıp kafa- dan uydurularak pişirilen yemek	

Tuman: Kadın şalvarı	Yeen olmak: Sürekli olmak
Tusmak: Saklanmak	Yemlik: Tuzlanıp yenilen bir ot
Tüncüme: Kumaşın eskiyip incelmesi, tiftiklenmesi	Yen: Dişi hayvanların döl yeri
Urupla: Ürününe göre 14 ile 18 kg arasında değişen bir ölçek	Yennemek: Hayvanın yavrulamaya yakın olması
Us parası: Ders alma	Yer oynaması: Deprem
Uyluk: But, kalça	Yirmek: Kokmak
Ürelîn: Geçen gün. Dünden önceki gün	Yirmek: Yırtmak, kesmek
Ütmek: Kılı şeyleri yakmak, kumarda yenmek kandırmak	Yumuş buyurmak: Bir şey istemek
Verecek: Borç	Yülümek: Kılı kesmek
Verep: Bayır	Zââr bacak: Kısa boylu
Vırt cırt. İvir zıvır	Zanah: Kötü huylu ve kötü yollu kadın
Yaanni: Sırt	Zarek: Susam
Yağlık: mendil	Zavzu: Salatalık
Yanaz (Sağır nun ile): Huysuz	Zelve bağ (Zellebağ): Kağnyaya koşulan öküzlerin boğazlarından kağnının zelve denilen öküzlerin boyunlarının geldiği kısma bağlayan örülmüş kalın ip
Yanıkmaq: Sitem etmek	Zelve: Öküzlerin kağnyaya koşulan kısmı
Yar: Uçurum	Zıpcıh: Kötü yollu kadın
Yarımla: Uruplanın yarısı. Ürüne göre 6, 7, 8 veya 9 kg.	İbil: Çöp
Yarım mucur: Uruplanın sekizde biri	Zerze: Kapı kilitleme yeri
Yavuncumak: Yalvarmak	Zoo: Nohut, fasulye ve mercimek gibi bitkileri kökü yukarda kalacak şekilde biriktirme
Yazı: Düz alan	Zulba: Grup
Yeğnik: Hafif	
Yekdapdan: Aniden	
Yeen: Ağır. Çok. (Bol ürün verecek meyve ağaçları için kullanılır)	

Sonuç

Yapılan tarihî araştırmalardan ve yukarıdaki bulgulardan, altı köyün de çok köklü bir geçmişe sahip oldukları anlaşılmıştır. Milâdî 1372 tarihli şecereden ve 1474 yılından itibaren arşiv kayıtlarında bu köyler hakkında bilgilerin yer alması, yukarıda verilen bilgilerin ve elde edilen verilerin tarihsel açıdan çok daha eski örneklerle benzerlik göstermeleri buraların çok daha eski zamanlarda var olduğunu ortaya koymuştur. Üstelik yapılan ekonomik faaliyetlerden bu yörenin o yıllarda bağlı olduğu parlak bir şehir olan Zile'nin ekonomisine önemli bir katkı sağladığı anlaşılmıştır. Bu katkı dokumacılık ve hayvancılık başta olmak üzere birçok alanda görülmüştür.

Kültürel faaliyetler konusunda yapılan çalışmalardan ise bu köylerin derin bir kültürel mirasa sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu derinlik düğün ve ölüm âdetlerinden yemek kültürüne kadar çok geniş bir alanda görülmektedir. Kullanılan kelimelerin bazılarının Farsça kökenli olması ve özellikle Azerbaycan coğrafyasında bugün dahi birçoğunun kullanılıyor olması ayrıca dikkat çekicidir.

Yapılan araştırma sonucu elde edilen gerek maddî gerekse sözlü unsurlar bölgenin bir hafızası niteliğindedir. Dağlar arasına sıkışmış olduğu için bugüne kadar bir kısmı korunabilmiş kültür unsurlarının kaybolmadan daha geniş araştırmalar yapılarak yazılı, görsel ve işitsel araçlarla kayıt altına alınması milli hafızamızın korunup gelecek nesillere aktarılmasında büyük önem taşımaktadır. Bu konuda özellikle Halk Bilimi ve Türk Dili ile uğraşan bilim adamlarımıza önemli görevler düşmektedir.

Kaynakça

1. Yazılı Kaynaklar

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Td 19, 79, 387.

Dünden Bugüne Kadışehri Belediyesi, Nokta Ofset, Ankara ty.

Gezer, Yalçın, “Şeyh Bahadır Zaviyesine Ait 774 Hicri Tarihli Vakfiye”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu (5-7 Mayıs 2016) Bildiri Kitabı*, (Ed. Kadir Özköse), Yozgat 2016, c. I, ss. 230-236.

Haniilçe, Murat, *XV ve XVI Yüzyılda Zile Kazası (1455-1574)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Tokat 2014.

-----“Vatan Topraklarındaki İmza: Türk Yer Adları, Zile Kazası Örneği (1455-1575)”, *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/2, pp. 89-135.

http://www.yerelnet.org.tr/ilceler/ilce_koy_nufus.php?ilceid

Kadışehir Belediyesi Resmi İnternet Sitesi <http://www.kadisehri.bel.tr/>

Köylerimiz *1 Mart 1968 Gününe Kadar*, Başbakanlık Basımevi, İşçileri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara 1968.

Şahin, Mustafa “İlk ve Ortaçağlarda Zile”, *History Studies*, Volume 5, Issue 39, 2013, ss. 207-222.

Şahin, Mustafa-Yusuf, Karabacak, *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*, Tofset Matbacılık, Tokat 2006.

TKA (*Tapu Kadastro Arşivi*), *Td (Tapu Tahrir Defteri)*, 583, s. 50a.

Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılab Kitabevi Yayınları, 2. Bsk., İstanbul 1993.

2. Sözlü Kaynaklar

Ahmet Şahin, Yelten köyünden 1969 doğumlu ve Üniveriste mezunu.

Ahmet Yılmaz, Yelten köyünden 1936 doğumlu ve okuma yazma biliyor.

Cemil Şahiner, Seyhan köyünden 1974 doğumlu ve lise mezunu.

Elif Şahiner, Seyhan köyünden 1938 doğumlu ve ilkokul mezunu.

Fadime Abacı, Seyhan köyünden 1948 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

Fadime Sağlamer, Yelten köyünden 1929 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

Fatma Şahin, Yelten köyünden 1947 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

Hacer Yılmaz, Yelten köyünden 1948 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

Hacı Mehmet Şahiner, Seyhan köyünden 1928 doğumlu ve okuma yazma biliyor.

Hacı Mehmet Yılmaz, Yelten köyünden 1911 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

- Hulusi Şahiner, Seyhan köyünden 1973 doğumlu ve lise mezunu.
Hikmet Yılmaz, Yelten köyünden 1966 doğumlu ve ilkokul mezunu.
İbrahim Abacı, Seyhan köyünden 1942 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Mahmut Şahin, Yelten köyünden 1949 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Mehmet Şahin, Yelten köyünden 1944 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Mustafa Biber, Gümüşsu köyünden 1961 doğumlu ve ilkokul mezunu.
Nuran Yılmaz, Yelten köyünden 1972 doğumlu ve ilkokul mezunu.
Salih Yılmaz, Yelten köyünden 1943 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Satılmış Karabulut, Yelten köyünden 1946 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.
Şehriban Yılmaz, Yelten köyünden 1937 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.
Şerife Şahin, Yelten köyünden 1949 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.
Tahir Erdoğan, Ovacık köyünden 1938 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Yüksel Biber Gümüşsu köyünden 1962 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Zekeriya Karip, Seyhan köyünden 1943 doğumlu ve okuma yazma biliyor.
Zeycan Yılmaz Yelten köyünden 1909 doğumlu ve okuma yazma bilmiyor.

HELÂL TURİZMDE DESTİNASYON ÖZELLİKLERİNİN DESTİNASYON SEÇİM SÜRECİNE ETKİSİ

Abdullah ERAVCI*

Özet:

Dünyada turizm gelirleri içinde son yirmi yıldır helâl turizm gelirleri dikkat çekmektedir. Turizm gelirlerini artırmak isteyen İngiltere ve Yeni Zelanda gibi Batılı ülkelerin bile Müslüman ülkelerden turist çekebilmek için helâl turizm düzenlemeleri yaptıkları bilinmektedir. Müslüman ülkeler arasında helâl turizm düzenlemeleri ve gelirlerinde Malezya başı çekerken Türkiye'nin zengin bir potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir. Bu zengin potansiyelin ortaya konulması için akademik çalışmalarla karar vericilerin ve yatırımcıların dikkatlerinin çekilmesinin önemli bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Helâl turizmde destinasyonların özellikleri ile turistlerin destinasyon seçimlerindeki karar verme süreçleri önemlidir. Bu nedenle çalışmada helâl turizmde destinasyon özelliklerinin, Müslümanların destinasyon seçimlerinde karar verme süreçlerine etkisi incelenmektedir. Çalışma, evreni çok geniş olmasına karşın ağırlıklı olarak Sinop, Mersin ve Tekirdağ olmak üzere üç ilde sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Alanın yeterince incelenmediği ve özgünlüğü nedeniyle bu çalışmanın gelecekteki çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Anketlerde uygulama sırasındaki gözlemler, helâl turizm anlayışında destinasyon özelliklerinin, turistlerin karar verme süreçlerini etkilediği yönündedir. Ortaya çıkması beklenen sonuçların araştırmacılara, yatırımcılara ve karar vericilere ışık tutması amaç edinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Helâl turizm, destinasyon özellikleri, destinasyon seçimi

---

* Öğretim Gör. Sinop Üniversitesi Boyabat Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Perakende Satış Bölümü; İstanbul Gelişim Üniversitesi İşletme-doktora öğrencisi. aeravci@sinop.edu.tr

The Effect of Destination Characteristics of Helâl Tourism to Destination Selection Process

Abstract:

The revenues of Halal tourism have attracted attention in tourism revenues in the world for the last two decades. It is known that even western countries like Britain and New Zealand, which want to increase tourism revenues, have been making halal tourism arrangements to attract tourists from Muslim countries. It is stated that Turkey has a rich potential while Malaysia ranks first among the Muslim countries in halal tourism arrangements and revenues. It is thought that to get attractiveness of decision-makers and investors via academic works in order to bring out this rich potential is an important need. The features of destinations in halal tourism and the decision-making processes in tourists' destination selection are important. For this reason, the effects of destination attributes in halal tourism on the decision making process of Muslims in destination selection are examined in this study. Although the scope is very wide, the study is mainly carried out with limited number of participants in three provinces constitute of Sinop, Mersin and Tekirdağ. Due to the fact that the field has not been adequately studied and because of its specificity, this work is thought that it will contribute to future studies. The observations during the questionnaires in the limited areas indicate that the attributes of destination in halal tourism is to influence the decision making process of tourists. With the expected results, it is aimed to shed light for researchers, investors and decision-makers in the area.

Keywords: Halal tourism, destination attributes, destination selection

Giriş

Turizm sektörü, destinasyon çeşitliliği açısından dünyada oldukça hızlı büyüyen ekonomik bir sektördür. Artan nüfus ve refah düzeyine bağlı olarak yeni açılan destinasyonlar turizme dinamizm kazandırmakta ve sosyo-ekonomik gelişme süreçlerinin anahtarı haline gelmektedir (UNWTO, 2017). Günümüzde 7.4 milyara ulaştığı bildirilen dünya nüfusunun (PRB, 2017) %22 veya %23'lük bir oranının

Müslüman nüfusu olduğu ve Müslüman nüfusun diğerlerine oranla en hızlı artan kesimi oluşturduğu bildirilmektedir (Wikipedia, 2016; IslamiCity, 2017). Dünyada hızla artan Müslüman nüfusu, Müslümanların tercih ve tüketim anlayışlarına giderek daha fazla ilgi çekmektedir (Stephenson, 2014: 155,158; Hackett and Grim, 2012). Müslüman turistlerin cömertçe harcama yaptıkları ve Batılı ülkelerin ise üretimdeki gelişmişlikleri bilinmektedir. Mal ve hizmet üretenler, pazar arayışlarında paranın olduğu bölgelere veya paranın geleceği coğrafyalara yoğunlaşmaktadırlar. Bu durumda doğal olarak dinini yaşamaya çalışan Müslüman bir bireyin tüketim davranışının karar verme süreci detaylı araştırmaları gerektirmektedir (Baker, 2010). Birey için destinasyon özellikleri, tüketicisi olduğu mallar ve talep ettiği hizmetler önem taşımaktadır.

Sunulan mal ve hizmetlerin helâl özelliği taşıması ile günümüzde *helâl ürün* denildiğinde nasıl ki ticari bir kavram anlaşılıyorsa *helâl turizm* denildiğinde de ticari bir alan akla gelmektedir. Müslüman kimliği olmayan turizm işletmeleri ve ülkelerin bile gelirlerinin iştah kabartıcı olmasıyla helâl turizme yönelmeleri (Stephenson, 2014:158-159) bu alanın ticarileştiğini göstermektedir. Helâl turizm üzerine puanlamaların yapıldığı görülmektedir. Saruışık ve Pamukçu'nun (2016: 103) bildirdiğine göre, helâl turizm üzerine yapılan puanlamada Müslüman olmayan ülkeler sıralamasında Singapur 68,4 puanla ilk sırada, Tayland 59,5 puanla ikinci ve Birleşik Krallık 59.00 puanla 3.sırada yer almaktadır. Müslüman ülke sıralamasında ise Malezya 81,9'la ilk sırayı almakta, 74,7 puanla Birleşik Arap Emirlikleri ikinci ve 73,9 puanla Türkiye 3.sırada yer almaktadırlar. Müslüman olmayan ülkelere verilen puanlar bu ülkelerin helâl turizme verdikleri önemi, Türkiye'nin aldığı puan ise helâl turizm potansiyelini yansıtmaktadır. 2015 Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi'nde (TÜROFED, 2015) Malezya'nın 4.41 puan ile 4.08 puanlı Türkiye'nin önünde yer alışı bu ülkenin mevcut potansiyelini daha iyi kullandığı anlamına gelmektedir. Türkiye'nin ise, 2023 vizyonunda turizm gelirleri içinde helâl turizme yer vermesi, helâl turizm potansiyelinin farkında olduğu ile değerlendirilebilmektedir.

Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içinde helâl turizm geliri oranlarının, genel turizm gelirleri oranı içindeki payının özellikle son on beş yıldır sürekli olarak arttığına şahit olunmaktadır (TURSAB, 2016). Türkiye'nin 2023 vizyonunda uluslararası turist sayısı ve turizm gelirleri bakımından dünyada ilk beşe girme iddiası (TUYED, 2016) ile turizm gelirlerinin dünyada dördüncü büyük sektör haline geldiği (Çetin, 2015) göz önünde bulundurulduğunda anlamlı bir hedef olarak görülmektedir. 2023 hedefinde toplamda 50 milyar dolarlık turizm hedefi içinde %30'luk payın helâl turizm olacağı öngörüsünün yer aldığı kaydedilmektedir (Dünya, 2016).

Türkiye'de helâl turizm gelirleri bakımından henüz aktif olmayan, fakat turizm potansiyeli bakımından elverişli olduğu düşünülen pek çok il vardır. Sahil kentler tarih, doğa ve denizi bir arada sunarken, denize komşu olmayan kentler tarihi, kültürü ve doğal güzellikleri birlikte sunmakta ve farklı cazibeler arz etmektedir. Farklı özelliklerdeki iller arasında bu çalışma için biri Karadeniz ili olarak Sinop, diğeri Akdeniz kıyısı Mersin ve üçüncüsü de Marmara ili olarak batıdan Tekirdağ tercih edilmektedir.

Araştırmanın iki temel yönü vardır: Birincisi destinasyon özellikleri, ikincisi de destinasyon seçiminde karar verme sürecidir. Her iki temel konuda ortak nokta helâl olgusu ile Müslümanın göstereceği davranıştır. Turizm yatırımcıları ve karar vericilerin bu bilgilere ihtiyaçları vardır. Araştırmada nicel çalışma yöntemi seçilmekte ve çalışmalar sırasında yapılan gözlemler önemsenmektedir. Araştırmada helâl turizm, destinasyon özellikleri ve karar verme sürecine ilişkin literatür taraması yapılmakta ve sonra kavramsal çerçeve ortaya konulmaktadır. Destinasyon özellikleri, helâl turizm ve Müslümanın karar verme süreçleri birbirleriyle ilişkili olarak ele alınmaktadır.

1. Literatür Araştırması

Helâl turizmde *destinasyon* çalışmalarının 1960'lı yıllara uzandığı belirtilmekte, destinasyon özellikleri ve tüketici ilişkisinden hareketle tüketici davranışları konusunda yapılan çalışmaların ise 1940-1950'li yıllarda başladığı (Macinnis ve

Folkes, 2010: 899; Kumar, 2016: 217) bildirilmektedir. Destinasyon çalışmaları yapanlar arasında Uşaklı ve Baloğlu (2011), Ekinci ve Hosany (2006), Chen ve Phou (2013), Alsawafi (2013), Alkawsawneh ve Alfandi (2015), Kumar (2016), Nugraha, Hamin ve Elliot (2016) dikkat çekmektedir. Müslüman bir birey için destinasyon seçimi tüketime yönelik bir davranıştır. Helâl turizmle bağlantılı olarak tüketici davranışları üzerine çalışma yapanlar arasında ise Henderson (2003), Said, Hassan, Musa ve Rahman (2013), Hassan ve Awang (2009), Carboni ve Janati (2016), Sandıkçı (2011), Rahim; Shafii ve Shahwan (2013), Essoo ve Dibb (2004), Battour ve Ismail (2016), Oktadiana, Pearce ve Chon (2016), Ghani (2016) ve benzerleri görülmektedir. Destinasyon ve Müslüman tüketici davranışları literatürüne ilave olarak Müslümanın karar verme süreci önem taşımaktadır.

Genel olarak karar verme süreçleri için destinasyon üzerine Ülker'in (2010), karar verme süreçleri ile ilgili çalışması dikkat çekmektedir. Sarıışık ve Pamukçu (2016: 106) ise Müslüman turistlerin destinasyon karar tercihine etki eden faktörleri ele almaktadırlar. Onlar çalışmalarında %67 helâl gıdanın, %36 destinasyon seçiminin tercihlerde rol oynadığını belirtmektedirler. Bu çalışmada helal gıdadan öte destinasyon özellikleri incelenmektedir. Bu nedenle her ne kadar Türkiye'de yapılan çalışmalar arasında bu iki çalışma dikkat çekiyorsa da Battour'un (2014) helâl turizm üzerine destinasyon özellikleri çalışması ile Ülker'in (2010) karar verme süreçleri çalışmasının daha uyumlu olacağı değerlendirilmektedir. İki konuyla uyumlu olarak kavramsal çerçevenin şekillendirilmesi ve helâl kavramıyla ilişkilendirilmesinin konuya istenilen özgünlüğü katacağı düşünülmektedir.

1.1. Destinasyon

Destinasyon, “*varılacak olan yer*”, (TDK, 2016) gidilecek olan hedef, insanların turizm amaçlı olarak kendi bölgeleri dışından başka bir yere geçici olarak gitmesi (Battour ve Ismail, 2016: 2) anlamında kullanılmaktadır. Gidilen yer ya bir ülkedir, ya bir şehirdir, ya bir bölge veya bir yerdir (Ülker, 2010: 7). Dünya turizm

örgütüne göre destinasyon, turistin konaklayabileceği ürünlerin ve hizmetlerin sunulduğu; aynı zamanda rakiplerine imaj ve kimliği ile etki edebilen soyut bir yerdir (UNWTO, 2017). Destinasyon, sunduğu olanaklarla insanların hafızalarında kalan bir cazibe merkezidir. Örneğin Walt Disney World adı zihinlerde yer etmiş cazibe merkezi bir destinasyondur (Çelik ve Gökçe, 2015: 32).

Destinasyon; imaj, kimlik ve özellikleriyle varlığını ve cazibesini ifade etmektedir. Helâl turizm veya İslami turizm alanında yapılacak düzenlemeler destinasyon-turist ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak *destinasyon*-turist ilişkisinde üç unsurdan söz edilmektedir. Bunlar imaj, memnuniyet ve bağlılıktır. Markada konusunda yer alan bu üç unsur destinasyon konusunda da aynen korunmaktadır (Kumar, 2016: 218). Destinasyon üzerine yapılan deneysel çalışmalarda üç faktör öne çıkmaktadır (Rajesh, 2013: 69-73):

1. İmaj (image), *insanların farkında oldukları hisler* olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlardan bu çalışmanın konusuna uygun bir seçim yapılacak olursa seçim destinasyonla ilgili olmalıdır. İmaj, değişik kaynaklardan alınan bilgilerle zaman içinde şekillenen destinasyon algılarının tamamıdır. Seyahat çevresi, doğal cazibeler, tarihi ve kültürel cazibeler, erişilebilirlik, altyapı, dinlenme, fiyat faktörleriyle ilişkilidir.
2. Memnuniyet (satisfaction), yeniden veya ilk olarak destinasyon seçimini, tüketim ve servis hizmetlerini satın almayı sağlamaktadır. İlişkili olduğu alt konular; cazibeler, erişilebilirlik, konaklama ve yiyecek hizmetleri, çevre, alışveriş, olaylar, yarışmalar ve etkinliklerdir.
3. Bağlılık (Loyalty), aynı ürün veya hizmetlerin tekrar satın alınmasını temin etmektedir. Yeniden ziyaret etme/gelme isteği, diğer tüketicilere tavsiye, ağızdan ağıza konuşmaların ifadesidir.

Müslüman tüketici harekete geçerken ve bir konuda karar verirken Müslüman kimliğiyle planlı davranış sergilemesi gerektiğinin farkındadır. Helâl gıda ko-

nusunda nasıl ki “haram” olandan sakınıp “helâl” olana yöneliyorsa ve Yeni Zelanda’nın helâl et sunumunda olduğu gibi helâl olduğundan emin olduğunda bilinçli bir karar verme sürecine giriyorsa destinasyon seçiminde de Müslümanın aynı süreci yaşayacağı beklenmektedir. Müslüman turist için bu beklentiden hareketle destinasyonun helâl özelliklerini taşıması aranmaktadır.

1.2. Helâl, Helâl Turizm ve İlişkili Kavramlar

Helâl turizmde ilk kavram *helâl* kavramıdır. Helâl, İslam dininin temel kaynağı Kur’an-ı Kerim’de yer alan Arapça bir kelimedir (Razalli, Yusoff ve Roslan, 2013: 317). *Helâl*, “*dinin kurallarına aykırı olmayan, dini bakımdan yasaklanmamış olan haram karışı*” (TDK, 2016) bir kavramdır. Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından “*Dinen yapılması serbest olan fül*” şeklinde tanımlanırken sözlükte “*mu-bah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek*” anlamları verilmektedir (İslam Ansiklopedisi “Helâl” Mad.). Tanımlardan anlaşılacağı üzere Müslüman tüketicinin inancı gereği destinasyonun özelliklerini dikkate alacağı, sunulan mal ve hizmetlerin helâl oluşu veya helâl olmayışına göre karar vereceği düşünülmektedir. Müslümanların helâl ve haram konusunda başvurdukları kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’dir. Kur’an-ı Kerim’de “*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan maddelerin helâl ve temiz olanlarından yiyin*” (Bakara: 2/168) buyurulmaktadır. “*Helâl, Allah’ın izin verdiği şeydir*” (Bat-tour ve Ismail, 2016: 151). Helâl kavramı, çıkış yeri itibariyle ayetteki “*helâl yiyin*” ifadesinden anlaşılacağı gibi beslenmeyle alakalı bir kelimedir.

Helâl denilince akla genelde gıda konusu gelmekte ve bu kapsamda kesimin ve hayvanın İslamiyet’e uygun olması gereğinden dolayı helâl et konusu öne çıkmaktadır. Müslüman günlük hayatında et ihtiyacını helâl et ile karşılamaya çalışırken turizm alanına kaydığında helâl ve mekân kapsamı genişlemektedir.

Destinasyon, özellikleri itibariyle gıda sunmak durumundadır ve et turizmde en başta gelen ana yiyeceklerdendir. Müslüman turist için helâl ve ülke kavramları arasında ilişki kurma gereği vardır. Bu ilişkide işletmeler tek başlarına yetersiz ka-

lacaklarından ülkelerin turizm politikaları belirleyici faktörler arasında sayılmaktadır. Bu nedenle kavramsal çerçeve çizilirken Müslüman ülke sınırlaması doğru olmamaktadır. Bu düşünceyi destekleme anlamında Müslüman ülkelerin özellikle helâl et ihtiyacının, üretim yetersizliğinden dolayı Yeni Zelanda gibi Müslüman olmayan ülkelere karşılandığını belirtmek gerekmektedir. Hatta Müslüman ülkelerde helâl gıda pazarının %90'ının Müslüman olmayan ülkelere ait olduğu belirtilmektedir (Hassan and Awang, 2009: 386). Helâl et pazarının pek çok alanda olduğu gibi küreselleşmeden nasibini aldığı belirtilmektedir. Örneğin Oxford Üniversitesi ve Universiti Malaya Profesör Temporal'ın başını çektiği bir çalışma ile et ihtiyacı karşılama yolunda bilimsel çalışmalar yaptıkları bildirilmektedir (Said, Hassan, Musa ve Rahman, 2014: 121). Elde edilen bilgiler ışığında helâl et ihtiyacını karşılama konusunda ülke sınırları aşılmaktadır. Bununla birlikte Müslüman turistin seçtiği destinasyonlar da Müslüman ülkelerle sınırlı kalmamakta ve Müslüman turistin davranışları araştırma konusu yapılmaktadır.

Henüz yeni sayılabilecek bu alanda çok fazla araştırmanın olmayışı; *helâl* ve *turizm*; *İslam* ve *turizm* kelimelerin bir araya gelmesi üzerine bazen araştırmacılar arasında kavramsal sorunlar yaşandığı görülmektedir. Sorunun belki de en önemli kaynağı helâl turizmde kavram arayışlarının devam etmesidir. Literatür taramasında *helâl turizm* yanında, *dini turizm*, *İslami turizm* (Carboni and Janati, 2016:156) kavramları kullanılmakta ve bazen de *helâl gıda* üzerinden turizm konusuna geçilmektedir. Sorunun bir diğer ayağı helâl turizmin henüz tam bir disiplin olarak yapılanamamış olmasıdır (Neveu, 2010: 329). Literatürde kullanılan genel ad *helâl turizm* olsa da *helâl turizm* başlığı altından araştırmacıların genel olarak üzerinde anlaştıkları yapılanmış veya en azından çoğunun tamamlanmış olduğu bir disiplin görülmemektedir. İki sorunun da özünde bilimsel araştırmaların gereği olan objektif bilgi temelinde yaklaşım sorunu olabilir. Çünkü helâl kavramı İslami bir kavramdır. Konusu Müslümanlardır. Böyle olunca araştırmanın yönü bir dine yani İslam'a kaymaktadır.

Dinî turizm veya inanç turizmi helâl turizm kavramından daha önce literatürde yer almış olup zihinlerde kutsal ve mübarek sayılan yerler ile mabetlere yapılan ziyaretler olarak bilinmektedir (Dinçer ve Türkay, 2016: 549). İki kavram destinasyon bakımından birbirlerinden farklı özellikler taşımaktadır. *İnanç turizmi*, inancın çekim merkezi olduğu (Taş ve Zengin, 2016: 163) peygamberlerin doğup büyüdüğü, sahabenin yaşadığı mekânlar, (Erkol, 2015: 378) cami, türbe gibi dini özelliklere sahip ve dindar için itibar gören yerlere yönelik bir turizmdir. *Helâl turizmde* ise destinasyonun dinen kutsal sayılan veya dini itibar gören bir yer olması aranmamaktadır. Bazen iki kavram ele alınırken helâl turizm, inanç turizminin bir alt dalı olarak görülmektedir (Mohsin, Ramli ve Alkhulayfi, 2016: 138). İnanç turizminde olduğu gibi helâl turizmde de Müslüman gittiği her yerde ihtiyaçlarını Müslüman bir birey olarak karşılamak durumundadır. *Helâl turizm, İslami turizm, helâl gıda ve helâl ürün* kavramlarının dini bir kavram olarak değil ticari birer kavram olarak değerlendirilmesi gerektiği (Kurtoğlu ve Çiçek, 2013: 184) vurgulanmakta ve çalışmanın teması gereği Müslüman tüketici ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

1.3. Müslüman Tüketici

Müslüman tüketiciyi kapitalizm ve kominizim paradigmalarından uzak kendine özgü alan içinde değerlendirmek gerekmektedir. İslami açıdan tüketici İslam'la özdeşleştiği için Müslüman bir bireyin günlük hayattaki bütün davranışlarının İslami hayata uygun olması onu ideal bir tüketici haline getirmektedir (Ashker, 2006). *Helâl ekonomi* kavramının küresel anlamda Müslüman tüketicilere bağlı olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Said, Hassan, Musa ve Rahman, 2014: 121). O halde ekonomide ve iktisadi hayatta Müslümanın farklı bir duruşu vardır. Bu farklı duruşuyla Müslüman, İslam'a uygun sosyal ve kültürel sınırlar içinde ihtiyaçlarını gidermeye çalışan bir birey olarak tanımlanabilmektedir.

Bireyin ihtiyaçlarını karşılayan, isteklerini ve memnuniyetini esas alan düzenlemeler Ajzen'in (1985, 1987, 2005) Planlı Davranış Kuramına dayandırılmaktadır (Sarıkaya ve Woodside, 2005: 816). Satın alma veya harcamaya karar verme

davranışı planlı davranış alanına girmektedir. Omar ve arkadaşlarının aktardıklarına göre Sparks, Shepherd ve Frever (1995) yaptıkları araştırmalarda turistlerin helâl tercihlerini planlı davranış teorisiyle açıklamışlardır (Omar; Omar ve Karim, 2014: 957). Helâl düşüncesi Müslümana İslami ve meşru bir davranış çerçevesi sunmaktadır. Bu anlamda Müslümanın birey her türlü davranışında olduğu gibi tüketim davranışında da tüketime yönelik çerçeveyi oluşturan helâl olgusuna uygun davranacağı ve bu olguyla karar vereceği düşünülmektedir. Müslüman bir bireyin İslam inancına uygun harcama yapması *tüketici* bilincinin bir ifadesidir. Helâl kavramı Müslüman tüketiciyi konu edinen bir kavramdır. Helâl, bilinçli tercih ve satın alma eylemine yönelten ve altında psikolojik, kültürel ve çevresel faktörleri barındıran bir kavramdır (Köleoğlu, Erdil ve Gezen, 2016:364).

Doğal olarak yatırımcıların yatırım yapacakları alanlarda pek çok araştırma yaptıkları veya yaptırdıkları ve Müslüman tüketicinin hoşuna gidecek adımlar attıkları bilinmektedir. *Müslüman tüketici* harcamaları bakımından genelde diğer tüketicilerden ayrılmaktadır (Sandıkçı, 2011: 248, 252). Bu nedenle büyük firmalar Müslüman pazarına girebilmek için bir takım düzenlemeler yapmaktadırlar. Bunlardan McDonalds'ın Londra'da, Sydney'de ve Michigan'dan başlayarak helâl menüleri oluşturduğu bildirilmektedir. Domino Pizza, 2010 yılında, Bir Hollanda firması *Marhaba* ile bisküvi ve çikolatada, Chicken Cottage İngiltere'de, Evoca Cola Ceza-yir ve Fransa'da, Mecca Cola ve diğer pek çok firma Müslüman tüketicilere yönelik girişimlerini sürdürmektedirler (Stephenson, 2014: 159). *Helâl* kavramı üzerine oturtulan *helâl turizm* ile *İslami turizm* aynı anlama hizmet için kullanılan iki kavramdır. Her ne kadar karıştırılsa da literatürde aynı amaca hizmet etmektedirler (Battour ve Ismail, 2016: 150). *İslam* kelimesi, kavram olarak inanç üzerine araştırmalara ve doktrinlere konu olmaktadır. İslami değerler, prensipler, ibadet ve inançlar konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Battour ve Ismail, 2016: 151). Ancak turizm işletmeciliği yönüyle alanda doyurucu ve çok fazla çalışmaya rastlanmamaktadır. Başlangıç çalışmalar incelendiğinde amaçsal olarak Batı dünyasında başlayan ufak tefek çalışmaların Müslüman dünyasına cesaret verdiği söylenebilir. Araştırmalar zaman

zaman İslami turizm, zaman zaman helal turizm olarak adlandırılrsa da aynı amaca hizmet etmektedir.

1.4. Amaç

Dünyada turizm konusunda güçlü bir potansiyeli bulunan Türkiye helal turizm konusunda da güçlü bir potansiyele sahiptir. Çalışmanın amacı Türkiye'nin helâl turizm konusundaki geniş potansiyeli üzerine helâl turizm için destinasyon özelliklerine dikkat çekmek ve bu özelliklerin karar süreçlerine etkisini ortaya koymaktır. Helâl turizm İslami turizm olarak da adlandırılmaktadır. İslami turizmin amacı ne olabilir? Mainz Üniversitesinin araştırmalarına göre İslami turizmin üç temel amacı vardır (Neveu, 2010: 328-329):

1. Ekonomik amaç: Malezya, Akdeniz ülkelerinden Mısır ve Fas ekonomik olarak doğrudan bağıdırlar (Ghani, 2016: 2; Henderson, 2003: 448).
2. Kültürel amaç: Kültürel amaç sosyalleşmektir (Mohsin ve arkadaşları, 2016). Kültür ve tüketici davranışları ilişkisinde inançlar, dini kurallar turistin sosyal davranışlarına (Yeşiltaş, Cankül ve Temizkan, 2012: 195, 199) ve seçimlerine etki etmektedir.
3. Dini amaç: Hac, umre ve kutsal görülen yer veya kişiler ziyaret edilmektedir.

Çalışma konusu itibariyle bu üç amaç helâl turizmin destinasyon özelliklerinin belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Birincisi, *ekonomik amaç* olup Müslüman olan ve olmayan müşteriler için helâl turizm İslam dünyasında yeni bir alandır. İslam dünyasını gezip görmek isteyen turistler için bazı Müslüman ülkeler ekonomik amaçlarını ön plana çıkarmaktadırlar. Bu noktada destinasyon olarak alıcı ülkede turistin inancına bakılmamaktadır. Amaç ekonomiktir. Turist açısından bakıldığında ise istediği özelliklerin sağlanması halinde bu özelliklerin turistin destinasyon konusunda vereceği kararda etkili olacağını düşündürmektedir. İkincisi, *kültürel amaç* olup kültürel faktörler İslam mirasını teşvik etme ve destekleme amacı taşımaktadır. Müslüman kültürel mirasın bir aktörüdür. Gittiği yerde bu kültürel mirasa uygun davranışlar göstermesi ve kendini katması beklenmektedir. Üçüncüsü, dini amaçtır.

Dini amaç yönüyle de İslami turizm yeni bir alan olarak doğmakta ve bu alanda düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Neveu, 2010: 329). Gerek yiyecek ve içeceklerde, gerekse mal ve hizmet sunumlarında inancına ters düşen konularda turistlerin isteksiz hale gelebileceği ve bu isteksizliğin destinasyon karar sürecini olumsuz yönde etkileyebileceğini düşündürmektedir.

2. Hipotezlerin Oluşturulması

Helâl ve *turizm* üzerine hipotez oluştururken bazı araştırmacıların İslam'ın turizme karşıymış gibi bir algı ortaya koymasını açıklamak yerinde görülmektedir. İslam gerçekte turizme karşı değildir (Ghani, 2016: 2). İslam, seyahati tavsiye eden bir dindir. Hz. Muhammed (s.a.v.) "Seyahat eden sıhhat bulur" demiştir (Pamukçu ve Arpacı, 2015: 321). Tevbe Suresinin 122. ayetinde seyahate dikkat çekilmektedir (Kur'an, Tevbe: 112). İslam, seyahati tavsiye eden bir dindir. Kutsal kabul edilen yerlerin görülmesi, cami ziyaretleri Müslümanların ilgisini çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ticari faaliyetlere atfen "rihle" kelimesinin kullanılması (Stephenson, 2014:156) hem ticari faaliyetleri ve hem de ticari faaliyetler üzerine seyahat edilmesini ifade etmektedir. Bu bakımdan helâl turizmi seyahat düzenlemesi olarak tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu tanım, İslam'a ilgi duyan ve Müslüman ülkelerde seyahat eden Müslüman olmayan kişileri de içine alacak şekilde geniş tutulmaktadır (Carboni ve Janati'ye, 2016). Tanıma uygun olarak geniş anlamda Müslüman turistlerin planlı davranışına uygun destinasyon düzenlemesi Müslüman olmayan turistleri dışlamamaktadır. Bu konuda ülke olarak örneklerin olduğu bilinmektedir.

Helâl turizmde destinasyon söz konusu olduğunda başı çeken ve en erken hareket eden ülkenin Malezya olduğu bilinmektedir. Malezya sadece Müslümanların değil, Gayrimüslimlerin de ilgisini çekerek helâl turizmde öncü destinasyon olmayı başardığı kabul edilmektedir. Helâl turizm sürdürülebilir bir değer olarak istihdam yaratmakta (Razalli, Yusoff ve Roslan, 2013: 316); helâl otel ve lokantalar yanında halka açık ibadethaneler, hastaneler, cazibe merkezleri ve ziyarete konu pek çok yerler helâl turizm kapsamında altyapı hizmetleri olarak düzenlenmektedir (Oktadiana,

Pearce ve Chon: 2016: 125). Helâl turizme yönelik destinasyon düzenlemeleri Malezya'yı helâl turizmde öne çıkardığı bilinmektedir. Dünya Müslüman Seyahat Endeksi Destinasyon Ortalamasına göre Malezya 83,8 puanla birinci sırada, Türkiye ise 73,8 puanla ikinci sırada yer almaktadır (Dinçer ve Türkay, 2016: 550). Türkiye'de de helâl turizm uygulaması içinde olan oteller doluluk oranlarıyla dikkat çekmektedir. Müslüman turistlerin destinasyon seçimlerinde hassas oldukları, %60'ının helâl yiyecek ve içecekleri şart koştukları, %80'inin İslam'a uygunluğu aradıkları belirtilmektedir (Sarıışık ve Pamukçu, 2016: 103). Destinasyon özelliklerinin helâl turizme uygun olması, destinasyon seçimini etkilediğini düşündürmektedir. Buna göre araştırmanın hipotezlerini şu şekilde oluşturmak mümkündür:

H1: İbadet imkanları destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir.

H2: Destinasyonun İslam'ın ahlak kurallarına uygun özellik taşıması, destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir.

H3: Helâl olgusu, destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir.

H4: Alkol ve kumar destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Destinasyon imajı bütünsel bir imajdır. Fiyatlar, ulaşım, altyapı, belli fiziksel özellikler; arkadaşlık, güvenlik, hizmet kalitesi ve işletmenin şöhreti gibi unsurları içermektedir. Destinasyon olarak turizm işletmesinin sıradan veya farklı oluşu tercihlerde rol oynamaktadır (Alkawsaneh & Alfandi, 2015: 135). Destinasyon seçimlerinde Bagozzi'nin (1992) geliştirdiği modele göre turist-destinasyon ilişkisi altında; destinasyon imajı, hedef kişilik ve memnuniyet gibi faktörler öne çıkmaktadır. Hedef kişi Müslüman turisttir ve memnuniyetin odak noktasında ise helâl bilinci yatmaktadır. Helâl turizm konusu daha öznel ve daha bilişsel bir konu olduğundan helâl turizmde otel ve çevresinin yapısal ve hizmet özelliklerinin destinasyon seçiminde karar verme süreçlerinde daha fazla rol oynayacağı varsayılmaktadır. Doğal olarak

araştırma metodunun merkezinde helâl turizm, destinasyon özellikleri ve karar verme süreçleri yer almaktadır.

3. Araştırma Yöntemleri

Helâl turizmde destinasyonun, özellikleri itibariyle Müslüman turistin taleplerine uygun olması beklenmektedir. İbadet imkânları, mekân olarak ortamın uygunluğu, *haram* kabul edilen alkol ve kumar, İslam'ın genel ahlâk prensiplerine uygun sunum ve hizmetler araştırmanın ana maddelerini oluşturmaktadır. Bu ana maddeler üzerine oluşturulan hipotezler önce test edilmekte ve sonra nicel çalışmalarla değerlendirilmektedir. Çalışma konusuna ilişkin olarak ölçek arayışlarının ardından birisi Battour'un (2014) ve diğeri de Ülker'in (2010) kullandığı ölçek olmak üzere iki ölçeğin kullanılması daha uygun görülmektedir. Battour'un (2014) ölçeği helâl turizm destinasyon özellikleriyle ilgilidir. Ülker'in (2010) kullandığı ölçek ise karar verme süreçleriyle ilgilidir. İki ölçeğin birlikte helal turizmde destinasyon özelliklerinin karar verme süreçlerine etkisini ortaya koyacağı varsayımı ile hareket edilmektedir.

Helâl turizmde destinasyon özellikleri üzerinde Battour'un (2014) kullandığı ölçeğin güvenilirlik ve geçerliliğinin yapıldığı belirtilmektedir. Turizmde karar verme süreçleriyle ilgili ikinci ölçek üzerine Ülker (2010), güvenilirlik ve faktör analizlerini yaptığını bildirmektedir. Her iki ölçeğin de güvenilirlik ve geçerlilik testleri 25 kişi ile yapılmış ve sorun görülmemiştir. Güvenirlik ve geçerlilik testleri çalışma için seçilen üç ile yaklaşık eşit oranda dağıtılmış ve uygulanmıştır.

Çalışma için birbirine yakın özellikleri olduğu düşünülen Sinop, Tekirdağ ve Mersin illeri seçilmekte ve turizm sektörüyle ilgili toplamda 135 katılımcıya anket uygulanmaktadır. Şehirlerin kıyı şehirler olması ve henüz bu şehirlerde helâl turizm uygulamasının bulunmaması tercih nedeni olarak öne çıkmaktadır. Coğrafi uzaklığa rağmen Türkiye'nin helâl turizm potansiyeline dikkat çekme bakımından bu üç ilin seçilmesi anlamlı gelmektedir. İleri çalışmalarla daha çok katılımcı ile ve daha çok ilde çalışmalar yapmak mümkündür. Katılımcıların turizm sektörüyle ilişkili olmasına özen gösterilmektedir. Katılımcı turizm sektöründe (kamu veya özel

sektör) çalışıyorsa şef, müdür, işveren pozisyonunda; müşteri durumunda ise helâl turizm müşterisi olmasına bakılmaktadır.

Bottour'un (2014) kullandığı Helâl Turizmde Destinasyon Özellikleri ölçeğinde toplamda 18 soru sorulmakta ve sorular dört grupta toplanmaktadır. 5'li Likert ölçeği (Likert Scale) ile düzenlenmiş ölçekte ilk altı soruda destinasyonun ibadet imkânları, ikinci sırada beş soru destinasyonda helâl ölçüleri/helâllik, üçüncü sırada iki soru alkol ve kumar, son dört soruda da İslam'a göre genel ahlak kuralları konu edinilmektedir. Ülker'den (2010) alınan 26 soruluk 5'li likert ölçeğinde 26 soru bulunmaktadır. Helâl turizmde destinasyon özellikleriyle eşleşecek veya benzerlik teşkil edecek şekilde 26 soru yine dört gruba ayrılmaktadır. Destinasyon karar verme süreçleriyle ilgili olarak; ilk grupta sekiz soru ile işletme olanakları, ikinci grupta beş soru ile yöresel öğeler, üçüncü grupta sekiz soru ile hijyen ve çevre koşulları ve son grupta beş soru ile memnuniyet (satisfaction) konu edinilmektedir. Tabiatı gereği çalışmada Müslüman katılımcı esas alınmaktadır. Her iki anket de ayrılmaksızın aynı katılımcılara uygulanmaktadır.

Anketlerin %20'lik bölümü yüz yüze gerçekleştirilmiş, uygulama sırasında gözlemler yapılmış, soru sorulup cevaplar alınmıştır. Bu esnada e-posta ile gönderilen ve kâğıt ortamında bırakılarak sonradan toplanan anketlerin yüz yüze uygulanan anketlerle 7 fire hariç aynı geçerlilikte olduğu değerlendirilmiştir. 142 adet anketten 135 tanesi dikkate alınmış ve %4,9'u değerlendirme dışı bırakılmıştır.

4. Bulgular ve Analizler

Turizm; toplumların refah düzeyleri, ulaşım ve iletişim imkânları arttıkça çeşitlenmekte ve insanların isteklerine cevap verebilecek yeni destinasyonlar açılmakta veya mevcut destinasyonlar revize edilmektedir. Bu bağlamda son yirmi yıldır Müslüman müşterilerin arzu ve isteklerine uygun düzenleme ve sunumlarla helâl turizm gelirlerinin giderek iştah kabartıcı hale geldiği bilinmektedir. Helâl turizme açılmak isteyen işletmeler için destinasyonun yapısal özellikleri ile mal ve hizmet

sunumları Müslüman turistleri karar verme sürecinde olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre Müslüman turistler gidecekleri mekânların özelliklerinin kendi yaşamlarını kolaylaştırmasını arzu etmektedirler. Katılımcılara destinasyonun özellikleri ile ilgili yönetilen 18 soru dört gruba ayrılarak *ibadet olanakları*, *İslami genel ahlak kuralları*, *helâl olgusu* ve *alkol-kumar* sorulmakta ve bunların karar verme süreçlerine etkisi incelenmektedir. Katılımcıların turizm sektörüyle ilgili olmasına özen gösterilmekte ve araştırmanın yönü buna göre belirlenmektedir.

Katılımcılara demografik sorularda yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu, eğitim ve mesleki durumları sorulmaktadır. Yaş-cinsiyet çapraz tablosu (Tablo-1) ile gelir ve eğitim durumu çapraz tablosu (Tablo-2) aşağıda verilmektedir. Medeni durumun helâl turizmde destinasyon seçimi karar verme sürecinde rol oynamayacağı varsayılmaktadır. Aynı şekilde katılımcıların mesleki durumları da sorulmuş olmasına rağmen önemli olmayacağı, tatil ve dinlenmenin insani bir ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Demografik verilere (Tablo-1) göre katılımcıların %47,4'ü 18-25 yaş, %20,7'si 26-35 yaş, %20'si 36-45 yaş, %9,6'sı 46-55 yaş aralığında ve %2,2'si de 55 yaş ve üstünde bulunmaktadır. Kadın ve erkek olarak değerlendirildiğinde katılımcıların %51,9'u kadın, %48,1'i de erkek olarak görülmektedir.

Tablo 1: Yaş-Cinsiyet Durumu

Yaşınız * Cinsiyetiniz- Çapraz Tablo (Crosstabulation)					
			Cinsiyetiniz		Total
			Kadın	Erkek	
Yaşınız	18-25 Yaş	Sayı	35	29	64
		Toplamın %'si	25,90%	21,50%	47,41%
	26-35 Yaş	Sayı	15	13	28
		Toplamın %'si	11,10%	9,60%	20,74%
	36-45 Yaş	Sayı	13	14	27
		Toplamın %'si	9,60%	10,40%	20,00%

46-55 Yaş	Sayı	6	7	13
	Toplamın %'si	4,40%	5,20%	9,63%
55 Yaş ve Üstü	Sayı	1	2	3
	Toplamın %'si	0,70%	1,50%	2,20%
Toplam	Sayı	70	65	135
	Toplamın %'si	51,70%	48,20%	100,00%

Katılımcıların gelir ve eğitim durumları incelendiğinde (Tablo-2) turizmde çalışanlar veya potansiyel müşterilerin ekonomik durumları üst seviyede değildir. Belli gelir düzeyleri vardır. Ancak yüz yüze görüşmelerde ulaşılabılır ve helâl turizm imkânları bulunan destinasyonlar için düşük gelirli insanlar da potansiyel müşteri durumundadırlar. Katılımcıların %48,1'i 2.500 liralık gelir seviyesinin altında almasına rağmen ankete samimi bir şekilde katılım göstermekte ve sorulara cevap vermektedirler. Gelir seviyesi 4.500 liranın üzerinde bulunanların oranı %11'dir. Eğitim durumu katılımcıların %2,2 si ilköğretim, %51,1 lise düzeyinde ve %46,7'si üniversite düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 2: Gelir ve Eğitim Durumu

Gelir Durumu * Eğitim Durumunuz -Çapraz Tablo (Crosstabulation)							
			Eğitim Durumunuz				Total
			İlköğretim	Lise	Üniversite	Doktora	
Gelir Durumu	1300-2500 TL	Sayı	1	36	28	0	65
		Toplamın %'si	0,74%	26,67%	20,74%	0,0%	48,15%
	2501-3500 TL	Sayı	2	17	14	0	33
		Toplamın %'si	1,50%	12,60%	10,30%	0,0%	24,44%
	3500-4500 TL	Sayı	0	10	11	1	22
		Toplamın %'si	0,0%	7,40%	8,10%	0,70%	16,30%
	4501 TL ve Üstü	Sayı	0	6	8	1	15
		Toplamın %'si	0,0%	4,40%	5,90%	0,70%	11,00%
	Total	Sayı	3	69	61	2	135
		Toplamın %'si	2,20%	51,10%	45,20%	1,50%	100,0%

Güvenirlilik

Çalışmada iki anket ve iki ankette de beşli likert ölçeği kullanılmaktadır. Ölçekte kullanılan maddelerin güvenirlilik, ölçme aracının duyarlı ve tutarlılığını ortaya koyacağından önemli görülmektedir. Geçerlilik ise ölçülenlerin özelliklerini çalışmaya özgün bir şekilde belirlemek anlamındadır. Güvenirlilik testi Alfa Cronbach katsayısı ile tespit edilmektedir. Yapılan SPSS çalışmasında Alfa Cronbach katsayısı 0,794 olarak gerçekleşmektedir. Buna göre güvenirlilik oranı yüksektir. Geçerlilik oranı da yüksektir. 135 soruda geçerlilik (validity) oranı %99,3 olarak gerçekleşmektedir.

Ülker'in (2010: 117) güvenirlilik test sonuçlarına bakıldığında aynı maddelerde $\alpha = 0.762$ gibi bir güvenirlilik değerli görülmektedir. Battour'un (2014) yaptığı çalışmada Alfa Cronbach katsayısı 0,823'ten yüksektir. Böylece kullanılan her iki anket kaynağında yeterli güvenirlilik değerine ulaşmış görülmektedir. Bu çalışma ile karşılaştırıldığında güvenirlilik konusundaki rakamların tutarlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Analizler

Çalışmada birbirleriyle ilişkili değişkenler bir araya getirilmekte, bir araya getirildiğinde anlamlı değişkenler tespit edilmektedir. Amaç değişken sayısını azaltmak ve anlamlı yapılar oluşturmaktır. Helâl turizm bakımından destinasyon özellikleri dört faktöre ayrılmakta ve her bir faktörün destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisi regresyon analizine tabi tutulmaktadır.

Helâl turizmde destinasyon özellikleri anketinde 18 soru mevcuttur. 18 soru ibadet olanakları (Faktor1), İslami genel ahlak kuralları (Faktor2), helâllik/helâl olgusu (Faktor3) ve alkol-kumar (Faktor4) şeklinde 4 faktör halinde gruplandırılmaktadır. Her bir faktörün ayrı ayrı destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisi çalışılmıştır. SPSS'te çalışılıp oluşturulan regresyon analiz tablolarından Model Özet (Model Summary) tabloları ve katsayıları (coefficients) tabloları aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini etkileyen faktörlerden ibadet olanakları model özeti tablosunda (Tablo-3) görülmektedir. Destinasyon, özellikleri itibariyle ibadet olanaklarına sahip ise bu durum destinasyon seçimine %0,36 etki etmektedir. Tablo-4'te *ibadet olanaklarının* (Faktör-1) destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisi konu edinilmektedir.

Tablo 3: *Model Özeti*

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Standart Sapma
1	,190	,036	,029	,71120

Tablo 4: *Katsayılar^a*

Model	Standart Dışı Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	3,396	,477	7,119	,000
	KVS	,235	,105	,190	,027

a. Bağlı Değişken: İbadet Olanakları-Faktör1

Tablo-4'te katsayı (coefficients) tablosu regresyon katsayılarını ve bunların anlamlılık düzeylerini vermektedir. İbadet olanaklarıyla alakalı soruların yer aldığı Faktör-1'in değişken katsayısı 0,235 ve denklemin sabit değeri ise 3,396 olarak görülmektedir. Tablo, destinasyonda ibadet olanaklarının bulunmasının bir birimde %23 oranında destinasyon seçiminde karar verme sürecini etkilediğini göstermektedir. Sabit değer satırı ve karşısında (sig.) sütunu altında görülen 0,000 sayısı hipotezin anlamlılığını ortaya koymaktadır. *İbadet imkanları destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir* şeklindeki H1 doğrulanmaktadır.

Model özeti tablosunda (Tablo-5) görülen durum itibariyle destinasyon özelliklerinde, İslam'ın genel ahlak kurallarına uyulmakta veya gereken hassasiyet gösterilmekte ise destinasyon seçimine %0,12 etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-6’da *İslamî ahlak kurallarının* (Faktör2) destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisi yansımaktadır.

Tablo 5: *Model Özeti*

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Standart Sapma
1	,111	,012	,005	,98380

Tablo 6: *Katsayılar^a*

Model		Standart Dışı Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	3,323	,660		5,036	,000
	KVS	,187	,145	,111	1,290	,199

a. Bağlı Değişken: İslami Ahlak Kuralları-Faktör2

Tablo-6’da katsayı (coefficients) tablosu regresyon katsayıları ve bunların anlamlılık düzeyleri verilmektedir. İslami genel ahlak kurallarıyla alakalı soruların yer aldığı Faktör2’nin değişken katsayısı 0,187 ve denklemin sabit değeri ise 3,323 olarak görülmektedir. 0,187 rakamı İslami genel ahlak kuralları duyarlılığının Müslüman turisti destinasyon seçiminde %18,7 etkilediğini ifade etmektedir. Ancak karar sürecine etkisi itibariyle 0,05’ten büyük bir rakam çıkmıştır. İkinci hipotez *Destinasyonun İslam’ın ahlak kurallarına uygun özellik taşıması, destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir* şeklindedir. Tablo-6’ya göre H2 hipotez olarak doğrudur. Fakat anlamlılık açısından hipotez reddedilmiştir.

Tablo-7’de *helâl olgusunun/helâllik* ilgili model özeti tablosu verilmektedir. Model özeti tablosunda destinasyon özellikleri itibariyle yiyecek-içecek ve helâl konusuna riayet ediliyorsa destinasyon seçimini %0,15 etkilemektedir.

Tablo 7: Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Standart Sapma
1	,124	,015	,008	,72842

Tablo-8’de *helâl olgusunun* (Faktör3) destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisi görülmektedir. Bu katsayı tablosu ile regresyon katsayıları ve bunların anlamlılık düzeyleri verilmektedir. Helâl olgusuyla alakalı soruların yer aldığı Faktör3’ün değişken katsayısı 0,155 ve denklemin sabit değeri ise 3,806 olarak görülmektedir.

Tablo 8: Katsayılar^a

Model		Standart Dışı Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
		B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	3,806	,489		7,790	,000
	KVS	,155	,108	,124	1,439	,153

a. Bağlı Değişken: Helallik-Faktör3

Faktör3’de ele alınan helâl olgusu, destinasyon seçimi karar verme sürecinde %15,5’lik bir etkiye sahiptir. Ancak ikinci hipotezde olduğu gibi KVS-Sig. değeri kabul edilebilir 0,05 eşliğini aşmış görüldüğünden *Helâl olgusu, destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumlu ve anlamlı yönde etkilemektedir* hipotezi, H3 doğru olmakla birlikte reddedilmiştir.

Tablo-9, *alkol ve kumarın* (Faktör4) destinasyon seçiminde karar verme sürecine etkisini göstermektedir. Model özeti tablosunda (Tablo-9) destinasyon özellikleri Müslüman turistin isteklerine uygun olarak alkol ve kumarda uzak bir özellik taşıyorsa bu durum destinasyon seçimine %0,41 oranında tesir etmektedir.

Tablo 9: Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Standart Hata
1	,201	,041	,033	1,00852

Tablo-10’da katsayı (coefficients) tablosu regresyon katsayılarını ve bunların anlamlılık düzeylerini vermektedir. Alkol ve kumardan duyarlılığıyla alakalı soruların yer aldığı Faktör4’ün değişken katsayısı 0,353 ve denklemin sabit değeri ise 2,717 olarak yansımaktadır.

Alkol ve kumarın, destinasyon seçimi karar verme süreçlerine ilişkin dördüncü faktör incelendiğinde (Tablo-10) *Alkol ve kumar destinasyon seçiminde karar verme süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir*. Bu hipotez ve anlamlılık derecesi olumludur. Dolayısıyla H4 kabul edilmiştir. Müslüman turistler, %35,3 oranında gideceği yerde alkol ve kumar istememektedir.

Tablo 10: *Katsayılar*^a

Model	Standart Dışı Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
1	(Sabit)	2,717	,677	4,016	,000
	KVS	,353	,149	,201	,019

a. Bağlı Değişken: Alkol ve Kumar-Faktör4

Tartışma ve Öneriler

Çalışmada hipotezlerin anlamlı görülmesi veya reddedilmesine ilişkin soru maddeleri incelendiğinde Müslüman turistlerin ibadet ihtiyaçlarının karşılanmasını istedikleri sonucu çıkarılabilmektedir. Aynı zamanda alkol ve kumara karşı hassasiyet izlenmektedir. Reddedilen hipotezlere bakıldığında İslami ahlak kuralları ile lokantaların ve havuzların kadın-erkek ayrı olması, havaalanı, park vs. yerlerde helâl ürünlerin bulunması gibi sosyal alanlara katılımcıların müdahale etmek istemediklerini varsaymak mümkündür. Anketin uygulandığı Sinop, Tekirdağ ve Mersin illeri dinî hassasiyet yönüyle ortada yer alan iller olarak kabul edilebilir. Ortaya çıkan sonuçlar helâl turizme uygun mekânların veya destinasyonların oluşturulması kanaatini vermektedir.

Oluşturulabilecek destinasyonların sahil kentler ve çevrelerinde helâl turizme uygun olarak oluşturulması, iç bölgelerde, alternatif turizmin cazibelerinin bulunduğu her yerde kamu-özel sektör işbirlikleri önerilebilir. Dünya Müslüman Seyahat Endeksi Destinasyon Ortalamasına göre Türkiye'nin, Malezya'nın ardından ikinci sırada yer aldığı bilinmektedir. Malezya'nın öne çıkması helâl turizme daha erken ve daha iştahlı başlaması sayesinde gerçekleştiği bilinmektedir. Oysa Türkiye coğrafyasıyla, tarihiyle, kıta coğrafyalarının ortasında bulunuşuyla çok daha büyük potansiyele sahiptir. Helâl turizm çalışmalarının teşvik edilmesiyle, gelirleri itibarıyla bir taraftan Müslüman tüketicilerin, diğer taraftan Türkiye'deki turizm potansiyelini hareket geçirecek karar vericiler ile yatırımcıların dikkatlerinin çekilebileceği düşünülmektedir. Konuyla ilgili akademik çalışmaların artmasının faydalı olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışma nicel bir saha çalışmasını içermekle evrene göre kısıtlı çalışmadır. Sahada yapılacak daha etkin çalışmalarla Valilikler, Belediyeler, İl Özel İdareleri gibi kamudaki karar vericilere, sivil toplum örgütlerine ve özel sektördeki yatırımcılara ışık tutulabileceği kanaati hasıl olmuştur.

Kaynakça

- Alkawsaneh, Mohammad Shabieb ve Alfandi, Ashraf Mohammad Teehi. (2015). Malaysia's Perceived Image as a Tourism Destination for Gulf Countries Potential Tourists, *European Journal of Business and Management*. 7. 25.
- Alsawafi, Abdulaziz Mohammed. (2013). *Holiday Destinations: Understanding the Perceptions of Omani Outbond Tourists*, The University of Waikako, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erişim Tarihi, 13.11.2016.
- Ashker, Ahmed Abdel-Fattah, and Wilson, Rodney. (2006). *Islamic Economics: A Short History*, Edition, pp. 32, Published by Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.
- Battour, Mohamed; Bottour, Moustafa ve Bhatti, Muhammad Awaisi. (2014). Islamic Attributes of Destination: Construct Development and Measurement Validation, and Their Impact on Tourist Satisfaction, *International Journal of Tourism Research*. DOI: 10.1002/jtr.1947.

- Battour, Mohamed ve Ismail, Mohd Nazari (2016), Halal Tourism: Concepts, Practices, Challenges And Future, *Tourism Management Perspective*. 19.150-154.
- Carboni, Michele and Janati, M'hammed Idrissi. (2016). Halal Tourism de Facto: A Case From Fez, *Tourism Management Perspective*. 19.155-159.
- Ghani, Gairuzazmi M. (2016). Tourist Arrivals to Malaysia from Muslim Countreis, *Tourism Management Perpectives*. 20, 1-9.
- Chen, Ching-Fu ve Phou, Sambath. (2013). A Closer Look at Destination: Image, Personality, Relationship and Loyalty, *Turism Management*. 36. 269-278.
- Çelik, Sabri ve Gökçe, Faruk. (2015). Destinasyon Pazarlamasında Deneyimsel Pazarlama Uygulamalarının Kullanımına İlişkin Kavramsal Bir Çalışma, *Research Gate*, <https://www.researchgate.net/publication/291166411>, Erişim Tarihi: 12.02.2017.
- Çetin, Cüneyt. (2015). Turizm Endüstrisinde Parlayan Yıldız, *Günlük Online Gazete*, <http://www.turizmdebusabah.com>, Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- Dinçer, Mithat Zeki ve Türkay, Bahar. (2016). Geleceğe Yönelik Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Açısından Helâl Turizm Konseptli Sağlık Turizmi Uygulanabilirliği ve Ekonomik Açıdan Önemi, 20-23 Ekim 2016 17. *Ulusal Turizm Kongresi "Akademi Sektör Buluşması"*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dünya, <http://www.dunya.com/sectorler/turizm/turkiye-quotelâl-turizmquotin-cenneti-olacak-haberi-295220> Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- Ekinci, Yüksel ve Hosany, Sameer. (2006). Destination Personality: An Application fo Brand Personality to Tourism Destinations, *Journal of Travel Research*. 45 (2), 127-139.
- Erkol, Gül ve Zengin, Burhaneddin. (2015). Bölge Turizmini Planlama ve Sürdürülebilir Geleşim: Şanlıurfa Örneği, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3. 17, 377-396.
- Essoo, Nittin ve Dibb, Sally. (2004). Religious Influences on Shpping Behaviour: An Exploratory Study, *Journal of Marketing Management*. 20. 683-712.
- Hassan, Wan Melissa Wan and Awang, Khairil Wahidin. (2009). Halal Food in New Zealand Restaurants: An Exploratory Study, *Int. Journal of Economics and Management*. 3 (2): 385-402.
- Henderson, J.C. (2003). Managing Tourism And İslam İn Peninsular Malaysia, *Tourism Management*. 24 (4), 447-456.
- İslami City. <http://www.islamicity.org/1684/world-population-by-religions/>, Erişim Tarihi: 13.02.2017.

- Koca Ferhat. (1998). "Helâl" Maddesi, *Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi*. 17, 175-178
<http://www.Diyanetislamansiklopedisi.com/helâl/> Erişim Tarihi: 12.02.2017.
- Kumar, Vikas. (2016). Examining The Role Of Destination Personality And Self-Congruity
In Predicting Tourist Behaviour, *Tourism Management Perspective*. 20. 217-227.
- Karaman, Hayreddin, Çağrı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin. (2012).
Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurtoğlu, Ramazan ve Çiçek, Behiye. (2013). Tüketicilerin Helâl Ürünler Hakkındaki Algı-
lama, Tutum ve Beklentilerini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma, *Eskişehir Os-
mangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8 (3), 181-205.
- Macinnis, Deborah J. Ve Folkes, Valerie S. (2010). The Disciplinary Status of Consumer
Behaivor: A Sociology of Science Perspective on Key Controversies, *Journal of
Consumer Research*. 36, 899-914.
- Mohsin, Asad; Ramli, Noriah ve Alkhulayfi, Bader Abdulaziz. (2016). Halal Tourism:
Emerging Opportunities. *Tourism Management Perspectives*, , 19, 137-143.
- Neveu, Noring. (2010). Islamic Tourism as an Ideological Constraction: A Jordan Study
Case. *Journal of Tourism and Cultural Change*. 8 (4), 327-337.
- Nugraha, Albert; Hamın, Hamın ve Elliott, Greg. (2016). Tourism Destination Decisions:
The İmpact Of Risk Aversion And Prior Experience. *Asia Pacific Journal of Tou-
rism Research*. 21:12,1274-1284.
- Oktadiana, Hera; Pearce, Philip L. Ve ve Chon, Chon. (2016). Muslim Travellers' Needs:
What Don't We Know?, *Tourisö Management Perspectives*. 20, 124-130.
- Pamukçu, Hüseyin ve Arpacı, Özgür. (2015). Helâl Konseptli Otel İşletmeleri: Türkiye'deki
Mevcut Durum Üzerine Bir Araştırma, *1.Uluslararası Türk Dünyası Turizm Sem-
pozyumu*. 19-21.
- PRB (Population Reference Bureau), [http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2016/
2016-world-population-data-sheet.aspx](http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2016/2016-world-population-data-sheet.aspx), Erişim Tarihi: 12.02.2017.
- Rahim, Norafni Farlina; Shafii, Zurina ve Shahwan, Syahidawati. (2013). Awareness and
Perception of Muslim Consumers on Non-Food Halal Product, *Journal of Social
and Development Sciences*, 4,10, 478-487.
- Rajesh, R. (2013). Impact of Tourist Perceptions, Destination Image and Tourist Satisfaction
on Destination Loyalty: A Conceptual Model, *Revista de Turismo y Patrimonio Cul-
tural*. ISSN 1695-7121 Special Issue. 67-78.

- Razalli, Muhd Rizal; Yusoff, Rushami Zein ve Roslan, Maizatul Wahidar Mohd. (2013). A Framework of Halal Certification Practices for Hotel Industry, *Asian Social Science*; 9, 11.
- Said, Mahiah; Hassan, Faridah; Musa, Rosidah ve Rahman, N.A. (2014). Assessing Consumers' Perception, Knowledge and Religiosity on Malaysia's Halal Food Products, *Procedia-Social and Behavirol Sciences*. 130,120-128.
- Sandıkçı, Özlem. (2011). Researching Islamic Marketing: Past And Future Perspectives, *Journal of Islamic Marketing*. 2, 246-258.
- Sarıışık, Mehmet ve Pamukçu, Hüseyin. (2016). Helâl Kavramı ve Gelişme Üzerine Bir Değerlendirme, *17. Ulusal Turizm Kongresi "Akademi Sektör Buluşması"*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sarıkaya, Ercan And Woodside, Arch G. (2005). Building and Testing Theories of Decision Making by Travellers. *Tourism Management*. 26, 815-832.
- Stephenson, Marcus L. (2014). Deciphering "Islamic Hospitality": Developments, Challenges and Opportunities. *Tourism Management*. 40,155-164.
- Taş, Muhammet ve Zengin, Burhaneddin. (2016). Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma: Umre Seyahatleri Örneği, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 7, 13.
- TDK. (2016). (Erişim Adresi: www.tdk.gov.tr), Erişim Tarihi: 14.11.2016.
- TURSAB. (2016). http://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icin-deki-payi-1963-_79.html, Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- TUYED. (2016). http://www.tuyed.org.tr/2023-turizm-stratejisi-dosyas/_Erişim Tarihi: 15.11.2016.
- TÜROFED. *Türkiye Turizm Raporu 215/2*. Türkiye Otelciler Federasyonu. <https://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html?id...assetKey...ErişimTarihi>: 13.01.2017.
- UNWTO (World Tourism Organization). <http://www2.unwto.org/content/why-tourism> Erişim Tarihi: 13.02.2017.
- Uşaklı, Ahmet ve Baloğlu, Şeyhmus. (2011). Brand Personality of Tourist Destinations: An Application on Self Congruity Theory, *Tourism Management*. 32, 114-127.
- Ülker, Elif. (2010). *Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcaada Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erişim Tarihi: 15.11.2016.

Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_religious_populations, Erişim Tarihi: 13.02.2017.

Yeşiltaş, Murat, Cankül, Duran ve Temizkan, Rahman. (2012). Otel Seçiminde Dini Hayat Tarzlarının Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11, 39.

